

ПРЕДГОВОР

За разлику од других постсоцијалистичких земаља Србија је са закашњењем од једне деценије кренула у суштинске економске реформе. Тако велико временско кашњење је огроман недостатак, али је то – у исто време – била и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су пролазиле друге привреде у транзицији. Од почетка 90-их година XX века пратио сам како се одвијају реформе у три веома карактеристичне привреде у транзицији: *Пољској* (где сам давно – још као студент - био два лета на стручним праксама), *Словенији* (где сам докторирао – у тада заједничкој нам држави СФРЈ) и *Русији* (где сам живео и радио у периоду 1991-1997) и било ми је јасно да ДОС – који је преузео власт у земљи октобра 2000. године – нема јасан план шта треба чинити како би земља кренула путем економског просперитета. Управо је то ситуација која омогућава да *међународна заједница* понуди своје “добре услуге” (кроз већ готове програме реформи и иностране “саветнике”), водећи, пре свега, рачуна о својим (интересима светске олигархије и крупног капитала), а не интересима наше земље и њених грађана.

Због тога сам одмах после *српске октобарске револуције*, поред текстова које сам писао за економски часопис *Финансије*, написао више текстова – и покушао да их објавим у штампаним средствима масовних информација. Али то је било време револуционарне еуфорије и уредници нису били склони текстовима које сам им предлагао. Изузетак је био уредник дневног листа *Данас* који ми је рекао да мојим текстовима невољно ремети општу слављеничку атмосферу али ће их објавити пошто зна да сам на првим вишестраначким изборима у Србији 1990. године био (као нестраначка личност) кандидат за републичке парламентарне изборе на листи Демократске странке

.Међутим, и у дневном листу *Данас* објављена су тада само два моја текста (“*Рецепт за колонијалне земље*”, 30.10.2000, те “*Да ли су нам потребне радикалне економске реформе?*”, 8.11.2000). У њима сам покушао да истакнем чињеницу да се према првим потезима и изјавама лидера нових власти (а нарочито водећих економиста – пре свих, такозваних експерата окупљених око Г 17 плус) може констатовати да, нажалост, нису извучене никакве поуке из веома богатих искустава других привреда у транзицији.

Сам наслов текста (*Рецепт за колонијалне земље* - који је написан и објављен само неколико дана после извршене српске октобарске револуције) сугерише да се нова власт неће одредити за програм економске модернизације земље који би се спроводио у интересу већине њених грађана, него за један универзалан, већ готов неолиберални програм економских реформи који се спроводи у интересу светске олигархије и крупног капитала, те једног уског компрадорског слоја који се формира у земљи.

Последњих година некада угледни економски часописи (међу којима и *Финансије*) само повремено излазе, те су саветовања Научног друштва економиста била једна од ретких места на којима су могли да се изнесу различити ставови. Сви реферати са тих саветовања касније су и објављивани у часопису Економског факултета у Београду – *Економским анализима*. Моји реферати су у *Економским анализима* (бројеви 12/02, 12/03, 12/04, 4/05, 4/06), по правилу, (као и текстови објављени раније у часопису *Финансије* – бројеви 9-10/00, 1-2/01, 3-4/01) били од стране уредништва, уз различите изговоре, скраћивани – цензурисани. Крајем 2006. године мој реферат на саветовању Научног друштва економиста није био прихваћен (*због великог броја приспелих радова* – како су ме обавестили). О томе детаљније пишем у другом делу ове књиге (*Академска ућуткивања*).

Суштину економске транзиције у Србији од 2000. године до данас покушао сам да презентирам, на један сликовит и популаран начин (који би био доступан широј читалачкој публици), у тексту «*Бећарска економија*» који је у целини објављен у недељнику *НИН* (24.04.2008). Овај текст у наставку преносим у целини и он представља резиме целе књиге на основу кога читалац може да одлучи да се на томе задржи или да прочита целу књигу.

На саветовању Научног друштва економиста 2003. осврнуо сам се на констатацију тадашњег гувернера, Кори Удовички, да је (пред тадашње превремене парламентарне изборе) тешко објаснити незадовољство грађана нивоом стандарда, и да су очекивања грађана нереална, јер је потрошња у Србији већа од бруто домаћег производа (БДП). Народ је свестан да се и не живи тако лоше када види да у земљи све »стоји«, рекао сам тада. Незадовољство је изазвано, пре свега, тиме што народ види да се власт понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што распродаје очевину и задужује се код комшија и јасно је чему све то води. Данас, непосредно пред предстојеће мајске (2008) изборе ситуација је слична, само што је пре четири године потрошња била за 5%, а данас за 35% већа од БДП!

Економске реформе у Србији, од 2000. године до данас, реализовали скоро исти људи (Ђелић, Влаховић, Лабус, Динкић, Јелашић...) који су у почетку били «независни економски експерти», а касније истакнути чланови Демократске странке и странке Г17 плус. Ове две странке на предстојеће изборе (мај 2008) излазе као коалиција.

Логично би било очекивати да «независни економски експерти» на изборе излазе са подношењем рачуна шта су они учинили у модернизацији Србије, за седам година колико су на власти, те да им грађани на бази постигнутих резултата поново укажу поверење. Уместо тога они гласове покушавају да задобију стварањем страха, катастрофом која је неминовна ако они изгубе власт.

Одабрани програм економских реформи у Србији, по доласку на власт наших «независних економских експерата» - реформатора, био је заснован на ткз. «Вашингтонском консензусу», мада су тада била добро позната негативна искуства земаља које су га примењивале 90-их. Радило се наиме о неолибералном програму радикалних економских реформи (развијеном од стране ММФ-а, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и USAID-а) чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација, а који у суштини представља кодификован програм економског неоколонијализма.

Стабилизацију су, углавном, свели на политику прецењеног курса динара која »поскупљује«
 домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулишу извоз, а подстиче увоз. У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, што доводи до раста спољнотрговинског дефицита (који је само у 2007. години износио скоро 10 милијарди долара и био већи од укупног извоза) и »гушења«
 домаће производње.

Радикалном либерализацијом ДОС-ова власт је допринела додатном »гушењу«
 домаће производње (индустријска производња у 2007. години је за 4% мања него 1998. године – време економских санкција) пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрену, а укинута су скоро сва ванцаринска ограничења.

Све то је довело до гушења производње и обарања вредности наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су једним делом у праву они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, остварени приходи од приватизације се, углавном, не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Економска ситуација у Србији данас, на први – површан – поглед, не изгледа тако лоша. Наши реформатори нарочито воле да се похвале како Србија бележи висок раст БДП, те да су реална примања запослених знатно повећана. Раст БДП, према подацима Републичког завода за статистику, кретао се у периоду 2001-2007. године од 2,5 до 8,4% годишње што је на нивоу просека земаља у транзицији.

Овакав раст БДП више је него скроман ако се има у виду чињеница да је Србија кренула са изузетно ниске статистичке основе, јер се њен БДП у 90-им годинама више него преполовио, те да је у последњих седам година забележила прилив од око 50 милијарде долара само по основу, приватизациони прихода, нових задуживања у иностранству и текућих трансфера. Спољни дуг, који је крајем 2000. године износио мање од 11 милијарди долара (и поред отписа 4,7 милијарди долара дуга) значајно је повећан и данас је око 27 милијарди долара. И сама структура раста БДП-а за прва три квартала 2007, показује да су у расту

од 7,2% са чак 80% учествовали сектори трговине, саобраћаја и финансијског посредовања. Циник би рекао: мада је домаћа производња добрим делом «угушена», БДП расте јер велике количине увозних роба треба довести (раст саобраћаја), продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора).

У свим годинама од 2001. потрошња је у Србији већа од БДП (једноставно речено више трошимо него што стварамо). Према званичним подацима Републичког завода за статистику број запослених је данас мањи него пре седам година. У међувремену је дошло и до све већег јаза између малог процента богатих и све већег процента сиромашних грађана у Србији.

Таква ситуација може да се настави и следећих неколико година (преостаје још продаја Телекома, ЕПС-а, НИС-а, Галенике, ЈАТ-а, Аеродрома, осигуравајућих кућа, војне имовине ...), а онда долази крај лагодном бећарском животу. Сада се бирачима даје лажна нада да се такав живот може наставити добром женидбом (уласком у ЕУ).

Наши реформатори не схватају да се развој не може подстаћи већом потрошњом, поготово не потрошњом роба из увоза. Искуство успешних земаља показује да су радили супротно – подстицале су штедњу. Један од важнијих елемената успешног развоја Јапана (после Другог светског рата) и земаља Југоисточне Азије (последњих деценија) јесте стратегија која се ослањала на марљивост грађана, малу личну и заједничку потрошњу и високу стопу штедње. Раст се постепивао заштитом домаћих произвођача, добрим образовним системом и постизањем консензуса кроз препознавање колективног интереса. Сличним моделом Кина последње две деценије 85% инвестиција финансира из домаће штедње (15% отпада на стране инвестиције) и константно бележи двоцифрене годишње стопе раста.

Ми смо економском политиком која се води у Србији појела своју будућност, и те грешке ће осећати и будуће генерације. Чини ми се да то данас мало кога брине од владајуће економске и политичке елите. Напротив. Као први на изборној листи «За европску Србију» проф. др Драгољуб Мићуновић

каже да «никакав завет предака, никаква обавеза за потомство не могу да оправдају то што ће човек протрачити свој живот онако како траже преци или онако како он мисли да ће тражити потомци. Ми немамо право ни због чега, понављам, ни због чега, да људима угрожавамо нормалан, сигуран, бољи живот.»

Наслови текстова, које сам објављивао у средствима масовног информисања и које сам презентовао на начин који је приступачан широј читалачкој публици, сажето исказују суштину онога о чему сам писао. Тако је било са првим текстом објављеним у листу *Данас* (октобар 2000) непосредно после «српске октобарске револуције» - *Рецепт за колонијалне земље*, те задњим објављеним у недељнику *НИН* (април 2008) – *Бећарска економија*. Исто то сам покушавао да учиним са поднасловима у књигама посвећеним питањима српске транзиције: *Транзиција – велика шанса али и опасна замка* (2001), *Монетарни и тржишни фундаментализам – као алиби за некомпетентност* (2004), *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма* (2007), као и насловом ове књиге «*Бећарска економија*» (2008).

Београд, 28.06.2008.

Јован Б. Душанић

dusanic@gmail.com

ПРВИ ДЕО
ТРАНЗИЦИЈА У СРБИЈИ

1. СРБИЈА У ГЛОБАЛНОМ СВЕТУ

Један од кључних проблема са којим се Србија суочава, већ дуги низ година, јесте непостојање осмишљене стратегије реформисања привреде али ни развоја друштва у целини. Без адекватног решавања тог проблема није могуће очекивати било какав напредак у земљи, поготово ако имамо у виду да је свет данас, на прелому два миленијума, у знаку глобализације (мондијализма) – као кључног планетарног процеса који је у својој суштини веома противуречан - те да малим државама није лако да искористе предности и избегну негативне последице које глобализација са собом носи.

Процес глобализације је у исто време економски веома ефикасан, а социјално прилично инфериоран. Са једне стране имамо невероватно брз развој светске привреде и модерних технологија, а са друге стране је све већи јаз између богатих и сиромашних. Док огромна већина становника Северне Америке, Јапана и Западне Европе живе у благостању половина човечанства живи у сиромаштву, више од трећине у беди. Око 800 хиљада људи пати од неухрањености; готово милијарда је неписмена; милијарда и по нема питку воду, а бар две милијарде људи још нема струју.¹

Поред тога, афирмише се сила права, а веома често примењује право силе; афирмише се демократија и људска права, а ствара ауторитарна светска држава, с једне, те умножава број малих и слабих држава под (званичним или фактичким) протекторатом НАТО-а, с друге стране; афирмише се заштита људских права, а »хуманитарне« војне интервенције се свODE на гео-

---

¹ *Le Mond Diplomatique* – српско издање, новембар, 2002.

стратешке интересе моћних за контролом над оскудним природним ресурсима; афирмише се борба против тероризма, а легализује глобални тероризам моћних; кажњавају мале државе због »несарадње« са (дискутабилно легитимним) међународним судовима, а најмоћнија држава не признаје легитимни међународни суд, итд.

Историја нас подсећа да ово што се данас у свету дешава није прва глобализација. Светска привреда се чак брже повезивала крајем XIX и почетком XX столећа, када се сматрало да капитализам делује као слободна тржишна привреда у којој ништа не спречава развитак производних снага и у којем понуда сама ствара тражњу и осигурава равнотежу. Велика економска криза 30-их година прошлог века је распршила илузију либералног капитализма о функционисање “невидљиве руке” тржишта.² Данашња глобализација се од претходне - од пре једног столећа – разликује, пре свега, по превласти финансијске над реалном привредом где је од нарочитог значаја неограничено кретање капитала.

Многи аутори у свету тврде да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма на прелому XIX и XX века. Такав систем организације друштва (у којем профит, капитал и тржиште постају циљеви сами за себе) човека, са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу, и немилосрдно и брутално га измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Исти аутори сматрају да је слободно тржиште само довело до монопола, с једне стране, те да је, с друге стране, у растуреном и атомизираним друштву хронични страх од неизвесности утицао на психичку нестабилност људи што је директно гурнуло масе у наручје фашизма.³

Суштинско разумевање глобализације и њених драматичних и противуречних процеса претпоставка је успешне модернизације сваке земље, па и Србије. Наша политичка управљачка елита још није у стању да пружи адекватан одговор на овај епохалан изазов. Ми смо у последњој деценији двадесетог века

² Жоје Менцингер, Поговор за књигу: *Противречности глобализације*, Београд, 2003.

³ Карл Полањи, *Велика трансформација*, Филип Вишњић, Београд, 2003.

као одговор на противуречне процесе глобализације покушали да пронађемо у изолацији, па и супротстављању глобалистичким токовима. Цена која је за такав неадекватан одговор плаћена добро нам је позната. После смене старог режима, ДОС-ова власт је, на почетку трећег миленијума, одговор тражила у другој крајности. Уместо сатанизације глобализације и истицања само њених тамних страна, нова политичка елита у нашој земљи види само светле стране глобализације и у потпуности се (или боље рећи, нас) препушта њеним процесима.

Тако смо уместо љутих антиглобалиста добили ватрене мондијалисте. Од несхватљиве ароганције отишли смо у потпуну сервилност према моћницима светске заједнице. Уместо сулудог настојања да се фронтално супротставимо »захукталој машини« глобализације и мењамо »неправедни светски поредак«, своју судбину смо без размишљања препустили у руке других – овдашњих »господара света« очекујући да ће они бринути о нашим интересима о којима нисмо спремни сами да се бринемо. При томе испуштамо из вида да они (за разлику од нас) искључиво воде рачуна о својим интересима који се, по правилу, остварују на уштрб интереса других, па и наших. Оба ова екстрема, односно крајности, су једнако опасне и погубне за сваку малу, па и нашу, земљу. Између ових крајности треба тражити оптимално решење, што је кључни изазов на који треба дати адекватан одговор. То није могуће учинити уколико се суштински не разуме глобализација и њени драматични и противуречни токови.

2. ЕКОНОМСКИ ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Ако се глобалистички токови посматрају са економског становишта, односно у геоекономском контексту, онда се може видети да се савремени глобални економски развој опредељује дејствима две супротстављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима светске олигархије и транснационалног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система,

с друге стране. У преплитању тих тенденција имамо велики број различитих комбинација економских модела појединих земаља.

Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и аутентичне националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оштро супротстављени) интереси, различити системи вредности, разни инструменти деловања итд. Србија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем домаће компрадорске елите⁴ која бива укључена у периферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога

---

⁴ Португалска империја на Истоку почивала је на домаћим посредницима званим *comprados*. Кад су 1842. године Британци добили опијумски рат против Кинеза, исто су тако пронашли домаће «стручњаке за варварска питања», који су говорили *пицин-енглески*, да им воде послове на локалном нивоу. Оно по чему су се ови људи издвајали јесте презир које су гајили према своме народу, његовој култури и историји. Постајали су космополите и некритички (подражавалачки, а не на креативан начин) су прихватили све што је долазило од стране колонизатора. Упорно понављајући да се у земљи ништа добро не може да уради «без спољних притисака» (у савременој варијанти су то ММФ, Европска унија...) ширили су дефетизам у сопственом народу и афирмисали поданички менталитет, те заговарали старатељство над сопственим народом, а себе нудили за посреднике – *стручњаке за варварска питања*.

би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем политичке нестабилности и хаотичног стања у друштву (стални притисци и уцењивања), подривањем ауторитета државе и њених темељних институција (Владе, Скупштине, судства, армије...), потискивањем националне свести деструктивним деловањем анационалних страних идеологија, релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука и уметности...) као и позитивног наслеђа националне историје, корумпирањем и деморалисањем домаће елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмереност), обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се стављају под контролу фактора ван земље (и који представљају својеврсну медијску машину за промоцију компрадора и сатанизацију истинских патриота) итд.

С друге стране, национални интерес сваке државе огледа се у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и општег благостања својих грађана, очувања сопствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја (бар на почетку, док не ојача домаћи капитал - као

например, банке и енергетика у Русији и Чешкој, земљиште у Словенији итд.), подршка домаћих произвођача и стимулисање конкурентности националне привреде.

Светска олигархија, док у потпуности не оствари свој циљ – потчињавање својим интересима привреде одређене конкретне земље и извлачењем из ње максималних профита – неколико година унапред проналази и припрема компрадоре – домаћу квази елиту (пре свега, мондијалистичке провијенције која по свом менталном склопу има лукративни поглед на свет и у складу са њим формирана систем вредности) која би у погодном тренутку заузела кључна места у држави. Између осталих, и места са којих треба да се креирају и спроводе економске промене у земљи. Преко њих се нуде већ готова (универзална) решења за вођење економске политике, предлажу се и “независни” економски експерти и саветници из иностранства, те се обећава издашна спољна економска помоћ.

Многи саветници који су у земље у транзицији долазили из иностранства направили су «блиставе» личне каријере, а за њима је у земљама у којима су гостовали, по правилу, остајао хаос у привреди и додатно осиромашен народ.⁵ Због тога за њих и у иностраној економској литератури можемо да нађемо називе као “*guest stars*”⁶ (“гостујуће звезде” – алузија на артисте који привремено остављају своју трупу, да би на другом месту гостовали и добро зарадили) или “*carpetbaggers*”⁷ (“кофераши” – алузија на чиновнике - авантуристе који су после америчког грађанског рата масовно са Севера одлазили на Југ са једним кофером, а враћали се са огромним богатством) или “*economic*

---

⁵ Janine R. Wedel, *The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American “experts” helped destroy the Russian economy*, *The Nation*, Vol.266, No.20, June 1, 1998.) О Харвардовом Институту за међународни развој (*Harvard Institute for International Development - HIID*) и раду њених саветника у Русији подробно пише Џенин Ведл са Института за Европске, Руске и Евроазијске студије Универзитета Џорџ Вашингтон. Наслов и поднаслов њеног рада (“*Момци са Харварда сређују Русију. Како су најбољи и најбриљантији амерички “експерти” помогли да се уништи руска привреда*”) речито говори сам за себе.

⁶ Јанош Корнаи, *Системнаја парадигма*, Вапроси економики, Москва, 4/2002.

⁷ R. Portes, *Transformation Traps*, *The Economic Journal*, No 426, vol. 104, 1994.

hit man”⁸ (“економске убице” – алузија на економске “експерте” који су спремни да за добру плату, без било каквих моралних дилема, обаве сваки посао за послодавце који их добро плате).

3. ВАШИНГТОНСКИ ДОГОВОР - кодификовани програм економског неоколонијализма

Деведесетих година прошлог века у већини постсоцијалистичких земаља, односно привреда у транзицији прихваћен је (или боље рећи »натурен« је) један (нео)либерални програм радикалних економских реформи који се базирао на такозваном Вашингтонском договору или Вашингтонском консензусу⁹ (развијеном од стране Међународног монетарног фонда - ММФ, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и USAID-а). Овај програм је био упорно, преко разних иностраних саветника и у преговорима са међународним финансијским организацијама, предлаган и “натуран” свим привредама у транзицији као јединствен и универзалан рецепт.

ММФ је на себе преузео кључну улогу у «натурању» овог програма другим земљама у развоју. Мада се ММФ званично представља као институција која »прискаче« у помоћ земљама у развоју да реше своје финансијске проблема, у пракси је ММФ експонент крупних транснационалних компанија који, са своје стране, треба да олакша слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање интересима транснационалних компанија привреда што већег броја земаља из којих ће ове компаније извучити максималне профите. Ове компаније су само по називу транснационалне и њихова седишта се налазе само у неколико најразвијенијих земаља (пре свега, у САД) којима оне и

⁸ John Perkins, *Confessions of an economic hit man*, Berrett-Koehler Publishers, Inc, San Francisco, 2004.

⁹ Democracy and the “Washington Consensus”, *World Development*, XXI, 8, 1993. The Washington Consensus Revisited, In Louis Emmerij (ed.). *Economic and Social Development into XXI Century*. Washington, DC: Inter-American Development Bank, 1997.

J. Stiglitz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, WIDER Annual Lecture, WIDEW/UNU, 1998.

плаћају порезе. Транснационалне компаније контролишу дејства ММФ-а јер се у овој међународној институцији одлуке доносе гласовима само неколико најразвијенијих земаља (где је глас САД одлучујући), а не већином гласова чланица ММФ-а.

Десет основних ставова Вашингтонског договора, који треба да буду основни принципи којима треба да се руководе владе у вођењу економске политике, свде се на следеће:

1. *Финансијска дисциплина.* Дефицит буџета не сме да буде велики и он се мора покривати без коришћења инфлаторних пореза.

2. *Приоритети у државним расходима.* Држава расходе треба преориентисати из области, важних са политичког становишта, на сфере са већим ефектима.

3. *Пореска реформа.* Потребно је ширити пореску основу и снижавати пореске стопе.

4. *Финансијска либерализација.* Основни приоритет у овој области јесте инсистирање на тржишним каматним стопама.

5. *Девизни курс.* Потребно је имати јединствен девизни курс који ће обезбедити спољнотрговинску конкуренцију.

6. *Либерализација трговине.* Ванцаринска ограничења треба заменити царинама чија стопа треба да се смањи и креће у распону 10-20%.

7. *Директне иностране инвестиције.* Треба укинути све вештачке баријере и иностране фирме треба да имају исте услове као и домаћа предузећа.

8. *Приватизација.* Државна предузећа треба приватизовати.

9. *Дерегулација предузетништва и јачање конкуренције.* Треба отклонити сва ограничења која отежавају појаву нових фирми или ограничавају конкуренцију.

10. *Право власништва.* Законима треба обезбедити сигурност власништва без великих трошкова за његову заштиту.¹⁰

¹⁰ Међутим, због тешкоћа са којима су се сусреле привреде земаља које су се у вођењу економске политике придржавале ових препорука, извршене су одређене корекције у првобитно формулисаним основним принципима и они сада гласе:

- повећати штедњу, пре свега, подржавајући финансијску дисциплину,
- преоријентисати државне расходе првенствено на социјалне потребе,

Вашингтонски договор је разрађен крајем 80-их и почетком 90-их година и он је првобитно био намењен за земље Латинске Америке. Према овом документу само оштра финансијска дисциплина, масовна приватизација уз дерегулацију и либерализацију привреде довољна је да елиминише стагнацију и иницира економски раст. Латинска Америка је добила тако велики значај у споровима о путевима економског развоја, не због чињенице да је у тим земљама расла социјална неправда и рапидно се ширило сиромаштво него, због велике задужености овог региона према међународним финансијским организацијама и САД-у.

Крајем 80-их и током 90-их година XX века ММФ је већини земаља Латинске Америке, присиљавајући их да спроводе програм реформи заснован на Вашингтонском договору, нанео огромну штету. Мексико је до 80-их година XX века био једна од најразвијених земаља Латинске Америке. Била је то класична земља државног капитализма. Економија Мексика је добрим делом зависила од извоза нафте и када 80-их година XX века долази до пада цене нафте Мексико се нашао у великим финансијским проблемима. Да би добио кредите Мексико је морао да води економску политику по диктату ММФ-а. Извршена је широка либерализација којом су укинута све протекционистичке мере којима јештићено домаће тржиште, масовна приватизације је, с једне стране омогућила транснационалним компанијама да под повољним условима дођу у посед најатрактивније мексичке имовине, а с друге стране девизни приливи од приватизације довели су до прецењене вредности домаће валуте што је са своје стране гушило домаће произвођаче.

-
- реформисати порески систем и поред осталог увести еколошки порез и земљишну ренту,
  - појачати банкарску регулативу,
  - подржавати конкурентни девизни курс и напустити пливајући курс и разне додатке девизном курсу.
  - користити унутрашње регулисање у либерализованој трговини,
  - градити конкурентну привреду кроз приватизацију и дерегулацију,
  - извршити строго дефинисање права власништва доступног свима,
  - створити кључне структуре, као независну централну банку, јаке буџетске организације, независно и некорумпирано правосуђе и берзу рада,
  - повећати издатке за образовање, пре свега, за основне и средње школе.

Нарочито бурно ове реформе су спровођене у време председника Карлоса Салинаса. Само у периоду од 1991 до 1993. године у Мексику је забележен прилив капитала из САД (углавном кроз приватизацију) од око 100 милијарди долара. ММФ је говорио о «мексичком економском чуду»¹¹ и углавном је ћутао о «другој страни медаље» - огроман увоз из САД (само у 1993. години он је износио 50 милијарди долара) разорио је домаће произвођаче, а незапосленост је достигла 40% радно способног становништва. «Мексичко економско чудо» доживело је фијаско 1994. године када је преко 20.000 предузећа затворено и 700.000 радника остало без посла. ММФ и САД поново прискачу Мексику у «помоћ». Мексико је добио нове кредите у износу од 53 милијарде долара али је од Мексика тражено да настави неолиберални програм реформи, та да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања. Основни финансијски приливи усмеравају су у такозване «макилароде», односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено оснивање синдиката. Штета коју Мексико има од «макиларода» процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње. У исто време, $\frac{1}{4}$ становништва живи на граници смрти од глади, $\frac{1}{2}$ у условима беде која није била у Мексику ни у време диктатуре Диаса (крајем XIX и почетком XX века).

Вашингтонски договор ће од стране ММФ-а бити натуран 90-их година XX века постсоцијалистичким земљама Централне и Југоисточне Европе које врше транзицију из планског у тржиш-

---

¹¹ О реформама у Аргентини, које је спроводио министар финансија Доминго Кавало по рецепту ММФ, такође се говорило као о «аргентинском економском чуду». И у Аргентини су инвеститорима такође биле дате невероватне пореске олакшице – ослобађање од налога на 10, 15, 25 година или потпуно ослобађање на 5 година, а следећих 10 година 80% ослобађање од пореза. На тај начин је за само неколико година износ профита који је узвезен из Аргентине био већи од износа који су инвеститори уложили у аргентинску привреду. Када је (крајем 2001) дошло до краха «аргентинског економског чуда», народног бунта, обарања владе и одустајања од диктата ММФ-а, Доминго Кавало је побегао из земље и данас је професор на једном од престижних универзитета у САД.

ни модел привреде. Финансијска помоћ ММФ-а биће условљавања прихватањем програма економских реформи који се заснивају на Вашингтонском договору.

Теоријска основа овог неолибералног програма, заснована на неокласичној економској мисли, практично се ослања на превласт америчког модела чисте тржишне привреде над европским моделом социјалне тржишне привреде. Тако су се програми за земље у развоју заснивали на теоријски веома спорној претпоставци да тржиште само по себи води ка ефикасним исходима, те да су непожељне државне интервенције на тржишту.¹² Сматрало се да је сасвим довољно, у што краћем року, извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни раст.¹³ Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере.

Основне две слабости које су се испољиле код већине привреда у транзицији, при спровођењу економских реформи базираних на Вашингтонском договору, огледале су се у радикализму економских реформи и повлачењу државе из свих сфера економског живота, те замени циљева и средстава у стратегији економских реформи.

Радикалним економским реформама створен је системски вакуум у коме су старе структуре управљања биле брзо разрушене, а нове у међувремену нису створене. Уколико реформатори

---

¹² *»Политике Вашингтонског договора биле су базиране на поједностављеном моделу тржишне економије, моделу конкурентске равнотеже, у којем невидљива рука Адама Смита ради, и то ради савршено. Зато што по том моделу нема потребе за државним интервенцијама, то јест, слободна, неспутана, либерална тржишта раде савршено, политика Вашингтонског договора се понекад квалификује као неолиберална, базирана на тржишном фундаментализму, као буђење из мртвих laissez faire (лесе фер) политике, које су биле популарне у неким круговима у XIX веку.»* (Џ. Стиглиц, *Противречности глобализације*, Београд, 2003)

¹³ *Либерализација и стабилизација су два стуба радикалне реформске стратегије. Брза приватизација је трећи. Програм стабилизација-либерализација-приватизација свакако није био програм за брз раст. Њима је намеравао да се обезбеде предуслови за раст. Уместо тога, постављени су предуслови за економско опадање.* (Џ. Стиглиц, *Противречности глобализације*, Београд, 2003)

једноставно брзо разруше старе структуре, норме и ограничења како би “почистили државу”, не узимајући у обзир да процес стварања нових захтева много времена ствара се опасан вакуум и добија се “дивље” тржиште које води криминализацији економског живота и може, у великој мери, укочити кретање привреде ка ефикасности и расту.¹⁴

Тако у многим земљама у којима се ишло на радикални курс промена који се заснивао на брзој финансијској стабилизацији, радикалној либерализацији привреде и масовној приватизацији и где је у другом плану била изградња адекватне институционалне инфраструктуре за тржишну привреду, успостављање владавине права и стварања оптималних услове за конкуренцију,¹⁵ забележен је катастрофалан економски резултат. Са друге стране, и изградња новог институционалног оквира, који би био адекватан тржишним условима, вршен је најчешће методом “шок терапије” и некритичним копирањем западних образаца који се, у

---

¹⁴ “Они који су се залагали за “сумрак суверенитета” – свеједно да ли као заговорници слободног тржишта или као мултилатералисти – дугују нам објашњење шта је то што може да замени силу суверених националних држава у савременом свету. Данас тај празан простор испуњава шаролики скуп мултинационалних корпорација, невладиних организација, међународних организација, организованих криминалних група, терористичких група итд.” (Франсис Фукујама, *Од државе ништа боље*, НИН, 23.6.05)

¹⁵ Познати амерички економисти – нобеловаци (Џозеф Стиглиц и Кенет Ероу) су у обраћању кинеском руководству истицали значај како конкуренције, тако и стварања једне институционалне инфраструктуре за тржишну привреду и у исто време истицали да је приватизација од секундарног значаја. Исто тако, у обраћању руском председнику Б. Јелцину познати амерички економисти – нобеловци (Кенет Ероу, Василиј Леонтијев, Лоренц Клајн, Роберт Солоу и Џејмс Тобин) истичу, између осталог, да уколико и постоји тајна тржишне привреде она се не налази у приватној својини него у конкуренцији. Кина се придржавала тих савета и у последњој деценији прошлог века удвостручила свој БДП, а Борис Јелцин се о њих оглушио и, у истом периоду, БДП Русије је преполовљен. Родоначелник економије слободног тржишта, такође нобеловац, Милтон Фридман почетком 90-их година XX века свим привредама у транзицији саветовао је *Приватизујте, приватизујте, само приватизујте*, на почетку XXI века признаје грешку и каже: *Нисам био у праву. Показало се да је владавина закона вероватно елементарнија од приватизације.*

битно другачијим условима привреда у транзицији, нису показали ни приближно ефикасним као на Западу.¹⁶

Треба нагласити да стварање адекватног институционалног оквира неопходног за ефикасну тржишну привреду подразумева поред постојања правила или норми (како формално регулисаних законима, договорима и уговорима, тако и неформалних као што су обичаји, традиције и стереотипи понашања који су одређени социјално-културним карактеристикама конкретног друштва), такође и институција и процедура које обезбеђују (чак и принудно – *enforcement*) поштовање тих правила.

Идеолошка одлука реформатора да што пре раскину са прошлим режимом често је доводила до деструктивног рушилачког нагона који је тешко могао да створи здраву основу за привредни препород и модернизацију друштва у целини. Историјско искуство показује да никакав привредни препород и модернизација друштва у целини не могу бити остварени без стабилне државе са снажним и ефикасним институцијама које подржавају тржишни модел привреде.¹⁷

Други важан недостатак јесте замена циља и средстава стратегије реформисања привреде која води деформацији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Стабилна финансијска ситуација (ниска инфлација и стабилан девизни курс), приватизација и либерализација привреде, само су средства економске стратегије, а не циљеви сами по себи. Једноставно речено, финансијска стабилизација, либера-

---

¹⁶ Stephen F. Cohen, *Failed Crusade, Amerika and the Tragedy of Post-Communist Russia*, W.W. Norton&Company, New York, London, 2000.

¹⁷ Чак и Фукујама, у већ навођеној новој књизи, пише: *“Политика позната као “вашингтонски консензус” за коју су се свом снагом залагале и залажу међународне финансијске институције као што су ММФ и Светска банка, а која обухвата такве мере као што су приватизација, либерализација трговине и дерегулација, уопште није узела у обзир одсуство институционалног капацитета у многим земљама у развоју. Прекомерни жар у спровођењу “неолибералног” дневног реда још је више подрио снагу држава неопходну за спровођење тих нужних резидуалних функција власти... Питање је да ли су институције и вредности либералног Запада заиста универзалне... Економске реформе у многим земљама једноставно нису уродиле плодом. У неким земљама се чак догодило да се, услед одсуства ваљаног институционалног оквира, после либерализације ситуација само погорша. Грешка је била елементарна и концепцијска.”*

лизација привреде и приватизација треба да буду средства за остварење циљева економских реформи. Међутим, они су разматрани као показатељи успеха реформи, а не као претпоставке за остварење фундаменталних циљева. Стварање тржишне привреде није важно само по себи већ као фактор убрзања привредног раста и повећања благостања становништва.¹⁸ У свету постоје многе земље (на пример, Латинске Америке) са тржишном привредом које су на изузетно ниском нивоу економског развоја, са огромним већином становништва који живи у великој беди и где постоји висок степен криминализације економије и друштва у целини.

Досадашња искуства постсоцијалистичких држава у реформисању привреде показују да су програми радикалних економских реформи, засновани на Вашингтонском договору, доживели неуспех, а да су запажени резултати постигнути тек са одустајањем од тога курса и разрадом сопствених економских програма (на пример, Пољска од 1994. године са програмом *»Стратегија за Пољску«* Г. Колотка¹⁹ или Русија од 1998. године са Ј. Примаковим и В. Путином)²⁰ који, уважавајући светска искуства, првенствено узимају у обзир специфичности сопствене привреде и интересе сопственог народа. Словенија је најбољи пример успешне привреде у транзицији која се од самог почетка одрекла *»услуга«* иностраних саветника²¹ који су имали универзалне програме ра-

¹⁸ Заборавља се да је економија друштвена, а не нека апстрактна наука, те да се и реформе не спроведе да би се постигли неки номинални показатељи, толико драги економистима – неолибералима, (као што су: стопа инфлације, стабилан курс националне валуте, стопа либерализације привреде, учешће приватног сектора у друштвеном производу, учешће страног капитала и слично) него да би се реформом обезбедило благостање што већег броја грађана.

¹⁹ Гжегож В.Колодко: *От шока к терапии – Политическая экономия пост-социалистических преобразований*, Эксперт, Москва, 2000., стр.136.

²⁰ О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Экономика, Москва, 2000, стр.272-275.

²¹ На опаску новинара да су словеначки економисти *»отерали«* Џефри Сакса (својевремену мегазвезду транзиције) из Словеније проф. др Јанез Прашникар (*Политика*, 14.10.2002) одговара: *«Нисмо га баш отерали. Он је увек радо виђен гост. Али словеначки економисти су јасно рекли да имају своје становиште које је другачије од његовог. Он је дошао у Словенију као што је ишао и у разна друга подручја. Одржао је говор у Словеначком парламенту, а ми смо после отворено у јавности рекли да није добар такав транзициони пут. Јавност је прихватила наш став. Сакс је имао став који*

дикалних економских реформи и реализујући сопствени програм модернизације забележила одличне резултате.²²

4. ТРАНЗИЦИЈА У СРБИЈИ

Србија се после смене власти у 2000. години нашла на почетку неопходних економских реформи које су требале да доведу до динамизирања привредне активности и (дугорочно одрживог) осетног раста стандарда становништва. Кашњење у реформама од једне деценије, у односу на остале постсоцијалистичке земље, био је за Србију огроман недостатак, али то је била и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз

---

*је могао да спроводи у Монголији, али не и у Словенији.» У Србији није присутан Сакс али ту је (после Пољске, Русије и Румуније) његов ученик Божидар Ђелић, који овако описује почетак њихове сарадње (видети: Б. Ђелић, *Бољи живот треба мало причекати*, Профил, бр. 37/02): «На Харварду сам одлазио и на часове Џефри Сакса... (који) је упоредо постао саветник и пољске (Мазјовецки) и југословенске (Анте Марковић) владе. На једном од часова он ме је тада питао: «Ти си на –ић. Да ниси случајно из Источне Европе? Ако знаш економију – 'ајмо заједно!» Буквално већ два дана после тога смо летели за Варшавау... и непрестано сам боравио у Варшави или Београду.» У наставку Божидар Ђелић каже: “Мене наши људи увек “добронамерно” питају: А ко је то платио?... Док сам био у Русији, моје трошкове сносили су Фордова фондација, једна финска фондација “Вајдер”, и на крају – Харвард, пошто сам био запослен као саветник Харвардовог Института за међународни развој.” Управо је то Институт о коме је писала Џенин Ведл (видети фусноту 5).*

²² Jože Mencinger, *Deset let poznije, Gospodarska gibanja*, br. 317, Ljubljana, 2000. У Београду на представљању књиге «Словенија – од Југославије до Европске уније» један од коатора Мојмир Мрак одговарајући на питање шта је карактерисало словеначку транзицију, одговорио: «Прво, градуализам а затим нисмо негирали све што смо наследили из бивше Југосавије..., те смо ишли мало на своју руку јер нисмо имали стендбај кредитни аранжман са ММФ-ом». А проф. др Јоже Менцингер, на питање српског новинара: “Шта је ваша препорука за привредни развој Србије и за стратегију која овде никако да се пронађе?” каже: “Препоруке немам и ништа не бих хтео да препоручујем. Странци, у најбољу руку, могу испричати своју сторију и давати савете који произилазе из уџбеника, а то знају да ураде и домаћи економисти. Остајем убеђен, да је један од најзначајнијих елемената релативно успешног развоја Словеније управо наше неслушање савета страних економиста и финансијских институција.”

које су прошле друге привреде у транзицији. Нажалост, ту шансу нисмо знали да искористимо. Неопростиво је да смо економске реформе вршили на исти начин као и већина неуспешних привреда у транзицији почетком 90-их година прошлог века, а потпуно занемарили искуство успешних, на пример Словеније.

Међутим, одмах после *српске октобарске револуције* 2000. године било је јасно да ДОС-ова власт нема јасан план шта треба чинити како би земља кренула путем просперитета.²³ Управо је то ситуација која омогућава да *међународна заједница* понуди своје “добре услуге” (кроз већ готове програме реформи и иностране “саветнике”), водећи, пре свега, рачуна о својим, а не интересима наше земље и њених грађана.²⁴

Због тога су, нажалост, реформе у Србији после 2000. године спровођене на основу Вашингтонског договора где је основни ослонац био на три његова кључна стуба: стабилизација, либерализација и приватизација.²⁵

²³ “Ова прича требало би да илуструје огромну и скоро ничим ограничену моћ коју је у једном историјском тренутку имао ДОС, односно двадесетак људи који су га персонификовали, као и безброј начина на које је могао да је употреби и злоупотреби, добро искористи или упропасти... Сећам се како је и сам Ђинђић, као алфа и омега ДОС-а, у тренутку када смо му потврдили раније договорени мандат премијера, и када се спремао да пише програм будуће Владе, питао да ли неко при руци има онај програм који је у наше име направио Г17, отворено признајући да га није ни прочитао... После свега што се dogodило, и још више што се није dogodило, изгледа да ни свој програм није читао.” (Ово је написао “инсајдер”, један од лидера ДОС-а и потпредседник у Влади Србије - Миодраг Миле Исаков у својој књизи: *Парадос*, 2005, стр. 35-36)

²⁴ «У основи проблема ММФ-а и других међународних економских институција лежи проблем управљања: ко одлучује шта они треба да раде. Те институције нису само под доминацијом најбогатијих индустријских земаља, већ и комерцијалних и финансијских интереса у тим земљама, тако да политика ових институција одражавају те чињенице... Те институције су управљале глобализацијом на начине који су врло често пре служили интересима развијених индустријских земаља – као и посебним интересима унутар тих земаља – него онима у земљама у развоју.» (Џ. Стиглиц, *Противречности глобализације*, Београд, 2003.)

²⁵ Детаљније о стабилизацији, либерализацији и приватизацији у Србији видети у мојој књизи: *Washington consensus - кодификовани програм економског неоколонијализма*, Нова Европа, Београд, 2007. године, или <http://www.dusanic.rs> О поучним примерима других земаља у реформисању њених привреда, те погледима на стабилизацију, либерализацију и привати-

Од тада, па до данас, ми имамо релативно стабилан (скоро фиксни) курс динара, који је, према водећим светским валутама, у претходних седам година промењен за око 30%, мада је, у истом периоду, раст домаћих цена био десетороструко већи (300%). Остављајући сада по страни друге факторе (не)конкурентности наше робе, оваква политика апресијације, односно прецењеног курса динара са своје стране »поскупљује« домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулише извоз, а подстиче увоз пошто страна роба постаје »јефтинија«. У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, а увоз економски веома атрактиван, што доводи до »гушења« домаће производње и раста спољнотрговинског дефицита.

Радикалном либерализацијом која је спроведена одмах на почетку ДОС-ове власти допринела је додатном »гушењу« домаће производње²⁶ пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрени, а укинута су и готово сва ванцаринска ограничења. То је учињено сагласно неолибералном моделу који захтева слободан проток роба и капитала, (али не и радне снаге – што не одговара развијеним земљама) заборављајући при томе да и највећи заговорници либерализације, као например САД, врше протекционизам преко ванцаринских баријера, па и ограничавањем увоза иностране робе да би заштитила конкурентност својих роба, а да не говоримо о огромним државним субвенцијама (на пример у пољопривреду) којима се повећава конкурентска способност домаћих произвођача.

Као што смо видели стабилизација и либерализација, како су спровођене у Србији, довеле су до »гушењем« домаће производње и обарања вредност наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су, једним делом, у праву и они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, ДОС се определио за модел приватизације продајом у коме се остварени приходи

зацију водећих словеначких и хрватских економиста видету у прилогу ове књиге.

²⁶ После шест година транзиције у Србији индустријска производња у 2007. години је за 4% мања него у 1998. години – после шест година економских санкција.

не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Поставља се питање како то да је неолиберални програм радикалних економских реформи (и поред негативних искустава које су многе земље имале спроводећи га, те критика великог броја ауторитативних економских мислиоца – међу којима и раније помињаних нобеловаца)²⁷ толико популаран и скоро једнодушно прихваћен од стране наше политичке и економске елите.

Пре свега, треба имати у виду да светска олигархија и крупни капитал имају своје интересе, а уз то поседују огроман новац и преко њега и све утицајније медије. Од светске олигархије и крупног капитала зависи који пројекти ће бити финансирани и ко ће на њима радити (и добро зарадити), ко ће добити разне стипендије, грантове и путовати на међународне скупове, ко ће бити уводничари или медијатори стручних скупова, учесници »стручних« емисија на њиховим »реформским и независним« средстава јавног информисања преко којих ће медијски да буду промовисани у водеће »експерте« и буду кандидовани и за кључна економска места у држави.²⁸ Најрев-

²⁷ Недавно је (2008) Џозеф Стиглиц објавио веома запажен текст *Крај неолиберализма* (<http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz101/English>) који почиње следећим пасусом: *Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног „Вашиingtonског договора“ и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку не само у економском развоју... После сјајне анализе Џ. Стиглиц на крају текста каже: *Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде просветљење међу згуснутим облацима који су се надвили над глобалном економијом.**

²⁸ Поред тога, јавна је тајна да се људи на кључним местима у државама у транзицији суочавају са искушењима да одоле огромним провизијама која им се лично нуде при продаји државне имовине. Тако смо ових дана могли да прочитамо (*Политика*, 04.10.2006) и следеће: *«Словачки премијер Роберт*

носнији међу њима имају шансу да постану добро плаћени чиновници међународних институција или саветници светске олигархије у некој од неразвијених земаља.

С друге стране, нову управљачку политичку и економску елиту неолиберални програм радикалних економских реформи заводи спектакуларношћу брзих (позитивних) резултата и једноставношћу како се до њих долази, а о негативним последицама које ће после неколико година уследити мораће да размишљају друге политичке гарнитуре. Првих година реформи значајни девизни приватизациони приливи плус додатна задужења у иностранству (и један и други прилив исказује се у мили-

Фицо шокирао је јавност отвореним признањем да му свакодневно, откако је пре три и по месеца формирао владу, нуде милијардске провизије (један евро вреди око 36,4 словачке круне) за продају државних предузећа. Могао је, на пример, да се више него добро «угради» у трансакцију око фирме «Транспетрол» или продају братиславског аеродрома.

- Да сам се сагласио с трансакцијом «Транспетрола», онако како је припремљена, могао сам до краја живота ништа да не радим, као ни 15 генерација моје породице – рекао је Фицо.»

И у Србије многе приватизације прате, за сада само, медијске, приче о корупцији. Интересантно је напоменути да је, у време када смо нормализовали односе са светом, исти инострани купац за цементару у Беочину платио мање него што је то био спреман у време старог режима - када је земља била под економском блокадом. То можда постаје јасније после изјаве мр Млађена Динкића, дате у интервију *НИН* - у августу 2003. године, после милионског – доларског - трансфера новца са Сејшелских острва на приватне рачуне, Зорана Јањушевића – саветника за безбедност премијера Србије Зорана Ђинђића, Немање Колесара – шефа кабинета премијера Србије, те господина Јаковљевића – ангажованог у швајцарској фирми »Холцим«. Господин Динкић ово плаћање повезује са провизијом исплаћеној за »услуге« извршене око приватизације цементара у Србији. Истина о цементар и у Беочину ништа не говори, али за приватизацију преостале две цементаре – Нови Поповац и Косјерић – каже: *«Документа која су стигла тендерској комисији и завршна процедура заиста су изгледали потпуно чисто. Проблем је што је тендер очито намештен пре тога, у неформалним контактима. Јер ако је Колесар као председник Управног одбора цементаре Нови Поповац преко Јаковљевића сазнао колико је швајцарски »Холцим« био спреман да плати, онда је том истом Колесару који је уједно био и шеф кабинета премијера, остало да грчки »Титан« пријатељски убеди да они иду са нешто нижом ценом како би за узврат добили другу цементару у Косјерићу, онда то свакако није чист посао.»* А када то каже „инсајдер“ мр Млађен Динкић у то не треба сумњати јер он сигурно добро зна како се то ради.

јардама евра) омогућавају одржавање стабилног девизног курса и осетан пораст буџетских издатака и стандарда грађана. У исто време све то се једноставно остварује и за вођење такве економске политике нису потребни нарочита знање и стручност, а нити значајнији интелектуални напори.

5. У НЕДОСТАТКУ РЕЗУЛТАТА

Погрешном политиком реформи политичка и економска елита је сада, седам-осам година како је на власти, у великој паници и пред овогодишње изборе (11.05.2008) свој опстанак на власти покушава да обезбеди стварањем страха код бирача од победе њихових политичких противника. Сама чињеница да, и после толико година, реформе нису прихваћене од огромне већине наших грађана је *de facto* критика начина на који су реформе спровођене али и најбоља потврда њихове неуспешности.

Тако је на недавно одржаној Конференцији о регионалном развоју, Божидар Ђелић, потпредседник одлазеће владе, изјавио (видети: Политика, 13.03.2008) да *«око милијарду евра инвестиција чека резултате избора, те уколико проевропске снаге победе, испунићемо циљ од три милијарде евра, добићемо статус кандидата за Европску унију. У супротном чека нас самоизолација и смањење нивоа инвестиција.»*

Из ове изјаве може се јасно наслутити на чему ће бити заснована предизборна кампања економских «експерата» некадашњег ДОС-а, а данас тзв. «проевропских снага»²⁹. Биће то

²⁹ Проевропским снагама или странкама назива себе овај политички блок (окупљен око ДС – Борис Тадић, Г 17 плус – Млађен Динкић, ЛСВ – Ненад Чанак, СДП - Расим Љајић и СПО – Вук Драшковић, те ЛДП – Чедомир Јовановић, СДУ – Жарко Кораћ и ДХСС – Владан Батић) и на тај начин своје политичке противнике аутоматски сврстава у антиевропске странке. У исто време, они не пристају да се њихови политички противници називају просрпским странкама, односно патриотским блоком јер их то аутоматски сврстава у вазалне, односно издајничке снаге, инсистирајући да су једини аутентични представници проевропске, реформске и демократске Србије, где нема места ни за Војислава Коштуницу који их је, изборном победом над Слободаном Милошевићем, 2000. године довео на власт.

обећања да на граници чекају милијарде евра са Запада (као што смо их слушали пред изборе 2000. године) која ће стићи у Србију уколико они победе, те плашење грађана Србије да њихов пораз на предстојећим изборима значи самоизолацију земље и економску катастрофу.

Мислим да данас не постоји велики број грађана Србије који се може преварити већ годинама понављаном причом о некој значајнијој помоћи која ће нам стићи са Запада (о милијардама евра које чекају на граници резултате избора и победу западних миљеника), те се на томе нећу детаљније задржавати.³⁰ Међутим, мислим да би било добро осврнути се на део реторике «проевропских, реформских и демократских» снага и видети да ли ће њихов останак на власти и наставак досадашњих реформи грађанима обезбедити «бољи живот», односно да ли ће њихов силазак са власти значити *«самоизолацију и смањење нивоа инвестиција»*.³¹

Иностране компаније су у последњих седам-осам година, углавном, инвестирала у Србију кроз приватизацију купујући

У томе им свесрдно помажу и «независна» средства масовног информисања али и многи инострани званичници који се отворено мешају у тек започету предизборну кампању у Србији. Тако амерички амбасадор у Београду Камерун Мантер изјави ових дана *«САД ће на све начине подржати проевропске странке на предстојећим изборима»*. Очигледно да многим изгледа нормално да амерички амбасадор у Београду изјави да ће САД *«на све начине подржати проевропске странке на предстојећим изборима»* у Србији, али је ненормално уколико неки од представника српских власти изјави да ће се Србија *на све начине борити за очување Косова и Метохије* у свом саставу.

³⁰ Досадашње искуство показује да од обећаване помоћи која ће да стигне са Запада на крају мало шта буде реализовано. Међутим, и од тих скромних средстава која буду одобрена, лавовски део се враћа тамо од куда је и дошао (за плаћање услуга «независних експерата» са Запада), а мањи део одлази домаћим компрадорима, односно корумпирању наших *«стручњака за свако време»*.

³¹ И наши «естрадни» академски економисти свакодневно се надмећу, преко средстава јавног информисања, у тврдњама како је српској привреди за нормално функционисање неопходан годишњи прилив од 3-5 милијарди евра који може да стигне једино са Запада, те да *«Европска унија нема алтернативе»*. Све то неодољиво подсећа на наркомана који се налази у стању нирване и за кога дилер, који га редовно снабдева опијатима, такође *«нема алтернативе»*.

српска предузећа (телекомуникација, дуванска индустрија, цементаре...) док је износ такозваних гринфилд инвестиција више него скроман, скоро неприметан. Одмах после «српске октобарске револуције» сигурно да нису постојали услови за већа улагања у Србију. Тешко се могло очекивати озбиљније инвестирање у земљу у којој често избијају («јогурт», «багер» и сл.) револуције, где влада хаотично стање (кризни штабови и штрајкачки одбори се формирају свуда – од затвора, преко предузећа до Савезне управе царине и Народне банке), у којој не постоји елементарна правна сигурности ни у предузећима са иностраним улагањем (кризни штаб је уведен у *Телеком*-у где постоје страни инвеститори, а у *Галеници* страни инвеститор ICN (Милана Панића) преотима већинску државну фирму) итд.³² Могло се претпоставити да је нова власт сматрала да ће револуционарна еуфорија после октобарских догађаја брзо спласнути али је време показало да је нова власт до сада мало шта учинила на стварању повољнијег амбијента за инвестирање у српску привреду.

За одлуку крупних компанија где да инвестирају своја средства није од пресудне важности карактер политичког система у некој земљи, односно да ли су на власти странке миљеници водећих земаља Европске уније и САД, већ пре свега, изграђена адекватна институционална инфраструктура за тржишну привреду, успостављена владавина права, створени оптимални услови за конкуренцију, те подстицајан амбијент и сигурност инвестирања.

---

³² Преузимање државних институција и предузећа вршено је уз помоћ «других цеви» и других сличних «аргументата» и у томе учествују лично и лидери нових власти, као на пример мр Млађен Динкић, како то тврде очевици али и званичници тадашње власти (министар полиције Душан Михаиловић у влади Зорана Ђинђића). Интересантно да мр Млађена Динкића, министар правде у истој влади – Владан Батић оптужује за многобројне умешаности у корупцију (невраћање пара са Кипра, гашење четири највеће банке, злоупотребе око приватизација банака, формирање Националне штедионице под видом државне банке и омогућавање својим пајташима-тајкунима да преко Еуроаксисбанке откупе акције Националне штедионице и затим их продају петероструко скупљеи зарађујући на томе милионе евра, чешки дуг, сиријска нафта, прање новца ...) и констатује (у књизи «*Две Србије*»): «*Да имамо одговорно тужилаштво давно би Динкић и дружина седели на оптуженичкој клупи.*»

Пример Русије то одлично показује. За време владавине Бориса Јелцина («прозападног демократе», како су га сви на Западу представљали и чији је он био љубимац) одлив капитала (углавном, нелегалан) из Русије износио је годишње на десетине (а по неким проценама и стотине) милијарди долара и земља је доведене на ивицу провалије, а за време владавине Владимира Путина («ауторитарног националисте» какав имиџ има на Западу) Русија бележи стални раст прилива иностраних инвестиција (само у 2007. години он износи 80 милијарди) долара, а земља је за осам година његовог председниковања препорођена у сваком погледу

Предизборна реторика заснована на изазивању страха код грађана од победе њихових политичких противника (здушно оркестрирана од стране «независних» средстава масовног информисања) била је приметна и недавно између два круга председничких избора и она је, по мишљењима многих, у великој мери предодредила коначни резултат.³³

Логично би било очекивати да «проевропске, реформске и демократске» снаге на изборе излазе са подношењем рачуна шта су оне учиниле у модернизацији Србије и побољшању животног стандарда грађана, за седам-осам година колико су на власти, те да им грађани на бази постигнутих резултата поново укажу поверење. Уместо да истакну резултате своје успешне владавине они гласове грађана покушавају да задобију на страху, односно тако што бираче плаше катастрофом која је неминовна ако они изгубе власт.

Кључни економски део «проевропске, реформске и демократске» власти у Србији од 2000. године до сада чине скоро исти људи. У почетку су то били «независни економски експерти», а касније истакнути чланови Демократске странке и странке Г17 плус (*Б. Ђелић, А. Влаховић, М. Лабус, М. Динкић, Р. Јелашић...*). У позитивне резултате економских реформи од 2000. године они, пре свега, убрајају остварену макроекономску стабилност, здрав банкарски систем и побољшање стандарда гра-

---

³³ Ситуација између два круга председничких избора у Србији 2008. године подсетили су ме на период између два круга председничких избора у Русији 1996. године о чему сам тада писао (видети: *Редакцијска цензура*).

ђана. У наставку ћемо анализирати достигнућа са којима се они сами поносе, остављајући по страни резултате о којима не воле да се прича, као рецимо: армија незапослених, социјално раслојавање становништва, монополи, реструктурирање великих производних предузећа (ИЛР, Застава, ЕИ, Змај, ИМТ, 21. мај, ИМР, Рекорд, МИН...), управљање јавним предузећима, приватизација (шећеране, цементаре, пољопривредни комбинати...) итд.

5.1. Макроекономска стабилност

Када говоре о макроекономској стабилности (равнотежи) наши економски «експерти» овај појам редукују на стабилан курс динара и ниску инфлацију, а познато је да макроекономска равнотежа, поред ниске инфлације, подразумева динамичан привредни раст уз ниску стопу незапослених, те екстерну равнотежу.

Истина да је инфлација од 40%, колико је износила у 2001. години, у наредним годинама смањивана и у 2007. години износила је 10,1%. Међутим, и поред тога тешко је говорити о макроекономској стабилности или макроекономској равнотежи ако се има у виду да је Србија на листи Светског економског форума,³⁴ сачињеној по висини инфлације у 2007. години, налази на неславном 124. месту од укупно 131 рангиране земље.

Оно што је очигледно јесте да ми у периоду од 2000. године, спроводећи политику прецењеног курса динара, имамо релативно стабилан (скоро фиксни) курс динара, који је, према водећим светским валутама, у претходних седам година промењен за око 30%, мада је, у истом периоду, раст домаћих цена био десетороструко већи (300%).³⁵ Политиком прецењеног курса динара вештачки се обарају увозне цене како би се смањио инфлаторни притисак. Остављајући по страни друге факторе (не)конку-

³⁴ World Economic Forum (2007), *Global Competitiveness Report*, New York and Geneva

³⁵ Од 2000. до 2007. године цене у Србији су укупно порасле за око 300% и по томе смо апсолутни рекордери међу земљама (не само Западне, него и) Источне Европе. После нас највећи раст цена, у истом периоду, забележила је Румунија (162%).

рентности наше робе, оваква политика прецењеног курса динара са своје стране »поскупљује« домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулише извоз, а подстиче увоз пошто страна роба постаје »јефтинија«. У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан,³⁶ а увоз економски веома атрактиван, што доводи до раста спољнотрговинског дефицита и »гушења« домаће производње. Прецењени курс динара деформише и ценовну структуру и шаље погрешне сигнале инвеститорима. Тако су и овдашње мизерне плате запослених у Србији исказане у еврима релативно високе, те Србија није атрактивна за улагање због релативно скупе радне снаге.

Тешко је говорити о макроекономској равнотежи у земљи где спољнотрговински дефицит достиже невероватне размере и на годишњем нивоу се креће у распону од 2,5 (2001) до 9,5 милијарди долара (2007. година).³⁷ У прва пет месеца 2008. године он је премашао износ од 5 милијарде долара, односно спољнотрговински дефицит сада месечно износи милијарду долара. Овакво, више него забрињавајуће, стање спољнотрговинског дефицита показује сву штетност и бесмисленост вештачког одржавања стабилног девизног курса у ситуацији када инфлација у Србији вишеструко премашује ниво инфлације у земљама које су наши кључни спољнотрговински партнери.

---

³⁶ Наши највећи извозници су уједно и највећи увозници. Прецењен курс динара им, истина, не одговара при извозу али им изванредно погодује код увоза. Тако, жељезара US Steel, за своју производњу скоро све увози (железну руду, кокс), а у Србији плаће радницима мизерне плате, користи јефтину ел. енергију (чиме додатно обара вредност ЕПС-а коме предстоји приватизација) и, колатерално, загађују животну средину. Оставимо сада по страни чињеницу да је жељезара продата – у време ванредног стања, директном погодбом (без јавног надметања, уз активну подршку (*«на све могуће начине»*) тадашњег америчког амбасадора – за 23 милиона долара, а дугове железаре од 1,7 милијарди долара на себе је (великодушно) преузела држава Србија. За 23 милиона долара US Steel је добио не само фабрику без дугова него још «приде» и Луку Смедерево, ФК Сартид и још понешто. Ових дана читамо (НИН, 13.03.2008) да је US Steel јавно објавио продају фудбалског стадиона ФК Сартид (кога је добио «приде» купујући фабрику) по почетној цени од 23 милиона евра (или око 36 милиона долара).

³⁷ Покривеност увоза извозом у свим годинама после 2000. године је мања од 50%, а укупан спољнотрговински дефицит у периоду 2001-2007. година кумулативно износи 40 милијарди долара.

Исто тако, тешко је говорити о макроекономској равнотежи и стабилности ако знамо да се спољни дуг Србије забрињавајуће повећава. Спољни дуг, који је крајем 2000. године износио нешто мање од 11 милијарди долара (и поред отписа 4,7 милијарди долара дуга) значајно је повећан и почетком 2008. године је премашио износ од 28 милијарди долара.

Још је теже говорити о макроекономској равнотежи и стабилности када се има у виду милионска армија незапослених. Број запослених у Србији је 2007. године и у апсолутном износу мањи него 2001. године. Према подацима Републичког завода за статистику у 2001. години било је запослено (годишњи просек) 2,101.668, а 2007. године 2,002.344 лица. А сетимо са само обећања, везаних за нова запошљавања и смањење незапослености, датих у ранијим предизборним кампањама странака ДС и Г 17 плус.

Према подацима Републичког завода за статистику Србије годишњи раст БДП (брuto домаћег производа) кретао се у периоду 2001-2007. година од 2,5 до 8,4% што је на нивоу просека других земаља у транзицији.³⁸ Овакав раст БДП Србије у наведеном периоду је више него скроман³⁹ ако се има у виду чињеница да је у то време Србија кренула са изузетно ниске статистичке основе, јер се њен БДП у 90-им годинама више него преполовио (због распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу, прихват стотина хиљада избеглица, уништене привреде економским санкцијама, хиперинфлацијом, НАТО агресијом итд.), те да је Србија у последњих седам година (од 2001. до 2007. године) забележила прилив од преко 30 мили-

³⁸ Према подацима Европске банке за обнову и развој (www.ebrd.com), у периоду 2000-2007. година, од 29 земаља у транзицији – 14 земаља је имало виши, а 3 земље сличан раст БДП као Србија.

³⁹ Поред тога, и сама структура раста БДП-а за прва три квартала 2007. године, показује да су у расту од 7,2% са чак 5,6% процентних поена учествовали сектори трговине (раст од 18,1%), саобраћаја (20%) и финансијског посредовања (24,2%) – сектори који се по својој природи на јављају моторима раста и самим тим не обезбеђују стабилан дугорочан и одржив економски раст. Циник би рекао: мада је домаћа производња добрим делом «угушена», БДП расте из године у годину јер велике количине увозних роба треба довести (раст саобраћаја), продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора).

јарде долара само по основу приватизационих прихода и нових задуживања у иностранству.⁴⁰

5.2. Реформа банкарског сектора

Када је ДОС-ова власт у Србији почињала са реформама у банкарској сфери било су позната, како позитивна тако и негативна, искуства других земаља у транзицији. Исто тако, знало се да је у свим земљама чланицама ЕУ, најмање 80 процената капитала водећих банака у домаћем власништву, док је у економијама у транзицији, изузимајући Словенију, тај удео много нижи, а у неким случајевима близу нуле.

Управо је искуство Словеније (која је у периоду 1993 -1997. године завршила веома успешну рехабилитацију банкарског сектора) за Србију могло да буде од велике користи. Реструктурирањем банкарског сектора, Словенија је покушала да следи стратегију скандинавских⁴¹ и мање развијених «старих» чланица ЕУ: прво консолидација и очување међународне конкурентности банкарског сектора, а приватизација постепено и касније, кад домаћи капитал буде у стању да бар неку од већих банака задржи у већинском власништву домаћих институција способних да ефикасно допринесу државној стратегији економског развоја.

Главни елемент реструктурирања финансијског сектора⁴² је обнова главних словеначких банака. Обнова је била потребна

⁴⁰ Проф. др Млађен Ковачевић, *Реалне и виртуелне економске перформансе Србије у периоду 2000-2007. године* (Зборник: *Текућа привредна кретања, економска политика и структурне промене у Србији 2007/2008. године*), Научно друштво економиста и Економски факултет, Београд, 2008.

⁴¹ Када се 90-их година банкарски сектор скандинавских земаља нашао у озбиљној кризи држава тих земаља су одиграле кључну улогу у њиховом оздрављењу. У Норвешкој су три највеће банке национализоване, а држава је у трошкове рехабилитацију банака уложила 2% БДП (тај проценат је био нешто већи у Шведској, а у Финској је он износио 8% БДП). После успешне рехабилитације банака у Норвешкој, држава је уложена средства вишеструко повратила каснијом приватизацијом «опорављених» банака. (*How to deal with banking crises*, *The Economist*, 22.03.2008.)

⁴² Према прилогу Фрање Штиблара и Марка Волча у књизи «Словенија – од Југославије до Европске уније».

због великих банкарских губитака и проблема са ликвидношћу и солвентношћу. Транзициони трошкови и цена независности Словеније на крају су се, као у „црну рупу“, слили у банкарски сектор. Две највеће „старе банке“ формално су стављене у програм опоравка 1993, а трећа, мања, 1994. године. Те три банке чиниле су више од 50 одсто целокупног банкарског сектора. До краја 1996. три словеначке банке биле су успешно опорављене, а програм рехабилитације формално им је укинут средином 1997. године. Словенија је успела да стабилизује привреду, санира банке (касније и сектор осигурања) без значајнијег мешања међународних финансијских институција.

Трошкови рехабилитације банака могу се мерити јавним дугом приписиваним тој операцији. Словенија је за оздрављење банака емитовала обвезнице за 1,9 милијарди немачких марака, што је мање од 10 одсто тадашњег БДП. Од те суме, рехабилитација највеће, Нове љубљанске банке (*НЛБ*), однела је приближно половину. Поређења ради, продаја 34% *НЛБ* белгијској компанији *КБЦ 2002*. донела је држави 435 милиона евра. То значи да је укупна тржишна вредност *НЛБ* те године била више него двоструко већа од трошкова њене рехабилитације.

Ипак економски «експерти» ДОС-ове власти нису следили искуства успешних земаља у транзицији, него су брзом либерализацијом финансијских токова и уласка страног капитала у банкарску сферу желели да створе илузију брзог оздрављења банкарског сектора (као што неадекватном политиком девизног курса стварају привид стабилизације). Страни инвеститори су знали какву економску политику ће да реализују економски „експерти“ ДОС-а. Знали су да ће то бити омиљени концепт ММФ-а, односно програм заснован на Вашингтонском договору, где ће један од кључних елемената бити макроекономска стабилизација (заснована на рестриктивној монетарној и фискалној политици у комбинацији са фиксним девизним курсом као номиналним синдром). Такође су знали да ће им таква економска политика омогућити огромне профите (због велике разлике у каматним стопама) и да уложена средства поврате у релативно кратком року. И на крају, знају да то тако може да траје све док на власти опстају иста политичка елита и економски „експерти“ и док постоји још

државне имовине коју могу они да приватизују (распродају) и приходе од тога усмеравају у потрошњу.

Да би се што боље «раскрчио простор» за улазак иностраног капитала у банкарску сферу, 05. 07. 2001. године покренут је, од стране Народне банке, поступак санације четири највеће српске банке (*Београдска банка, Инвестбанка, Беобанка и Југобанка*), које су до тада покривале око 90% послова привреде и штедње становништва.⁴³ Многи су то схватили као жељу Народне банке да се изврши рехабилитација кључних српских банака и сачува домаћи банкарски систем који би могао да допринесе ефикасној државној стратегији економског развоја.⁴⁴

Међутим, креатори ове “операције” имали су сасвим друге намере. Не чекајући ни истек једногодишњег законског рока о санацији, Народна банка доноси одлуку о покретању стечајног поступка (са 03.01.2002. године) у наведене четири банке.⁴⁵ Тако је створен огроман слободан простор за оснивање нових банака са иностраним капиталом, које су са релативно малим оснивачким капиталом (цензус за оснивање нових банака износио је

---

⁴³ Неоспорно да су тада наведене четири српске банке, као уосталом и највеће словеначке банке пре рехабилитације, биле у тешком стању (и у Србији су се трошкови распада земље, економских санкција и НАТО агресије, на крају слили «као у црну рупу» у банкарски сектор), те да им је била потребна санација због великих банкарских губитака и проблема са ликвидношћу и солвентношћу. Тако да није споран сам чин увођења санационог поступка, него је споран начин како је он, у случају четири српске банке, окончан.

⁴⁴ „У периоду после 5. октобра 2000. године па све до 05.07.2001. године поменуте банке су водиле интезивне преговоре са познатим иностраним банкама о својој купопродаји. У контексту овога, није тајна рећи да је Југобанка водила интезивне преговоре са CITIBANK и да су ти преговори прекинути, јер наводно Народна банка Југославије (у даљем тексту: НБЈ) није била сагласна о продаји Југобанке. Радници Југобанке су схватили Одлуку НБЈ о прекиду даљих разговора, као жељу да се сачува домаћи банкарски систем у целини, те исту су радо прихватили и поздравили.» (Вид Ристановић, *Осерт на ликвидацију великих пословних банака*, Економски анали, број 4/03)

⁴⁵ Тада се у средствима информисања појављују информације да је Народна банка добила «добронамерне» препоруке међународних финансијских организација, не само да поступи управо онако како је поступљено у случају стечаја, него и датум када то треба учинити и препоруку (са именима и презименима) лица са којима то треба да реализују.

тада само пет милиона долара) могле да преузму комплетне послове “угашене” четири банке. Напоменимо да је само преузимање штедње грађана било у износу од неколико стотина милиона евра, те да су остварена и велика средства по основу конверзије немачке марке у евро.

Данас су скоро све значајније банке у Србији са већинским иностраним капиталом. Као што је благовремено упозоравано (наводећи негативна искуства других држава)⁴⁶ такве банке неће финансирати развој, производњу, извоз, модернизацију привреде и отварање нових радних места, него ће становништву одобравати скупе кредите (по каматној стопи која је неколико пута – не процената – већа од просека у ЕУ) за куповину, углавном, увезених роба. Банке у Србији на тај начин остварују огромне профите које на суптилне начине трансферишу у иностранство.

5.3. Раст стандарда грађана

У последњих седам година номиналне нето зараде запослених расту брже од инфлације. Само у 2007. години просечна нето зарада по запосленом реално су повећане за 19,5% у односу на 2006 годину.⁴⁷ У исто време пензије (и друге исплате из буџета) се редовније исплаћују мада је њихов раст приметно заостајао за зарадама запослених. Такође треба имати у виду да данас грађани могу много лакше (него што је то био случај пре 2000. године) да робу узимају на кредит или лизинг.

Све горе наведено доводи до тога да економска ситуација у Србији, на први поглед, не изгледа тако лоша каква она у суштини јесте. Хиљаде предузећа су приватизована (тачније, продана) за ово време и приватизациони приходи су углавном отишли у буџет тј. за потрошњу што је уз додатно задуживање државе омогућило раст стандарда запослених.⁴⁸ Међутим,

⁴⁶ Видети: *Југословенска привреда на почетку трећег миленијума*, Финансије, 1-2/2001.

⁴⁷ Анализа монетарних и фискалних кретања у 2007. години, Министарство финансија, Београд, март 2008.

⁴⁸ На саветовању Научног друштва економиста 2003. године осврнуо сам се на констатацију тадашњег гувернера, госпође Кори Удовички, да је тешко

овакав раст стандарда није заснован на здравим основама и дугорочно је неодржив. У свим годинама од 2001. потрошња је у Србији већа од БДП (једноставно речено више трошимо него што стварамо). Тако је у 2006. години потрошња била за невероватних 35% већа од БДП.⁴⁹ Међутим, садашњи раст потрошње (који нема реално покриће у створеном БДП и не може дуго трајати) се кроз оркестрирану медијску кампању приказује као резултат успешних реформи које се спроводе у Србији после 2000. године.

Проблем наших реформатора састоји се и у томе што они не схватају да се развој не може подстаћи већом потрошњом, поготово не потрошњом роба из увоза, као што је то случај у Србији. Искуство земаља које су успешно модернизовале своје привреде показује да су они радили супротно – подстицали су штедњу и домаће инвестиције. Један од важнијих елемената успешног развоја Јапана (после Другог светског рата) и земаља Југоисточне Азије (последњих деценија) јесте стратегије развоја која се ослањала на марљивост грађана, малу личну и заједничку потрошњу и високу стопу штедње. Поред тога, раст се

објаснити незадовољство грађана нивоом стандарда, и да су очекивања грађана нереална, јер је потрошња у Србији за 5% већа од БДП. Тада сам рекао: *«Мислим да се проблем не налази у нереалним очекивањима, те да је народ свестан да се и не живи тако лоше када види да у земљи све »стоји«. Незадовољство је изазвано, пре свега, тиме што народ види да се власт понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што (рас)продаје своју очевину и задужује се код комшија и јасно му је чему све то води. Да за тренутак оставимо по страни неекономске факторе незадовољства: дискредитација највиших државних институција (парламента – сетимо се само избора гувернера гласањем из Бодрума, председника, судства), корупција и шпијунирање у самом врху власти, повезаности власти и криминала, унижавању националног достојанства (генерале који су под заштитом бранили земљу испоручују Хагу, а самоиницијативно предлажу слање наших војника у Авганистан и Ирак како би тамо гинули бранећи америчке националне интересе), бахат однос према народу (продајте станове и платите струју – речи су садашњег гувернера, а у то време министра за енергетику), итд.»* (Видети: Јован Б. Душанић, *Године пропуштених шанси*, Економски анали 12/03)

⁴⁹ Проф. Др Млађен Ковачевић, *Реалне и виртуелне економске перформансе Србије у периоду 2000-2007. године* (Зборник: *Текућа привредна кретања, економска политика и структурне промене у Србији 2007/2008. године*), Научно друштво економиста и Економски факултет, Београд, 2008.

поспешивао и потцењивањем вредности домаћег новца, заштитом домаћих произвођача, добрим образовним системом и постизање консензуса кроз препознавање колективног интереса. Сличним моделом развоја Кина последње две деценије 85% инвестиција финансира из домаће штедње (15% отпада на стране инвестиције) и константно бележи двоцифрене годишње стопе раста.

Али у Србији мали интерес да подстичу штедњу имају овдашњи реформатори и мисионари. Повећање штедње код сиромашног и у свему потребитог народа не може се извести без јачања националног духа, без крупне државне визије, без снажења националног самопоуздања. Дакле, без неког облика национализма, А српски национализам је кључни баук у идеологији овдашњих реформатора и мисионара, као што је борба против њега кључни разлог њиховог постојања.⁵⁰ Али о каквој државној визији и снажењу националног самопоуздања може да се говори када први на изборној листи «За европску Србију – Борис Тадић» - проф. др Драгољуб Мићуновић (у интервјуу листу *Политика*, 23. март 2007) каже да «Никакав завет предака, никаква обавеза за потомство не могу да оправдају то што ће човек протрачити свој живот онако како траже преци или онако како он мисли да ће тражити потомци. Ми немамо право ни због чега, понављам, ни због чега, да људима угрожавамо нормалан, сигуран, бољи живот...⁵¹ Цела историја је саздана на неправдама, увек су јачи тлачили слабије... Ми смо суочени са тим прагматизмом великих сила или прагматизмом моћи који је у стању да наметне међународне односе.»

Значајнију штедњу у Србији тешко је и очекивати због чињенице да је, према званичним подацима Републичког завода за статистику, број запослених данас мањи него 2000. година

⁵⁰ Слободан Антонић: *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд, 2006.

⁵¹ У истом броју НИН-а (24.04.2008) у коме је објављен мој текст «Бећарска економија» могли смо да прочитамо како један од председничких кандидата САД – Барак Обама каже: «Моја хришћанска вера ме учи да не будем везан искључиво за једну генерацију већ да стварима приступам међугенерацијски да схватимо да смо ову планету позајмљили од своје деце и својих унука. Према томе ми имамо обавезе према њима.»

(многа предузећа су угашена, а мало нових је отворено) и дошло је и до огромног пораста распона у висини примања запослених.

Као што смо раније утврдили, Србија од 2000. године има велики прилив иностраног капитала што, неадекватном политиком девизног курса, доводи до прецењене вредности динара, чиме се додатно обара конкурентност српске привреде, производња у Србији постаје нерентабилна и таква привреда није у стању да прихвати додатни капитал и банке га усмеравају на кредитирање становништва. Поготово када – тржишно неiskusни, доскора незадужени и живећи годинама у приличној оскудици – грађани узимају изузетно скупе кредите и, у недостатку домаће, углавном купују инострану робу (аутомобили, технички уређаји и слично) и на тај начин стимулишу производњу, али не домаћу него производњу у земљама из којих долази та роба али и капитал. И тако капитал који је унет у земљу (којим су странци, кроз приватизацију, постали власници над нашим *породичним сребром*) брзо се враћа тамо одакле је дошао, без значајнијих ефеката на запосленост и привредни развој Србије.

С друге стране, у условима добрих зарада на кредитирању наших грађана, имамо и значајан додатни прилив капитала из иностранства (кредити које узимају пословне банке). Овај прилив капитала повећава понуду новца коју Народна банка Србије смањује повећањем референтне каматне стопе што иницира додатни прилив капитала из иностранства и ново повећање референтне каматне стопе од стране Народне банке.

Међутим, стране банке знају да је курс динара прецењен, а држава и становништво све више задужени, па су се (при одобравању кредита грађанима) од неминовног пада курса динара заштитиле девизним клаузулама. Нашим грађанима то сада одговара пошто се курс динар одржава на реално високом нивоу, а номинална примања запослених расту. Због тога грађани масовно узимају кредите (наивно верујући да ће курс динара увек бити прецењен, а што ће им олакшавати кредитну задуженост), а банке лако одобравају ове кредите јер су валутном клаузулом себе заштитиле од једног веома важног (девизног) ризика. У исто време, огромна задуженост грађана по основу кредита са девизном клаузулом одлаже толико неопходну девалвацију динара коју је требало већ поодавно извршити. Девалвација би дугорочно има-

ла позитивне ефекте (елиминисање огромног спољнотрговинског дефицита, повећање производње и запослености – и на тој основи дугорочно одрживи раст стандарда грађана) али то тражи време и у почетку одређене жртве, па и ризике. Задржавајући се само на питању задужености грађана по кредитима са девизном клаузулом, то би значило редукацију потрошње кроз смањење куповне моћи грађана и отежано враћање кредита што може да угрози банкарски систем и озбиљно уздрма власт у земљи. Сваки дан одлагања више него потребне девалвације неминовне жртве и ризике чини све већим.

Таква ситуација може да се настави и следећих неколико година (преостаје још продаја *Телекома, ЕПС-а, НИС-а, Галенике, ЈАТ-а, Аеродрома, осигуравајућих кућа, војне имовине ...*),⁵² а онда наступа период када се неће имати шта продавати, и долази крај лагодном бећарском животу. Због тога се сада грађанима даје лажна нада да се такав бећарски живот може наставити добром женидбом старом дамом сумњивог морала (уласком у ЕУ).

Тада ће доћи до смањења привредне активности и запослености, те осетног смањења зарада запослених. Због тога

---

⁵² Најављену приватизацију јавних предузећа мало ко од наших стручњака доводи у питање, мада искуства и развијених земаља показују да су многа јавна предузећа, поготово монополисти остали у државном власништву. Разлог томе се налази у чињеници да се злоупотребе таквог њиховог положаја лакше спречавају ако је држава монополиста него што је то случај са приватним монополима. Нама може да буде ближи један други пример: После раздвајања Чехословачке Словачка је своју електропривреду приватизовала, а Чешка задржала у државном власништву. Словачка електропривреда је данас једна од најнеефикаснијих у региону средње Европе, а чешка електропривреда, односно државна компанија ЧЕЗ убедљиво најуспешнија. За разлику од наше земље где се јавна предузећа третирају као «ратни плен» странака које победе на изборима (тачније које после избора успеју да освоје власт), у Чешкој је држава у једној транспарентној конкуренцији изабрала одличан менаџмент који је ЧЕЗ учинио моћном компанијом, а њен менаџмент је за то, у складу са унапред утврђеним стимулативним критеријумима, одлично награђен. Све горе наведено више говори о карактеру државе и квалитету њене политичке елите него о супериорности једног или другог облика власништва. Поред тога, сада ЧЕЗ инвестира у електропривреду других земаља и постоје најаве да је он један од потенцијалних купаца ЕПС-а. Тако се може десити да ћемо монопол државе Србије у ЕПС-у заменити државним монополем друге државе.

ће се и простор за високе зараде банака (код одобравања кредита грађанима) смањити и доћи ће до одлива спекулативног капитала из Србије, а што ће за последицу имати осетан пад вредности динара. Презадужени грађани ће тада по кредитима са девизном клаузулом имати велико повећање динарских рата (а уз то ће доћи и до смањења зарада запослених).

Шта ће то значити и до чега све то може да доведе – у ситуацији када имамо низак ниво привредне активности, високу спољну задуженост, скоро милионску армију незапослених, масовно сиромаштво са разореним системом социјалне заштите и када долази до брзог истезање социјалне пирамиде са оштрењем врха и пролетаризацијом средње класе – није тешко претпоставити.

6. ГОДИНЕ ИЗНЕВЕРЕНИХ ОЧЕКИВАЊА

Прошле је скоро осам година од смене режима у Србији, а стање у привреди (као ни у осталим сегментима друштва) није се променило у очекиваном позитивном правцу. Може се рећи да је ситуација сада, ма колико то на први поглед изгледало парадоксално, много тежа, и не само због тога што је, у међувремену, држава (рас)продала огромну имовину, додатно се задужила у иностранству и по тој основи огроман прилив девизних средства, пра свега, усмерила у текућу потрошњу, без значајнијег ефекта на привредни раст. Разлог томе налази се и у следећем. *Прво*, после пада једног неуспешног режима постојала је велика народна енергија која се могла каналисати ка истинској модернизацији Србије, а коју је тешко спровести уколико се за њу не може да придобије велики део сопствених грађана који ће бити убеђен да се реформе спроведе у њиховом интересу. *Друго*, крај XX и почетак XXI века био је период динамичне светске економске коњуктуре и експанзије, а сада се светска привреда налази у озбиљној рецесији, што ће се неповољно одразити и на српску привреду. *И треће*, погрешном политиком транзиције не само да је пропуштено драгоцене време него су учињена и озбиљна непоправљива погоршања у многим сегментима наше привреде.

Из свега до сада реченог, очигледно је да начин како је до сада вршено реформисање српске привреде захтева озбиљне промене. На крају ћемо покушати да укажемо у ком правцу би требала да се врши модернизација Србију и ко да је предводи.

7. КАКО РЕФОРМИСАТИ СРПСКУ ПРИВРЕДУ ?

Наша земља би у реформисању привреде морала да изврши успешно комбиновање концепта отвореног тржишта, односно отворености према свету, с једне, са осмишљеним усмеравањем економског развоја уз знатно измењену и ефикаснију улогу државе, с друге стране.

Србији (али чак ни много моћнијим земљама) није данас економски могуће, а нити је то у њеном националном интересу, да остане по страни савремених глобалних токова. Исто тако, она није у стању да принципијелно мења постојећи светски поредак у коме светска олигархија и транснационални капитал диктирају своја “правила игре” којима настоје да извуку максималне профите из сваке земље која им то допусти. Због тога се мора “играти” по тим правилима, али је потребно научити да се у тој игри постижу голови, а не аутоголови. Уважавајући та правила потребно је придржавати се једног једноставног принципа (кога доследно следе све успешне земље): у вођењу државне политике треба искључиво полазити од сопствених националних интереса. И ако су ти интереси, по правилу, у супротности са интересима светске олигархије и транснационалног капитала то не значи да је неопходна жестока конфронтација. Уколико се одлучно и доследно заступају национални интереси који обезбеђују стабилност и заштиту домаћих предузећа, транснационални капитал се брзо адаптира тим условима и ступа у обострано корисну кооперацију са домаћим произвођачима. Стабилна држава са снажним и ефикасним институцијама, владавином права и стимулативним амбијентом за инвестирање биће најбољи »магнет« за привлачење, како домаћег тако и иностраног капитала.

Поред тога, свака земља има на располагању различите инструменте који јој омогућавају да на унутрашњем тржишту коригује правила глобалне конкуренције у сопственом националном интересу. Она то остварује, пре свега: заштитом унутрашњег тржишта и домаћих произвођача, активном политиком стимулисања развоја и стварањем услова за повећање конкурентности домаће привреде и економског раста, задржавањем националне контроле над природним ресурсима и кључним гранама економије итд. Није у нашем националном интересу да себи једнострано уводимо ограничена наднационалних организација (Европске уније, Светске трговинске организације) чији још нисмо пуноправни чланови. Период до чланства у наведеним организацијама треба искористити и ефикасним инструментима штитити унутрашње тржиште и домаћу производњу, те подстицати већу конкурентност домаћих произвођача како на унутрашњем тако и на иностраном тржишту. На тај начин треба спремније дочекати тренутак нашег ступања у Светску трговинску организацију и евентуално Европску унију како би се домаћи произвођачи могли успешније уклопити у постојећа правила глобалне конкуренције.

У условима светске глобалне конкуренције и поделе рада свака земља располаже одређеним компаративним предностима, а оне би за Србију могле да буду: природни услови за развој пољопривредне производње⁵³ (ратарска, сточарска, и воћарска производња, те производња лековитог биља и печурака) и на бази ње прерађивачких капацитета који би могли да обезбеђују значајне тржишне вишкове за извоз где би нагласак требало ставити на здраву храну (али и изворску и минералну воду); географски положај погодан за развој инфраструктурног сектора (саобраћај, телекомуникације, енергетика) који би могао (са пратећим објектима – угоститељство, трговина, друга услужна делатност) да обезбеђује значајне девизне приливе али и подстакне инвестиције; релативно јефтина образована радна

⁵³ Данас то постаје нарочито значајно јер у свету долази до знатног раста цена хране. Узроци томе су различити (климатске промене – суше, поплаве, тајфунни..., коришћење пољопривредних површина за производњу биогорива – због скока цене нафте..., већа потражња за месом и млеком – због брзог привредног раста Кине и Индије и пораста животног стандарда и потрошње њених становника...) али показују да је време јефтине хране неповратно прошло.

снага способна да допринесе, између осталог и, јачању услужног сектора, а нарочито информационе делатности (која би се масовније могла да обавља и за иностране наручиоце из развијеног света); многобројна дијаспора чије могућности нису, до сада, ни приближно искоришћене, итд.

У спољноекономској сарадњи Србија би морала да води активнију политику, не само према ЕУ, САД и суседима него, и према осталим нашим традиционалним партнерима где постоје огромни неискориштени потенцијали, као например Русији (забрињава наш пасиван однос према потписаном договору о слободној трговини који би могао да буде веома подстицајан за већа инострана улагања у нашу земљу јер би постојало огромно тржиште од 160 - а не само 10 - милиона становника без царинских баријера), Кини и Индији (због њихових огромних тржишта и веома динамичног економског развоја), земљама извозницама нафте (ангажовање нашег грађевинарства, извоз здраве хране, изворске и минералне воде), као и другим земљама.

Опасна је безалтернативна позиција (коју данас заступају «проевропске» странке) да *«Европска унија нема алтернативу»*. Било каква безалтернативна позиција је, по дефиницији, веома ризична. Рационално понашање појединаца, а поготово државничка мудрост налаже да се све не ставља «на једну карту» већ да се могући ризици умањују стварањем више алтернатива. У конкретном случају оваква позиција изгледа и нелогична јер је и лидер проевропских снага недавно изјавио да уколико се буде одлучивало између Космета и ЕУ да се они опредељују за Космет. Наиме, председник Србије и председник Демократске странке – Борис Тадић, јасно каже: *«Ако ми на крају буде постављено да се определим између европске будућности и интегритета земље – ја ћу изабрати интегритет земље»* (НИН, 14.04.2008). Све остале релевантне политичке странке у Србији (Српска радикална странка, Демократска странка Србије, Нова Србија, Социјалистичка партија Србије) имају потпуно јасан став да се неће одрећи Косова због чланства у ЕУ. Пошто је потпуно извесно да ће, на последњем степену пред чланство у ЕУ, Србији бити постављен и формалан услов да мора признати независност Косова (довољно је да на томе инсистира само

једна чланица ЕУ), онда је логично да се већ сада демонстрира политичко јединство по питању чланства у ЕУ.

Када су кључне државе-чланице ЕУ признавале (једнострано проглашену) независности Косова, у интересу Србије је да не потписује било какве споразум везане за чланство у ЕУ и одустане од даљих преговора о томе, али да, у исто време, са ЕУ настави разговоре и унапређује сарадњу у свим областима који су од заједничког интереса, те да хармонизује домаће са законодавством у ЕУ, односно да тежи што већој институционалној и економској блискости са ЕУ које је компатибилна са нечланством (пример Норвешке). На тај начин би Србија – по овом крупном питању - постигла политичко јединство и имала јасну државну визију, оснажила национални дух и самопоуздање и показала да поштује саму себе (што је услов да је и други уважавају и прихвате као озбиљног партнера).

Пре свега, у нашем је интересу да (без обзира на тренутне политичке односе, те дефинитивну одлуку да ли желимо да идемо ка чланству у ЕУ или не) хармонизујемо законодавство са оним који постоји у Европској унији и да, пре свега, градимо ефикасну инфраструктуру за тржишну привреду, обезбедимо владавину права, створимо оптималне услове за конкуренцију, те подстицајан амбијент и сигурност инвестирања. Истовремено јачање политичке и економске сарадње са Русијом, те примена у пракси потписаног договора о слободној трговини (уз евентуално проширење листе роба на који се бесцаринска трговина односи) обезбедио би Србији (због могућности бесцаринског извоза на огромно, брзо развијајуће платажно способно руско тржиште) значајне нове инвестиције, повећање запослених, привредни раст и дугорочно одржив пораст животног стандарда грађана. Нове инвестиције би сигурно добрим делом долазиле и из западноевропских земаља (и у време када политички односи међу нашим земљама нису задовољавајући) пошто, како сам то раније истицао, за одлуку крупних компанија где да инвестирају своја средства није од пресудне важности ко је на власти, него колико су та улагања сигурна и исплатива.

Међутим, за реализацију свега горе наведеног потребна је знатно измењена и ефикаснија улога државе. Због тога је неопходно што пре одбацити досадашњи курс радикалних економс-

ких реформи (заснован на Вашингтонском договору) и напустити наивно веровање *тржишних фундаменталиста* да ће стабилизација, либерализација и приватизација аутоматски решити све проблеме, те бити свестан да у реформисању привреде значајну улогу има стабилна држава са ефикасним институцијама и владавином права. Без такве државе тешко је очекивати привредни препород и модернизацију друштва уопште.

Значајну улогу држава мора да има, не само у стварању институционалне инфраструктуре неопходне за ефикасно функционисање тржишне привреде, него и у директном покретању, убрзавању и усмеравању привредног развоја, а да се при томе не умањује стимулативна функција тржишне конкуренције, алокативни механизам тржишта, те слобода, иницијатива и креативност појединаца и привредних субјеката. Другим речима, држава у великој мери може помоћи да се покрену, ускладе и усмере активности аутономних субјеката како би они могли да у пуној мери развију све своје потенцијале. Примера за такву улогу државе има много, од високоразвијених европских земаља (нарочито у периоду опоравка после Другог светског рата), преко брзоразвијајућих азијатских, те успешних земаља у транзицији.

Степен уплитања државе у економски живот поједине земље зависи од нивоа њене привредне развијености. Што је земља економски развијенија, са изграђеним ефикасним тржишним институцијама и у којој постоји веома бројан и способан предузетнички и менаџерски слој сигурно не постоји потреба за великим уплитањем државе у економску сферу и она може да се ограничи на бригу о поштовању тржишних »правила игре«, на евентуалне корекције тржишног механизма у изузетним случајевима (све ситуације није могуће унапред предвидети и регулисати) и слично. У супротном, улога државе у економској области, па и у подстицању привредног раста, пожељно је да буде наглашенија.

Поред тога, треба имати у виду да ми данас живимо у времену који је у знаку глобализације, у коме крупни капитал, односно моћне и агресивне транснационалне компаније настоје да омогуће несметано кретање *својих* роба и услуга, те *свога* капитала (али не и *туђе* радне снаге) у циљу стварања максималног профита. На све могуће начине се спречава мешање националних држава у економску сферу како оне не би биле у стању да

(ограничавајући слободно деловање транснационалних компанија) заштите своју привреду и подстакну развој, водећи рачуна о сопственим националним интересима и добробити својих грађана.

Због тога, у економски недовољно развијеним земљама (каква је Србија) мора постојати веома наглашена државна политика којом би се, са једне стране, штитили витални национални интереси од моћних удара глобализације, а са друге стране створили стимулативни услови за нове инвестиције.

8. КО ДА ПРЕДВОДИ МОДЕРНИЗАЦИЈУ СРБИЈЕ ?

Само реформисање привреде је истовремено како економски тако и политички процес и у пракси често политички интереси надвладавају економске. Искуство других привреда у транзицији показује да основни проблеми произилазе, не због недостатка теоријских знања и непознавања искустава других земаља, него првенствено због недовољног познавања и поштовања сопственог народа, те недовољне одлучности (па и жеље и интереса) политике да се неопходне реформе изврше у интересу сопствене државе и њених грађана. Нажалост у политици је све мање државника, на најодговорнијим местима у земљама у транзицији, са јасном идејом-вођом и визијом изградње модерне и просперитетне државе (на добробит већине њених грађана), а све више »прагматичних« политичара и високих државних чиновника који политику доживљавају као могућност за сопствено позиционирање и реализацију својих личних интереса.

Ако погледамо само неке примере земаља које су после Другог светског рата извршиле веома успешно модернизације својих држава можемо видети да су начини реформисања били битно различити од једне до друге земље, те да су на челу модернизације тих држава били како демократске (Лудвиг Ерхард у Немачкој или Џавахарлал Нехру у Индији) тако и ауторитарне личности (Салвадоре Пиноче у Чилеу или Денг Сјаопинг у Кини). Њихове владавине биле су по много чему битно различите, а неки од њих појединачно могу се окривљивати

због многих ствари, али им је свима било заједничко то да су били државници, у правом смислу речи, који су волели и добро познавали сопствени народ и државу, те да су се ослонили на аутентичну националну елиту са којом су разрадили оригиналну стратегију (међусобно повезаних мера економског, правног и политичког карактера) којом су достизали постављени циљ модернизације својих држава.

А тај циљ није био само економски (на што се данас транзиција покушава да сведе) пошто постоје многе друге ствари и категорије (породица, друштво, етика, религија, естетика и слично) важније од економије. Међутим, за све то је од изузетне важности економска база без које се остале области човековог духовног живота не могу адекватно да развијају. Због тога би се могло рећи да економске реформе треба да допринесу не само привредном него, пре свега, духовном препороду сопственог народа. При томе, треба стално имати у виду да економија мора да буде у служби човека, а не да човек буде у служби економије (сагласно логици неолибералне економске доктрине и чисте тржишне привреде).

Сви већ споменути реформатори, као и носиоци успешних модернизација у другим земљама, имали су широку подршку свога народа, а саме реформе нису биле одређене само једног уског слоја политичке »реформске« елите и од ње промовисаних »експерата«. Мора се знати да никакве реформе не могу успети уколико за њих не можете да придобијете велики део сопствених грађана који ће бити убеђен да се реформе спроведе у њиховом интересу, односно интересу велике већине грађана земље, а не у интересу крупног капитала и уског слоја домаће политичке елите (и њима придружених невладиних организацијама, »независних« медија, политичких »аналитичара«, економских »експерта« и њима сличних).

Када се ради о економским реформама у Србији било је неопходно разрадити и спроводити сопствени програм економских реформи који ће бити резултат »домаће« памети, а не прихватати већ готове програме који се нуде од разних »ауторитативних« међународних финансијских организација и »независних« саветника из иностранства. Такав програм треба да буде теоријски разрађен и у пракси спровођен од стране стручно изу-

зетно компетентне и аутентичне националне елите. Треба имати у виду да није довољно теоријски знати како треба да функционише нека апстрактна економија по уџбенику, него је потребно имати одличан увид у стварно стање привреде сопствене земље, познавати менталитет свога народа, бити истински патриота и знати да општеекономске принципе примењујеш на оригиналан начин имајући у виду специфичности своје отаџбине. Јер без познавања свога народа и сопствене земље и љубави према њима ништа оригинално, а што би дало позитиван резултат, не може бити ни предложено и касније реализовано.

9. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

9.1. Редакцијска цензурисања

До 2000. године сви моји текстови које сам написао објављивани су у економским часописа без било каквих уредничких интервенција. Али од 2000. године цензурисања мојих текстова, од стране уредништва, постаје скоро редовна пракса. Тако је било и са текстом (*Југословенска привреда на почетку трећег миленијума*) који сам написао крајем 2000. године и који је објављен у угледном часопису *Финансије*. Овде га преносим у целини у облику у коме сам га предао редакцији, а цензурисани (изостављени) делови су означени масним (**болд**) словима. Из овога текста читаоци се могу уверити и у благовременост али и тачност упозорења где ће нас реформе ДОС-ових „експерата“ да одведу.

Часопис ФИНАНСИЈЕ, број 1-2/2001.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ПРИВРЕДА НА ПОЧЕТКУ ТРЕЋЕГ
МИЛЕНИЈУМА

РЕЗИМЕ

Југославија се тек сада, на почетку трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Закашњење од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији.

Искуство других привреда у транзицији показује да је потребно напустити наивно веровање економиста – либерала да ће стабилизација, либерализација и приватизација аутоматски решити све економске проблеме и бити свестан да у реформисању привреде кључну улогу има држава и њене институције, те да је потребна поетапност, а не никакав радикализам у спровођењу реформи. Исто тако, неопходно је да урађени програм економских реформи буде резултат »домаће памети« (да се тако једноставно изразим), а не никако већ готов програми који се »увози са стране«.

Од изузетне важности је и да програм економских реформи у Југославији буде конципиран и спровођен од стране људи који представљају аутентичну домаћу елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не компрадора чији је првенствени циљ лично богаћење и сопствено укључивање у светску елиту (макар то био и њен периферни слој)

.X X X

Југославија се на почетку трећег миленијума налази у ситуацији када је неопходно, једном мудром и до краја осмишљеном политиком, предузети адекватне мере у разним сферама живота како би велика већина њених грађана кроз једно разумно, релативно кратко, време после смене претходне власти, осетила благодети једне одговорне државне политике. У оквиру свих тих промена посебно место ће имати суштинске економске реформе које нам предстоје.

За такве реформе основни услов је да постоји стварна политичка воља. Уколико пођемо од претпоставке да она, после септембарских и децембарских избора из 2000-те године, постоји онда се поставља питање како економске реформе треба да

буду конципиране и како да се у стварности реализују. Заостатак, од једне деценије, у спровођењу суштинских економских реформи, Југославија би требало да компензира на тај начин што ће извући поуке из већ богатог искуства привреда у транзицији (ПУТ) и тако избећи њихове грешке, заблуде и лутања.

Веома важан услов суштинских економских реформи јесте и напуштање досадашње погубне политике економске изолације и укључивање југословенске привреде у међународне економске токове без чега није могућ динамичан развој савремених држава. То укључивање мора да се изврши на начин који ће омогућити да се избегне друга крајност у којој би земља била једноставно препуштена интересима светске (међународне) олигархије и транснационалног капитала, што би дугорочно гледано, могло да има још погубније последице.

Напуштање политике економске изолације

Савремени глобални економски развој опредељује се дејствима две супротстављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима светске олигархије и транснационалног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система, с друге стране. У преплитању тих тенденција имамо велики број различитих комбинација економских модела појединих земаља.

Они се крећу од моћних националних привреда у којима се базира већина транснационалних компанија и у којима се национални интереси и интереси крупног капитала добрим делом поклапају (као што су САД и Јапан), до пуне колонијалне зависности великог броја економски неразвијених (пре свега, афричких) земаља којима доминира транснационални капитал. Између те две крајности налази се највећи део држава, као што су земље Европске уније (које су се одрекле националног суверенитета у економији у корист европског транснационалног капитала), успешно и брзо развијајуће земље Југоисточне Азије које успевају да штите националне економске интересе и истовремено успешно привлаче инострани капитал), земље Латинске Америке (које покушавају да створе простор за развој сопственог капитала у условима доминирајућих транснационалних корпорација) итд.

Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оштро супротстављени) интереси, разне вредности, разни инструменти деловања итд. Југославија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите која (због служења интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем хаотичног стања у друштву, подривањем ауторитета државе и њених темељних ин-

ституција, корумпирањем и деморалисањем њене националне елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмереност), релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука и сл.) као и позитивног наслеђа националне историје, обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се (директно или индиректно) стављају под контролу фактора ван земље.

Унапред се проналазе и припремају компрадори који би у погодном тренутку заузели кључна места у држави, разним средствима покушавају да се доведу на одговорне државне функције и по сваку цену се настоји обезбедити њихов што дужи опстанак на власти, нуде се готова решења за вођење економске политике, предлажу се »независни« економски саветници из иностранства и слично. Идеолошку основу такве политике, по правилу, представља радикални либерализам.

С друге стране, национални интерес сваке земље огледа се у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и благостања свих грађана, очувања сопствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја (као на пример, у банке у Чешкој, у енергетику у Русији, у земљиште у Словенији итд.), подршка домаћих произвођача и стимулисање конкурентности националне привреде.

Програм економских реформи и Вашингтонски договор

Да би Југославија могла успешно да заштити своје националне интересе у економској сфери потребно је да има сопствени, конзистентно урађен и доследно спровођен, програм економских реформи који ће да полази од достигнућа савремене економске науке али и користи искуства – како позитивна тако и негативна – других ПУТ, те узима у обзир и специфичности југословенске привреде као и међународне реалности.

Разрађен програм економских реформи морао би да буде превасходно резултат домаће памети, да се тако једноставно изразим, која неће само слепо копирати неке универзалне »рецепте« који су »прописани« за ПУТ и који су за многе од њих, које су их до сада примењивале, имале катастрофалне последице. Мора се имати у виду да се програм конципира зависно од циљева који се желе постићи, те да циљеви које пред себе постављамо не морају да се поклапају са циљевима оних који нам нуде већ готове »рецепте«. То нарочито важи за економску сферу која је, у својој суштини, заснована на интересу.

У исто време тај програм треба да разради и у пракси реализују људи који представљају аутентичну националну елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, **а не компрадорска елита која се (самопроглашавајући »експертима«) сама кандидује за одговорне функције у држави и синхронизовано намеће од стране »независних« средстава јавног информисања у земљи и утицајних међународних кругова.**

Будући да одређена група наших (сада већ утицајних) економиста заступа програм радикалних економских реформи⁵⁴ било би корисно видети каква су искуства других ПУТ које су се определиле за сличне програме. **И то поготово због чињенице да су исте те личности биле једни од најватренијих заступника (па и директни актери) »багер револуције« и »кризних штабова« који се »на све стране« стварају у периоду после »југословенске октобарске револуције« и преко којих се**

---

⁵⁴ Видети књигу: Група аутора – Г 17, Програм радикалних економских реформи у СР Југославији, Радио Б 92, Београд, 1997.

подстиче хаотично стање у земљи и руши (и онако мали) ауторитет темељних државних институција.⁵⁵

⁵⁵ Одмах после избора господина Војислава Коштунице за председника СРЈ могле су да се уоче разлике по битним државним питањима у његовим изјавама и изјавама других лидера ДОС-а. Тако, и недавна изјава (почетак новембра 2000.) председника Војислава Коштунице, у којој истиче да није тражио нити тражи оставке челних људи војске и полиције већ да од њих тражи да раде у служби народа и државе, изазвала је оштру реакцију другог лидера ДОС-а (и вероватно будућег српског премијера) господина Зорана Ђинђића и овај неспоразум, можда од свих досадашњих, најубедљивије сведочи о два различита схватања изградње будуће државе, која персонификују државник господин Војислав Коштуница и политичар господин Зоран Ђинђић.

Председник у својој изјави истиче да су нам сада “понајмање потребне личне и страначке острашћености, реваншистички и рушилачки потези”, те да демократска и национално одговорна држава “мора бити чврсто укорењена у правним начелима, правној сигурности сваког грађанина, поштовању институција које су темељ сваке нормално организоване земље” и да “војска и полиција спадају у те темеље”. У исто време, господин Зоран Ђинђић демонстрира супротан приступ (у томе га подржавају и веома експонирани економисти Г-17 плус) који је у пракси до сада спровођен уз помоћ кризних штабова и других метода притиска што је, добрим делом, допринелу стварању хаотичног стања у земљи.

Другим речима, дилема је шта радити са темељним државним институцијама које су далеко од стања које би одговарало добро уређеној држави. Да ли је потребно очувати и то мало ауторитета које те институције имају и постепено поправљати стање у њима до жељеног нивоа или их треба одмах (као “остатке прошлог режима”) потпуно “уништити” и на “празном простору” градити нове. Искуство других држава показује да створени празан простор бива одмах попуњен парламентарним и криминалним структурама и/или евентуално допуњен међународним упливањем.

С друге стране, и са чисто економског становишта, постојање јаке (у најбољем смислу речи) државе, са стабилним државним институцијама, претпоставка је успешне економске транзиције о чему ће касније бити више речи. Сада да само укажемо на један мањи, али веома индикативан, делић проблема везан за инострани капитал. Данас постоји веома висок ниво сагласности домаћих економиста да је, за будући успешан развој, југословенској привреди потребан значајан инострани капитал, те да би најбоље било да он уђе у земљу у облику директних инвестиција, а не у форми кредита који би земљу гурали у још већу дужничку (а преко тога и сваку другу) зависност. Међутим, тешко је очекивати да неки озбиљан инострани инвеститор улаже свој капитал у земљу у којој често избијају (јогурт, багер и сличне) револуције, где влада хаотично стање (кризни штабови и штрајкачки одбори се формирају свуда – од затвора, преко

Велика већина ПУТ определила се за један либерални програм радикалних економских реформи који је био базиран на такозваном »Вашингтонском консензусу« и који је био разрађен (»прописан«) од стране Међународног монетарног фонда, Светске банке и администрације САД (Министарство финансија и USAID).

Вашингтонски консензус је разрађен крајем 80-их и почетком 90-их година и он је првобитно био намењен за земље Латинске Америке. Према овом документу само оштра финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде довољна је да елиминише стагнацију и иницира економски раст. Латинска Америка је добила тако велики значај у споровима о путевима економског развоја, не због чињенице да је у тим земљама расла социјална неправда и рапидно се ширило сиромаштво него, због велике задужености овог региона према међународним финансијским организацијама и развијеним земљама, у првом реду, САД.

И није саосећање према континенту који се налази у очајном економском и социјалном стању подстакло владу САД и међународне финансијске организације (где је реч САД одлучујућа) да предузму одређена дејства, него жеља да се разреши проблем дугова и врате уложена средства. Данас, деценију после, не постоји слична потреба да се покуша помоћи земљама Африке (а ни ПУТ), чије се привреде налазе у катастрофалном стању, јер у земље Африке нису уложена ни приближно толика средства (као што је то случај са Латинском Америком), поготово не средства САД.

предузећа до Савезне управе царина и Народне банке Југославије), у којој не постоји правна сигурност (кризни штаб је уведен у Телеком-у где постоји страни инвеститор, а у Галеници страни инвеститор – ICN “претима” већинску државну фирму) и не поштују се темељне државне институције (полиција се разоружава од стране људи “са улице”) и где “први економиста” земље (проф. др Мирољуб Лабус) јавно обзнањује да смоуправљање није лоше и генерално подржава смену руководства по предузећима од стране кризних штабова док то у исто време “други економиста” земље (мр Млађен Динкић) практично демонстрира у Народној банци Југославије.

Само стабилна и јака држава може да рачуна на значајне директне иностране инвестиције. Искуство Кине (на супрот например Русије), у последњој деценији двадесетог века, то најбоље потврђује.

Десет основних ставова Вашингтонског консензуса, који треба да буду основни принципи којима треба да се руководе владе у вођењу економске политике, своде се на следеће:

1. *Финансијска дисциплина.* Дефицит буџета не сме да буде велики и он се мора покривати без коришћења инфлаторних пореза.

2. *Приоритети у државним расходима.* Држава расходе треба преориентисати из области, важних са политичког становишта, на сфере са већим ефектима.

3. *Пореска реформа.* Потребно је ширити пореску основицу и снижавати пореске стопе.

4. *Финансијска либерализација.* Основни приоритет у овој области јесте инсистирање на тржишним каматним стопама.

5. *Девизни курс.* Потребно је имати јединствен девизни курс који ће обезбедити спољнотрговинску конкуренцију.

6. *Либерализација трговине.* Ванцаринска ограничења треба заменити царинама чија стопа треба да се смањи и креће у распону 10-20%.

7. *Директне иностране инвестиције.* Треба укинути све вештачке баријере и иностране фирме треба да имају исте услове као и домаћа предузећа.

8. *Приватизација.* Државна предузећа треба приватизовати.

9. *Дерегулација предузетништва и јачање конкуренције.* Треба отклонити сва ограничења која отежавају појаву нових фирми или ограничавају конкуренцију.

10. *Право власништва.* Законима треба обезбедити сигурност власништва без великих трошкова за његову заштиту.⁵⁶

⁵⁶ Међутим, због тешкоћа са којима су се сусреле привреде земаља које су се у вођењу економске политике придржавале ових препорука, извршене су одређене корекције у првобитно формулисаним основним принципима и они сада гласе:

- повећати штедњу, пре свега, подржавајући финансијску дисциплину,
- преоријентисати државне расходе првенствено на социјалне потребе,
- реформисати порески систем и поред осталог увести еколошки порез и земљишну ренту,
- појачати банкарску регулативу,
- подржавати конкурентни девизни курс и напустити пливајући курс и разне додатке девизном курсу.
- користити унутрашње регулисање у либерализованој трговини,

Као што смо рекли, принципи Вашингтонског концензуса су првобитно били предложени земљама Латинске Америке које су за разлику од ПУТ имале одређену тржишну економију са значајним приватним сектором, али релативно слабу индустрију. Међутим, ови принципи су били, преко разних иностраних саветника и у преговорима са међународним финансијским организацијама, предлагани и »натурани« ПУТ. Сматрало се да је сасвим довољно извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни раст.

Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере. Како наводи професор Гжегож Колотко⁵⁷ ортодоксни либерали користили су се једним поједностављеним начином мишљења према коме нема потребе да се размишља о томе како да се вози аутомобил ако он, од одређене тачке и при одређеним околностима, може да се креће сам од себе.⁵⁸

Основне две слабости које су се испољиле код већине ПУТ, при спровођењу економских реформи, а које наводи и професор Г. Колотко, огледале су се у следећем:

-
- градити конкурентну привреду кроз приватизацију и дерегулацију,
  - извршити строго дефинисање права власништва доступног свима,
  - створити кључне структуре, као независну централну банку, јаке буџетске организације, независно и некорумпирано правосуђе и берзу рада,
  - повећати издатке за образовање, пре свега, за основне и средње школе.

⁵⁷ Гжегож В.Колодко: От шока к терапии – Политическая экономия пост-социалистических преобразований, Эксперт, Москва, 2000., стр.136.

Професор Г. Колотко био је вицепремијер и министар финансија Пољске у периоду (од 1994. до 1997. године) када је Пољска прешла са радикалног ка дугорочном више избалансираном моделу тржишних реформи који је претходно разрађен у његовом програму "Стратегија за Пољску".

⁵⁸ Сличан начин размишљања, у вези са значајним падом уличног курса марке, могли смо да чујемо одмах после "српске октобарске револуције" од тада још самопостављеног "шефа" (гувернера само-званца) НБЈ мр Млађена Динкића. Довољно је само на одређено место у НБЈ да поставимо човека у кога "имамо поверење" те да се за само један дан преполови улични курс немачке марке. (Видети: *Динар вреднији захваљујући Живку Нешићу*, Данас, 09.10.2000.)

- радикализам економских реформи и повлачење државе из свих сфера економског живота,
- замена циља и средстава у стратегији реформи.

Радикалним економским реформама створен је системски вакуум у коме су старе структуре управљања биле брзо разрушене, а нове у међувремену нису створене, или су створене у релативно кратком временском периоду у коме не могу суштински да профункционишу. Уколико реформатори једноставно брзо разруше старе структуре, норме и ограничења како би »почистили државу«, не узимајући у обзир да процес стварања нових захтева много времена, онда се новостворене структуре и норме, по правилу, показују неефикаснијим.

У постсоцијалистичким привредама стварање тржишних структура није могло да се изврши »преко ноћи«, односно у релативно кратком временском периоду. То је један дуготрајни процес и сматра се да није мудро вршити либерализацију и приватизацију које не би временски биле усклађене са таквим процесима. У противном добија се »дивље« тржиште који води криминализацији економског живота и може, у великој мери, укочити кретање привреде ка ефикасности и расту. Тако је у многим земљама, у којима се ишло на радикални курс промена, где се упоредо са брзом либерализацијом и приватизацијом ишло на стварање нових структура управљања на један доста некоординан и хаотичан начин, забележен катастрофалан економски резултат.

Други важан недостатак јесте замена циља и средстава стратегије реформисања привреде која води деформацији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Стабилна финансијска ситуација, ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средства економске стратегије, а не циљеви сами по себи. Једноставно речено, финансијска стабилизација, либерализација привреде и приватизација треба да буду средства за остварење циљева економских реформи. Међутим, они су разматрани као показатељи успеха реформи, а не као претпоставке за остварење фундаменталних циљева. Са правом се може поставити питање: шта значи висок степен приватизације државне имовине, високо либерализована привреда и остварена

финансијска стабилизација у условима огромног пада привредне активности и животног стандарда? Другим речима, стварање тржишне привреде није важно само по себи већ као фактор убрзања привредног раста и повећања благостања становништва.

Отворена критика исправности политике које су ММФ и Светска банка водиле у односу на ПУТ у последњој деценији дошла је и од стране економисте светског гласа, доскорашњег потпредседника и главног економисте Светске банке Џозефа Стиглица (Joseph Stiglitz)⁵⁹ који сматра да су савети за ПУТ у духу Вашингтонског консензуса прилично поједностављени. Кина је занемарила ове препоруке и постигла завидан успех, Русија их је прихватила и доживела фијаско.⁶⁰

Покушавајући да објасни фактички неуспех руских реформи Џ. Стиглиц долази до закључка да се основни проблем налази у *»прекомерном веровању економским моделима узетих из уџбеника, који могу бити успешни при обуци студената, али се на њих не треба ослањати при саветовању владе која покушава да изгради тржишну привреду«*. Идеолошка одлука руских реформатора да што пре раскину са прошлим режимом довела је до уништења скоро свих форми организације друштвеног живота. Изградња нових институција, које би биле адекватне тржишним условима, вршена је у Русији методом *»шок терапије«* и некритичним копирањем западних образаца, који се у руским условима нису показали, ни приближно, ефикасним као на Западу.

Досадашња искуства постсоцијалистичких држава у реформисању привреде показују да су програми радикалних економских реформи доживели неуспех, а да су запажени резултати постигнути тек са одустајањем од тога курса и раз-

⁵⁹ J. Stiglitz, More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus, WIDER Annual Lecture, WIDEW/UNU, 1998.

J. Stiglitz, Whither Reform ? Ten Years of Transition, World Bank's Annual Bank Conference on Development Economics, Wash., D.C., April 28-30, 1999.

⁶⁰ У последњој деценији бруто друштвени производ Кине је удвостручен, а Русије преполовљен и поред чињенице да је Русија одавно већ извршила приватизацију и либерализацију привреде, те да је успела у дужем времену да оствари и релативну финансијску стабилизацију.

радом сопствених економских програма који, уважавајући светска искуства, првенствено узумају у обзир специфичности сопствене привреде и интересе свога народа. То показује и пример Пољске (једине од око 30-ак ПУТ бивших република СССР-а, СФРЈ-а, Чехословачке и других бивших источноевропских социјалистичких земаља чији је бруто друштвени производ 1997. године био већи него 1989. године) после напуштања програма радикалних економских реформи и преласка на програм професора Г. Колотко, као и пример Русије после доласка владе Јевгенија Примакова и касније екипе Владимира Путина.

Поучан пример Русије

Можда је управо пример Русије нарочито поучан. У складу са принципима Вашингтонског консензуса програм радикалних реформи у Русији био је усмерен на три главна сегмента: брзу и свеобухватну приватизацију, либерализацију привреде и макроекономску стабилизацију.

У Русији је извршена приватизација која се темељила на два основна принципа: ороченост (брзина) и обавезност, а извршена је у две фазе: ваучерска у прве две године, а после тога новчана приватизација. Само кроз ваучерску фазу приватизовано је преко 100.000 предузећа (од којих 20% крупних) што чини око 70% индустријског потенцијала Русије. Око 40 милиона људи постали су акционари. Највећи део преостале државне имовине приватизован је у другој – новчаној фази приватизације. Процес приватизације се одвијао на не баш задовољавајуће фундираној законској основи и при недовољно разрађеним правилима самих приватизационих процедура, због чега многи угледни руски економисти тврде да је приватизацију у њиховој земљи одликовао висок степен криминализације и да се она једноставно претворила у пљачку. У исто време, формална промена власништва није створила ефикасног сопственика и није представљала основу за значајније повећање успешности привреде у целини.⁶¹

⁶¹ Видети детаљније: Татјана Душанић, *Шта није решила приватизација у Русији?* Пословни круг, Београд, 11/98.

У Русији је у релативно кратком року извршена веома широка либерализација привреде. Првог дана спровођења радикалних економских реформи (2.1.1992. године) извршена је либерализација цена и дозвољено слободно формирање око 90% цена на мало. У релативно кратком периоду знатно је либерализована и спољна трговина. Предузећима је дозвољено да се самостално баве спољнотрговинским пословима, укинута су ванцаринска ограничења и специјални девизни курсеви, а царинске стопе су знатно смањене. Одмах на почетку радикалних економских реформи веома је либерално постављено право формирања и пословања приватних предузећа.

Брза и широка либерализација цена и спољне трговине довела је до “поплаве” домаћег тржишта увозним производима (од којих је добар део био веома сумњивог квалитета). Увозни производи су најчешће били субвенционирани у својим земљама које су настојале да освоје ново – велико руско – тржиште. Руски произвођачи такву конкуренцију нису могли да издрже што је довело до масовног затварања руских предузећа.

У исто време, велика криминализација друштва, а посебно у привредној сфери, представља велику препреку да се предузетништвом баве најспособнији, часни и савесни људи. Због тога се за приватни бизнис, углавном, одлучују они који су спремни да се договарају са бандама “рекеташа”, код којих добар део запослених особа чине чувари и телохранитељи, који на разне начине избегавају плаћање пореза и слично.

Русија је успела да изврши значајно снижење стопе инфлације и релативно стабилизује девизни курс. Тако је инфлација снижавана из године у годину (1992. године она је износила 2.508,8%, 1993. – 840,1%, 1994. – 204,7%, 1995. – 131,3%, 1996. – 21,8% и 1997. – 11,1%) да би непосредно пре финансијског краха (у 1998. години) износила само 6% на годишњем нивоу. Увођењем такозваног “валутног коридора”⁶² стабилизovan је и девизни курс. У наведеном периоду стопа инфлације се смањивала, али је била стално већа од стопе обезвређивања на-

---

⁶² Видети детаљније у књизи: Татјана Душанић – Јован Б. Душанић, *Транзиција у Русији*, Економска политика, Београд, 1998.

ционалне валуте која је постала све више прецењена. Прецењен курс рубље дестимулисао је извоз, а стимулисао увоз што је за последицу имало даљи пад привредне активности.

У условима перманентног пада привредне активности у земљи реални приходи државног буџета су се драстично смањивали. И ако је долазило до значајног реалног смањења буџетских расхода (што је све сфере друштвеног живота које се буџетски финансирају – школство, здравство и слично - довело у катастрофално стање) дефицит буџета био је перманентно релативно висок. Да би се избегло његово инфлаторно финансирање и очувала финансијска стабилност, држава се определила за емисију државних обвезница, односно покриће буџетског дефицита повећањем унутрашњег дуга. На државне обвезнице плаћана је изузетно висока реална каматна стопа тако да су (и онако оскудна) слободна финансијска средства била усмерена у њих, а не у реални сектор што је још више спутавало привредну активност. Средином 1998. године унутрашњи дуг је достигао износ који је еквивалентан суми од 70 милијарди долара, мада га до 1994. године практично и није било. У исто време и задужевање у иностранству значајно расте и крајем 1998. године премашује износ од 150 милијарди долара. Све је то довело до финансијског краха у августу 1998. године када је Русија признала немогућност благовременог измирења државног унутрашњег дуга, да би убрзо дошло до стрмоглавог пада курса националне валуте, смене владе премијера Сергеја Киријенка и формирања нове владе на челу са Јевгенијем Примаковим која напушта дотадашњи курс спровођења економских реформи.

Од почетка спровођења економских реформи (јануар 1992.) па све до финансијског краха (август 1998.) Борис Јелцин (у чијим рукама је била концентрисана сва реална власт у земљи) се у спровођењу економске политике упорно ослањао на младе економисте – либерале, **у првом реду, Јегора Гајдара и Анатолија Чубајса, а касније и Сергеја Киријенка и Бориса Немцова.** Управо су ови »млади реформатори« били миљеници Запада. Међународне финансијске организације су у преговорима са Русијом инсистирале да управо они имају одлучујући утицај при дефинисању и спровођењу реформских захвата који су, како се касније показало, били разрађивани (па и писани) ван

Русије, те својски предлагани од »независних« саветника са Запада и здушно подржавали од »независних« средстава јавног информисања у земљи. Имајући у виду резултате које је Русија постигла спроводећи радикалне економске реформе, за ове »младе реформисте« тешко се може тврдити да су се у спровођењу економских реформи руководили интересима своје земље на начин како то схвата и осећа већина руског становништва. Због тога су и економске реформе у Русији, при чијем се спровођењу полазило од политичко-коњуктурних обзира (очување власти, лично богаћење и слично) и у интересу до краја не јасно кога (светске олигархије, новостворене домаће олигархије састављене од поликриминалних и криминалних делова друштва и високо корумпираних државних чиновника и слично), мало шта могле да помогну руској привреди и обичном грађанину.

Упорна упозорења угледних руских економиста на погубност одабраног курса, тешко су се могла пробити до шире јавности и била су надјачавана уверавањем Бориса Јелцина и његових »младих реформатора« да после почетног »транзиторног пада« већ кроз неколико месеци (на почетку је то била јесен 1992. године да би тих »неколико месеци« потрајало годинама) Русију очекује буран економски раст и значајно повећање животног стандарда становништва.⁶³ Благовремена упозорења угледних руских економиста била су игнорисана. Исту судбину доживело је и обраћање групе веома угледних руских и америчких економиста председнику Русије (Борису Јелцину) средином 1996. године.⁶⁴ Међутим, сада се критици начина како се спроводе

⁶³ Становништво је убеђивано да предузете реформе у целости подржава међународна заједница и да је спремна да за то пружи издашну финансијску помоћ која ће стићи у релативно кратком року. Спомињани су и конкретни износи од неколико милијарди долара. Мало што од тога се касније показало реалним. И оно што је добијено било је условљавано великим уступцима на које је Русија морала да иде у економској (и не само економској) сфери тако да је велико питање да ли је Русија од тога имала више користи или штете.

⁶⁴ Аутори наведеног документа су познати амерички економисти – нобеловци *Кенет Ероу*, *Василиј Леонтијев*, *Лоренц Клајн*, *Роберт Солоу* и *Џејмс Тобин*, те светски познати економисти – професори *Мајкл Интрилигејтор* и *Маршал Поумер*, а са руске стране економисти – академици *Леонид Абалкин*, *Олег Богомолов*, *Станислав Шаталин*, *Валериј Макаров*, *Јуриј Јеременко* и *Дмитриј Лавов*. Интегрални текст документа видети у књизи: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Экономика, Москва, 2000, стр.272-275.

економске реформе у Русији домаћим академицима (којима су »млади реформатори« замерали да се дуго живећи у старом систему тешко сналазе у новим тржишним условима)⁶⁵ прикључили и еминентни амерички економисти (међу којима и многи нобеловци).

Основни став од кога они полазе јесте да прелазак у истинску тржишну привреду захтева време, а покушај да се тај процес значајније скрати води у катастрофу. Своје предлоге за измену курса економске политике у Русији, аутори у основи свODE на преиспитивање улоге државе у процесу тржишне трансформације. Досадашња *»политика немешања државе, која је део шок терапије није била оправдана«* и требало би убудуће да *»држава преузме на себе основну улогу у економији као што је то случај у савременим привредама САД, Шведске, Немачке...«* Једна од последица повлачења државе из привредног живота, према ауторима разматраног документа, јесте *»прелаз не ка тржишној, него ка криминалној привреди... Користећи немешање владе, криминални елементи су попунили вакуум.«*

Међутим, Борис Јелцин је са својим »младим реформаторима« све до финансијског краха у августу 1998. године, упорно спроводећи програм радикалних економских реформи, земљу довео у катастрофално економско стање. Бруто друштвени производ је у 1998. години износио 52% истог из 1989. године. Тако стрмоглав пад бруто друштвеног производа земље није забележен ни у време Првог светског рата (1914-1917, смањење од 25%), Грађанског рата који је после тога уследио (1918-1922, пад од 23%), а нити за време Другог светског рата (1941-1945, смањење од 21%) када је велики део земље био физички окупиран од стране фашиста.

Нарочито драстичан пад бележи индустријска производња, а у оквиру ње машиноградња и лака индустрија. Због тога је дошло до значајних промена у структури индустријске производње (удео машиноградње и лаке индустрије са 41,1% у 1991.

---

⁶⁵ У исто време економисте млађе генерације који су били критичари начина како се спроводе реформе у Русији (као на пример, Сергеј Глазјев) "млади реформатори" су оспоравали тврдњама да су носталгичари за старим системом и без ауторитета у међународним економским круговима.

години смањен је на само 21,5% у 1998. години) и Русија све виши личи на земље трећег света које врше распродају својих сировина у замену за увоз потрошних добара. Инвестиције у привреду Русије смањују се из године у годину и у 1998. години чинили су само 20% оних из 1991. године.

У исто време дошло је до брзог пада животног стандарда становништва и њиховог огромног раслојавања где на једној страни постоји новостворена невероватно богата класа и са друге стране огромна већина становништва која живи на ивици сиромаштва.⁶⁶ Уз то, процењује се да $\frac{3}{4}$ примања најбогатијих потиче из »сиве« економије.

Економске тешкоће прати и демографска катастрофа. У Русији долази до веома забрињавајућег процеса депопулације (процент смртности становништва расте и већи је од процента рођених који се смањује) што је у XX веку у Русији било забележено једино у ратним временима. Смртност у Русији је већа него било у којој земљи Европе, Америке, Аустралије и Азије (са изузетком Авганистана и Камбоџе), те већине земаља Африке. Просечни животно век је знатно скраћен и данас трећина умрлих не доживи пензиони узраст. Код мушкараца просечни животно век износи само 57 година и за више од 7 година је краћи него пре једне деценије. Смртност »јачег пола« у узрасту од 16-59 година већа је него што је била крајем XIX века. Стручна истраживања показују да преко 70% одраслих живи у стању дуготрајног психо-емоционалног и социјалног стреса који изазива забрињавајући раст депресије, психозе, алкохолизма и наркома није. Очајање, изазвано економском ситуацијом у земљи, узрок је раста самоубиства и насиља у друштву.

Тек када је Русија доживела финансијски крах и драстичан пад (и онако ниског) стандарда становништва и када су земљи претили огромни социјални и политички потреси са несагледивим последицама, Борис Јелцин се одрекао »младих реформатора«⁶⁷ и за председника владе именовано Јевгенија Примакова

⁶⁶ Приходи 10% најбогатију су 30 пута већи од прихода 10% најсиромашнијих. Тај показатељ у земљама Централне и Источне Европе износи 5,1-5,6 у западноевропским земљама 2,6-5,7 и у САД 5,3 пута. (Према: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Экономика, Moskva, 2000, стр. 245)

⁶⁷ Интересантно да је Џефри Сакс, професор Универзитета у Харварду и саветник у многим ПУТ, који је био на челу групе економских саветника

који је са својом економском екипом напустио дотадашњи економски курс реформатора – либерала и у економској (и не само економској) сфери много већај значај посветио улози државе, те одустао од метода шок терапије у економији. Од тада, а нарочито са доласком екипе Владимира Путина (која наставља курс којим је кренуо Јевгениј Примаков) Русија бележи постепени економски опоравак али и позитивне промене у осталим сферама друштвеног живота.

У другој половини 1998. године извршена је значајна девалвација, те напуштена политика прецењеног курса националне валуте што је обезбедило и ценовну конкурентност руској привреди (увоз постаје не много економски атрактиван, а домаћа производња рентабилна и конкурентна како на домаћем тако и на иностраном тржишту), односно предност је дата развоју а не стабилизацији. Државни органи у економској сфери (али и у другим) показују много бољу ефикасност у свом раду. Тако је Русија после вишегодишњег пада бруто друштвеног производа, у 1999. години забележила раст од 3,2%, а за првих осам месеци 2000. године, према подацима Министарства развоја економије и трговине (бивше Министарство економије), тај раст је износио 7,3%. Овакав раст је забележен захваљујући, пре свега, порасту

председника Бориса Јелцина у првим годинама радикалних економских реформи, тек после финансијског краха у Русији објавио у цењеном московском листу *“Независимаја газета”* (16.9.1999.) “покајнички” текст *“Неуспех руских реформи”*. У њему Сакс признаје да су његови савети били универзални за све ПУТ, па и за Русију, и да је велика грешка што се при спровођењу реформи у Русији у обзир нису узимале њене специфичности.

Надамо се да је и његов сарадник господин Божидар Ђелић свестан катастрофалних грешака које су они (Сакс и његова екипа сарадника) учинили при саветовању влада Пољске (у периоду 1991/92. године) и Русије (као саветник Анатолија Чубајса), те да то неће сада поновити у својој домовини. Као будући министар финансија Србије надамо се да ће мр Божидар Ђелић представљати “домаћу памет” што није био случај у Пољској и Русији, те нешто касније и у Румунији (где је 1997. године био саветник премијера владе Чорбе-а, владе демократских снага у Румунији које су после четири године владавине због катастрофалних резултата убедљиво изгубиле изборе крајем 2000. године и омогућиле тријумфални повратак социјалиста на власт).

индустријске производње од око 10%.⁶⁸ Поред тога, девизне резерве Русије су за последње две године више него удвостручене и крајем 2000. године су достигле апсолутни максимум од преко 28 милијарди долара.

Шта да се ради у Југославији ?

Као што је већ речено, Југославија се тек сада, на прагу трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Заостајање од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге ПУТ. Било би историјски неодговорно уколико не извучемо адекватне поуке из, сада већ богатог, искуства других.

Сигурно је да Југославија у реформисању привреде мора да изврши успешно комбиновање концепта отвореног тржишта и отворености према свету, с једне, са осмишљеним усмеравањем развоја привреде уз веома наглашену и активну улогу државе, с друге стране.

После септембарских избора (2000. године) Југославија је у кратком року успела да постигне значајне резултате на плану отварања према свету. Југославија је за непуна три прва послеизборна месеца постала пуноправна чланица многих међународних институција и организација, а ових дана је примљена и у ММФ.

Југославији сада предстоје озбиљни преговори са Париским и Лондонским клубом кредитора око регулација спољног дуга. То је од изузетно велике важности јер се ради о енормно високом задужењу које југословенска привреда једноставно није у стању да, благовремено и у целости, отплаћује. Уколико не дође до значајног отписа спољног дуга онда и сва питања везана за реформу привреде постају релативно мања важна јер тада није могуће рачунати на било какав озбиљнији привредни раст и

---

⁶⁸ То је постигнуто у условима, не тако мале, инфлације која је за првих осам месеци 2000. године износила 19% исказане на годишњем нивоу.

побољшање животног стандарда становништва у догледној будућности.

Имајући у виду чињеницу да Југославија једноставно није у могућности да у целости отплати спољни дуг, те да се југословенска привреда нашла у оваквој ситуацији, добрим делом, и због неоправдано уведених међународних економских санкција (које су биле на снази скоро целу протеклу деценију) и агресије НАТО снага (током 1999. године),⁶⁹ постоје реалне шансе да наша земља у новонасталој ситуацији једном активном аргументованом политиком издејствује знатан отпис постојећег дуга. То поготово у ситуацији када је преседан већ учињен у случају Пољске.⁷⁰

Сигурно је да Југославија треба да настави активну политику отварања према свету (где би циљ требао да буде улазак у највећи број међународних економских организација и институција и успостављање добрих односа са свим државама) и

⁶⁹ Штета које је Југославија до сада имала због агресије НАТО пакта су огромне. Пре свега, ради се о ненадокнадивим људским жртвама као и огромним материјалним разарањима. Међутим, сигурно је да још увек нису до краја сагледиве последице које ћемо имати (у веома дугом временском периоду, ако не и трајно) од бомбардовања наше земље пројектилама са осиромашеним уранијом као и од разарања петрохемијских (и других еколошки опасних) постројења, али ће накнадне штете бити сигурно неупоредиво веће од оних директних које су учињене у моменту агресије. Неизвесно је колико је загађење наше животне средине и колико ће то утицати на пораст обољења и смртности нашег становништва. Поред тога, то може значајно да умањи интерес страних инвеститора да улажу у Југославију, те доведе у питање и озбиљније активности у доменама где смо сматрали да имамо компаративне предности и рачунали на извозну експанзију (еколошки чиста храна, питка вода – “нафта XXI века”, лековита биља, туризам и слично).

⁷⁰ Пољска је за своју пионирску улогу у рушењу социјалистичког система, и због економског застоја који је због тога морала да плати, била награђена од стране иностраних кредитора. Већ 1991. године Париски клуб кредитора је донео принципијелну одлуку у вези са огромним дугом Пољске, а смањење дуга вршено је етапно наредних година. Друго значајно смањење спољног дуга договорено је са Лондонским клубом кредитора 1994. године. У оба случаја отписана је половина дуга.

Значајан отпис спољног дуга и “замена” програма иностраних саветника сопственим програмом (Стратегија за Пољску) омогућили су Пољској да данас са Словенијом (која се у реформама, од самог почетка, ослонила на “домаћу памет” и клонила се радикализма, те није прихватила већ готове рецепте и саветнике из иностранства) буде најуспешнији пример од ПУТ.

у стратегији реформе спољноекономских аспект мора да буде нарочито наглашен. Спољноекономска оријентација морала би да буде добро избалансирана где би од нарочите важности требало да буде изградња добрих односа и веће економско приближавање земљама Економске уније и Русији. Управо су Русија и земље Европске уније (Немачка, пре свих) традиционално наши највећи спољнотрговински партнери. Не видимо разлоге да тако не буде и у будућности.

Не треба заборавити да је преламање економских интереса СССР-а и развијенијих земаља Запада преко наше земље, у периоду од 50-их до 90-их година XX века, имало веома позитивне ефекте на економски (па и политички) положај Југославије. Сматрамо да и сада за то, истина у знатно промењеним условима, постоје претпоставке. Тако на пример, постигнути договори између СРЈ и Русије о слободној трговини могао би да буде веома подстицајан елемент за већа директна улагања западних инвеститора у нашу земљу јер би на тај начин постојало огромно тржиште од 160 (а не само 10) милиона становника на коме не би постојале царинске баријере.⁷¹

Поред добрих спољноекономских (и других) односа са земљама Европске уније и Русијом неопходно је значајније унапредити односе и са осталим државама, а у првом реду са суседима (због близине тржишта и неминовне регионалне сарадње) и САД (једине преостале светске суперсиле која има и одлучујућу реч у свим међународним институцијама и организацијама).

У исто време Југославија мора одлучно да крене у процес суштинских економских реформи и максимално заштити своје националне интересе (у смислу у коме смо писали на почетку овог текста) како би обезбедила стабилан привредни раст и развој који ће омогућити и адекватан пораст стандарда становништва.

---

⁷¹ Нова власт би морала, мењајући све оно што се показало лошим и не-ефикасним, да задржи све позитивно што је наследила од својих претходника и да евентуално ради на његовом даљем унапређењу. У том смислу и постигнути договор са Русијом о слободној трговини је до изузетне важности за нашу земљу, а унапређење и даље јачање свестраних и тесних односа са овом земљом треба да буде наш превасходни интерес.

У исто време неопходно је у Југославији усвојити програм економских реформи који би, уз концепт отвореног тржишта и јасну спољноекономску оријентацију (о којој смо претходно говорили), представљао комбинацију основних макроекономских мера (реформа јавних финансија и банкарског система, финансијска стабилизација, подстицање и јачање тржишне конкуренције⁷² и слично), те институционалних и структурних промена у привреди земље (јачање основних државних функција и снажење њених институција, приватизација – која не би требало да буде брза⁷³ – уз реструктурирање постојећих привредних субјеката и подстицање директних иностраних улагања и развоја приватног сектора, нова осмишљена стратегија развоја и слично) уз неопходност вођења активне социјалне политике.

Програм економских реформи морао би да буде конзистентно урађен, те доследно али флексибилно спровођен. Наиме у програму економских реформи ради се о међусобно јако испреплетаним односима, пошто институционалне и структурне промене добрим делом утичу на то какви ће ефекти макроекономских мера бити на привреду, али и начини на које буду спровођене поједине институционалне и структурне промене битно опредељују карактер других промена. С друге стране, сам процес суштинских економских реформи, па и његови институционални и структурни аспекти, укључују у себе тако брзе и честе измене, да су детаљније теоријске разраде мало корисне и немају већи практичан значај.⁷⁴ При спровођењу економских реформи неизбежно је скоро свакодневно суочавање са новим проблемима и тражење на њих адекватних одговора.⁷⁵

⁷² Јер како пишу амерички нобеловци и руски академици у обраћању Борису Јелцину (који смо раније спомињали) *"...уколико и постоји тајна тржишне привреде, она се не налази у приватној својини него у конкуренцији."*

⁷³ Као што смо већ навели брза приватизација у Русији није дала добре резултате, за разлику од искуства Пољске и Словеније где се са приватизацијом ишло релативно спорије и где је резултат био много бољи.

⁷⁴ Веома интересантан, по моме мишљењу, у основи прихватљив предлог како да се спроведу економске реформе у Југославији понудио је наш познати економиста, који ради у Светској банци, господин Бранко Милановић. (Видети: *Скица за југословенску транзицију*, Данас, децембар 2000).

⁷⁵ То је доста добро демонстрирао гувернер др Драгослав Аврамовић спроводећи сопствени програм 1994. године.

У конципирању југословенског програма економских реформи неопходно је полазити од достигнућа савремене економске науке уз уважавање специфичности домаће привреде али и међународне реалности, те треба максимално извући поуке из досадашњег искуства ПУТ, а које се, пре свега, односе на улогу државе и избор адекватних кадрова који ће разрадити и спроводити економске реформе.

Основна поука коју Југославија мора да извуче из искуства других ПУТ у реформисању привреде јесте да је потребно напустити наивно веровање (економиста – либерала) да ће приватизација, либерализација и стабилизација аутоматски решити све проблеме и бити свестан да у реформисању привреде кључну улогу има ефикасна држава и њене институције, те да је потребна одређена поетапност (а не никакав радикализам) у спровођењу реформи. На то нас не упућује само пример ПУТ у последњој деценији, него и искуство западноевропских земаља у другој половини XX века (Француска, Немачка, Шведска итд.). Такође је и успех јапанске привреде, а касније и нових индустријских земаља Азије, везан са активним дејством државе на тржишне односе и поетапношћу реформи.

Држава треба да испуни неколико веома важних функција, које није у стању да испуни тржиште и приватни сектор, а то се пре свега односи на: стварање законодавне основе и владавине права, дефинисање оквирне макроекономске политике, улагање у основне социјалне службе, људски капитал и инфраструктуру, гарантовање личне и имовинске сигурности и спречавање криминализације друштва, очување животне средине и слично.

Искуства Пољске и Русије можда најбоље показују да је активна политика државе и њених институција дала резултате који су превазишла сва очекивања, те да либералан приступ није ни близу тако ефикасан као што је активно и разумно учешће државе. Међутим, суштина није у томе што је држава, односно влада успешнија од тржишта, већ у томе што разумна влада може искористити тржиште за остваривање циљева економске политике, али тржиште тешко може да измени политику владе за своје циљеве.

Чак и у савременим либерализованим привредама слободно тржиште и влада се међусобно допуњују. То је разлог

више за ПУТ где су недовољно развијени тржишни механизми, тржишна култура и стереотипи понашања и у којима је неопходна кључна улога државе, нарочито на самом почетку реформисања привреде. Сигурно је да са развојем тржишта (и ефикаснијим функционисањем тржишних института) држава треба да разради нове методе свога уплитања, да би кориговала несавршенство тржишта и обезбедила стабилан привредни раст и развој друштва.

Поред ове основне поуке која се може извући из досадашњег искуства ПУТ, чини нам се веома важним да се посебна пажња посвети кадровским решењима, односно избору људи који би осмислили и спроводили економске реформе.

Потребно је у Југославији разрадити и спроводити сопствени програм економских реформи који ће бити резултат домаће памети, а не никако већ готов програм који се нуди од разних »ауторитивних« међународних организација и институција, »реномираних« иностраних института или »независних« саветника из иностранства.

Искуства других ПУТ показују да су оне имале, углавном, негативна искуства са програмима економских реформи предложеним (по правилу, у духу Вашингтонског консензуса) и »увезеним са стране«, те да је до економског напретка у тим земљама дошло када су одбачени ти програми и разрађени сопствени (случај Пољске и Русије) или се од почетка ишло сопственим путем (случај Словеније).

Програм економских реформи треба да буде теоријски разрађен и у пракси спровођен од стране стручно изузетно компетентне и аутентичне националне елите. За то велику одговорност носе кључне државне и политичке личности нове власти које ће да одлучују о кадровима који економске реформе треба да конципирају и спроводе.⁷⁶

---

⁷⁶ Нека од првих кључних назначења у економској сфери су доста дискутабилна. Тако будући мандатор српске владе и председник Демократске странке господин Зоран Ђинђић изјављује да ће ДОС инсистирати на предлогу да мр Млађен Динкић буде гувернер НБЈ и ако Динкићеве изјаве понекад и представнике ДОС-а "помало доводе у очајање" али се ипак ради о "енергичном младом човеку који је уложио много труда" у демократске промене у Србији, те да му зато треба пружити шансу. Сигурно је да су велике заслуге господина Динкића за обарање старог

И на крају још само да нагласимо да је само реформисање привреде истовремено како економски тако и политички процес и у пракси често политички интереси надвладају економске. Искуство других ПУТ показује да основни проблеми произилазе, не због недостатка теоријских знања, него првенствено због недовољне одлучности (па и жеље и интереса) политике да се неопходне реформе изврше у интересу сопственог народа.⁷⁷

Због тога, још једном треба нагласити, да је од нарочите важности да на кључна места у држави (па и у економским сегментима) у Југославији дође аутентична национална елита са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не компра-

---

режима, али је спорно да ли су оне и демократске (имајући у виду незаконито “освајање” НБЈ и слично). Међутим у изјави господина Ћинђића ни речи о професионалним способностима кандидата за место гувернера.

Место гувернера централне банке у свакој добро организованој држави заузимају врхунски професионалци и људи далеки од политике. То су одговорни и искусни стручњаци који никада себи не допуштају исхитрене и неодговорне изјаве које би било кога могле да “доведе у очајање”. С друге стране, “енергичном младом човеку који је уложио много труда” у промене које су се десиле у нашој земљи, мислим да би било много боље доделити нека одликовања или му дати неку политичку функцију, а никако једно од кључних професионалних места у држави. Шта ће се суштински променити уколико садашњег гувернера, који је био истакнута политичка личност старог режима, замени политички веома ангажована личност нове власти, осим што је онај био “њихов”, а овај “наш” кадар.

На место гувернера НБЈ морала би да дође високо професионална и политички неутрална личност уколико желимо независну централну банку која ће бити у стању да води ефикасну монетарну политику. Мада се може дискутовати о томе да ли је господин мр Млађен Динкић, 36-годишњи асистент Економског факултета, стручно компетентан за место гувернера, политичка неутралност му се не може никако приписати.

⁷⁷ Надамо се да и на овим просторима неће ускоро постати популарна анегдота (слична оној која се може чути код обичних грађана Русије, а у којој они за бившу совјетску власт говоре “Све што су говорили о социјализму – није било тачно, али што су говорили за капитализам – показало се истинитим”) где ће наши грађани са разочарењем констатовати “Све што су социјалисти говорили о себи – није било истина, али све што су говорили за већину лидера ДОС-а – показало се тачним”.

дори чији је првенствени циљ »да добро обави задатке својих ментора« и преко тога дође до личног богаћења и сопственог укључивања у светску елиту (макар то био и његов маргинални и више декоративан и егзотичан слој).

(Децембар, 2000.)

X X X

Пре него што су уредници почели да скраћују моје текстове у економским часописима од 2000. године, нешта слично се догодило само са текстом који је објављен у дневном листу *Наша борба* – 1996. године. Пошто сам од 1991. године живео и радио у Москви, између два круга председничких избора у Русији (средином 1996. године) телефоном ме је позвао уредник београдског листа *Наша борба* и предложио да у наредној седмици водим дневник који би они објавили у недељном двоброју листа. Желели су да имају текст некога ко је «на лицу места» и који би се у своме дневнику дотакао и атмосфере у Москви између два круга председничких избора.

Уредник ми је саопштио који би био оптималан обим текста и да се толеришу одступања до десет процената. Предлог сам прихватио и написао дневник стриктно се придржавајући траженог обима текста. И поред тога, мој дневник је објављен уз редакцијска скраћења у листу који је увек истицао своју «независност». Под независношћу се очигледно сматрала независност од обавеза према сопственој земљи и народу и поданичка лојалност према онима од којих се добија или очекује финансијска потпора. У наставку преносим дневник у облику у коме сам га предао редакцији *Наше борбе*, а редакцијска скраћивања обележена су масним (**болд**) словима.

Наша борба, недељни број 6. и 7. јул 1996.

ДНЕВНИК - МОСКОВСКА НЕДЕЉА

Пише: Јован Б. Душанић

Аутор је доктор економских наука који живи и ради у
Москви

Петак, 28. јун 1996. године

До другог, одлучујућег круга председничких избора у Русији, остало је још пет дана. Већ три месеца држава буквално живи у ишчекивању исхода тих избора. Мада сам за непуних пет година, колико живим у Москви, био сведок бурних политичких збивања у Русији, ови избори представљају кулминацију јер за ову земљу они могу да буду судбоносни. У другом кругу бирачима предстоји избор између садашњег председника Бориса Јелцина и представника народно-патриотског блока, лидера Комунистичке партије ГенADIЈА ЗЈуганова.

Пре само неколико месеци многи моји московски познаници били су убеђени да већина бирача није спремна да гласа ни за ГенADIЈА ЗЈуганова (јер не жели повратак комуниста на власт), а нити за Бориса Јелцина (који је за претходних пет година свога председниковања учинио немало крупних грешака), те да ће се определити за Григорија Јавлинског, општепознатог економисту - реформатора, са чијим доласком на власт су повезивали наду у наставак реформи и исправљање грешака учињених у претходном периоду. Поред тога, сматрали су да ће његова победа да ублажи постојећу поларизацију и конфронтацију у друштву, јер је за присталице ГенADIЈА ЗЈуганова он далеко прихватљивији него Борис Јелцин, и обратно.

Испитивања јавног мњења почетком године су показивала да је рејтинг Григорија Јавлинског (и ако знатно нижи од ЗЈугановог) већи од рејтинга Бориса Јелцина (за кога је тада свој глас било спремно да да око 8% бирача).

Пре почетка предизборне кампање, од стране власти су предузете мере да се средства информисања (пре свега, телевизија) ставе под пуну контролу Бориса Јелцина. Државни канали телевизије добила су нова руководства у чију апсолутну лојалност према садашњем Председнику не постоји ни најмања сумња, а директор Независне телевизије (НТВ) званично је укључен у предизборни штаб Бориса Јелцина. Сва штампа, са изузетком неколико малотиражних листова, била је под контролом власти. **Од самог почетка предизборне кампање средства јавног информисања стављају се у »пуни погон« и сврставају на страну Бориса Јелцина. То се, пре свега, односи на телевизију која веома ревносно прати невероватну активност садашњег Председника (без обзира на његов узраст и здравствено стање) и у својим програмима му посвећује неколико пута више »минутаже« него свим кандидатима заједно. Наступи осталих кандидата не дају се »уживо« него их интерпретирају репортери са обавезним негативним коментаром.**

У исто време огромна средства се улажу у предизборну кампању Бориса Јелцина (цела Русија је облепљена његовим циновским билбордима, на телевизији се непрестано »врте« његови предизборни спотови, у свим већим градовима се организују масовни бесплатни концерти на којима учествује већина водећих естрадних звезда и слично), те испуњавање предизборних обећања (исплата заосталих пензија и плата радника из буџетске сфере, финансијска подршка појединих региона и делатности, давање пореских олакшица и слично).

Вештим политичким играма онемогућује се покушај стварања коалиције Григорија Јавлинског са Александром Лебедом (популарни генерал) и Свјетославом Фјодоревим (светски познати офталмолог), а уз велику помоћ средстава информисања бирачи се убеђују да Григорије Јавлински треба да се договори са Борисом Јелцином и одустане од учешћа на изборима, те да он нема шанси да уђе у други круг и да сваки глас дат за њега слаби демократе, а јача комунисте.

Многи моји познаници, који су намеравали у почетку да гласају за Григорија Јавлинског, на крају су гласали за Бориса Јелцина (из страха да би у други круг могли да прођу Генедиј Зју-

ганов и Владимир Жириновски) или уопште нису изашли на изборе.

Субота, 29. јун

На који ће се начин водити предизборна кампања Бориса Јелцина у другом кругу избора било је јасно већ после његове прве изјаве који је да после првог круга: *»Сада је избор крајње јасан, или назад револуцијама и потресима, или напред, стабилности и благостању«*.

Прећуткује се шта је све урађено за последњих пет година председниковања Бориса Јелцина. И оно што би се могло сматрати успехом не изгледа тако неоспорно (донет нови Устав – практично октроисан после тенковске пуцњаве по Парламенту; слобода штампе – показала и своје друго лице за време ове председничке кампање; приватизација – толико непопуларна у народу да ниједанпут није споменута у предизборном програму Бориса Јелцина; могућност слободног путовања по свету – која је за огромну масу грађана остала само могућност), а тешко је о томе говорити, када је у народу много јаснија слика огромног раслојавања становништва услед чега велика маса људи живи на граници егзистенције, улице градова су пуне просјака, многа предузећа месецима не раде, наука, култура, образовање и здравство се налази у катастрофалном положају, земљу тероризише организовани криминал, а рат који у Чеченији траје скоро већ две године свакодневно односи нове жртве. Бирачи не могу да чују како ће да боље живе уколико остане Борис Јелцин, али се зато убеђују да ће живети ужасно лоше уколико изабере ГенADIЈА ЗЈУГАНОВА. Ударни предизборни ТВ спот, који се толико пута понавља да га многи (хтели то или не) знају напамет гласи: *»Нико у Русији 1917. године није мислио да брат може да пође на брата, а отац на сина. Комунисти нису променили чак ни свој назив. Они неће променити ни методе. Још није касно спречити грађански рат.«* Страх од грађанског рата, у земљи која је то искусила и имала огромне жртве у ратовима у овом веку, свесно или несвесно, треба да доведе до постављеног циља.

Недеља 30. јун

У Москви је претходна два дана непрестано падала киша. Данас је освануо леп, сунчан дан и са супругом одлазим у Подмосковље и дан проводим у малом градићу *Клин*. Мало нам је необично јер са нама, као обично, није син Арсеније који своје летње школске распусте проводи код деде и бабе у Београду.

Највећи део времена проводимо у *Музеју Петра Иљича Чајковског* који је окружен старим парком са уређеним стазама и прекрасним лејама цвећа. Оставивши за собом лудачки ритам московског градског живота и налазећи се у природи и тишини, удишући ваздух напуњен мирисом тек расцвелих липа, чини ми се да време, не само да стоји, него полако иде назад. У дубини парка, у пуној хармонији са њим, налази се дрвена кућа у којој је композитор провео последње године свога живота. Та хармонија присутна је и када се уђе у кућу у којој нема никакве раскоши, ничега сувишног и све је подређено стваралаштву: орман са књигама на руском, француском, енглеском, немачком, италијанском и чешком језику, полице са музичком литературом, радни сто и велики клавир на коме је компонована и чувена, нажалост последња, *»Шеста симфонија«* великог композитора.

Особље Музеја, изузетно пријатне госпође средњих година, не само да дају информације о животу и раду Петра Иљича Чајковског – до детаља знајући о сваком дану који је композитор провео овде – него то раде са таквим одушевљењем, као да желе да на посетиоца пренесу бар делић своје огромне љубави према композитору. Оне нису само раднице Музеја, оне једноставно служе свом идолу. На сва наша питања исцрпно и надахнуто одговарају успевајући да ни једног тренутка не дођу у ситуацију да објашњавају упадљиво одсуство жена у окружењу композитора.

При изласку са територије Музеја, у згради где се налази концертна сала и где је смештена администрација, на вратима рачуноводства читам обавештење да ће због тешке финансијске ситуације плата каснити, те да неће бити исплаћена, до сада уобичајена, накнада за годишњи одмор.

Понедељак, 1. јул

У петак на Видовдан, умро је светски познати слависта, руски и српски академик, Никита Иљич Толстој, праунук Лава Николајевича Толстоја. По старом руском православном обичају сахрана је обављена данас у Јасној Пољани. Супруга и ја смо присуствовали опелу, у једној од најлепших московских цркви, изграђених крајем XVIII века у стилу класицизма, и одали последњу пошту, изузетном човеку знаменитог порекла и осведоченом пријатељу српског народа.

Уторак, 2 јул

Јутрос сам, према договору, у редакцију часописа *»Мироваја економика и међународније одношенија«* (издање истоименог Института Руске академије наука) однео чланак који сам за њих написао. Задржали смо се доста дуго разговарајући о ситуацији у Југославији и Русији, те положају часописа у ова, не баш лака, времена.

Интересантно је да у Русији, у ситуацији опште кризе, у коме се налази већина научних, а нарочито (раније изузетно популарних и високотиражних) литерарних часописа, научни економски часописи излазе прилично редовно. Поред њих, појавили су се нови економски часописи (*»Комерсант«* и *»Експерт«*) и дневни лист (*»Комерсант-Даилу«*) намењени широј читалачкој публици који се, после само неколико година свога излажења, могу да пореде са светски познатим часописима и листовима истог профила, како по садржају тако и по свом изгледу. Поред тога, и све озбиљније дневне новине (*»Независимаја газета«* и *»Сиводња«*) имају редовне странице посвећене економској проблематици, где поред актуелних информација наилазимо и на аналитичке текстове водећих, домаћих и страних, економиста.

У држави где деценијама тржиште суштински није постојало, и где су се генерације школовале и радиле у централно-планском систему, овако квалитетни економски часописи и листови имају. и те како, значајну едукативну функцију.

Среда, 3. јул

Синоћ сам стигао у Београд, да бих данас, са мајком и браћом, испунили последњу жељу мога оца Бранка и сахранили га у родном месту – Прибинић. Хвала му на свему што је за мене учинио и нека му је лака земља.

Четвртак, 4. јул

Москва у следећој (1997.) години слави јубилеј – 850 година од оснивања. Она се у последњих неколико година претворила у праву светску метрополу, са новоизграђеним савременим и предивно реновираним старим здањима, многобројним храмовима – враћеним у последње време Цркви – који се обнављају, модерним продавницама одлично снабдевеним робама из целог света, ексклузивним ресторанима, изузетно богатим и ретко интересантним културним програмом.

Заслуга за то сигурно припада и градоначелнику Јурију Лушкову, који је успео да се избори за интересе града Москве и њених грађана – чак се изборио да приватизацију у Москви врши на начин битно другачији од усвојеног државног програма приватизације. Коришћењем положаја који Москва има као престоница обезбеђена су знатна финансијска средства (преко »московске« приватизације, значајних градских ренти и слично) која су омогућила Москви да се, у време опште и дубоке економске кризе у Русији, изузетно динамично развија, а што је и многим московљанима обезбедило пристојна лична примања. Социјално најугроженији становници Москве (пензионери, ветерани рата, мајке са малом децом и други) добијају додатна новчана средства, у народу прозвана »лушковски додатак«. Због тога, многи грађани Москве могу да опстану и у једном од најскупљих градова света. Путујући често по Русији, стичем утисак да Москва живи свој живот битно другачије од осталог дела Русије.

Истовремено са председничким изборима одржани су и избори за градоначелника Москве на којима је Јуриј Лушков убедљиво победио своја три конкурента, већ у првом кругу, сакупивши преко 90% гласова. Оно што је за последње четири

године урадио као градоначелник Москве била је најбоља препорука за њега и није му ни било потребно да прибегава скупој предизборној кампањи, нити да грађане Москве плаши евентуалном победом својих конкурената.

Један од мојих познаника који јуче, на дан другог круга председничких избора, није желео да иде на биралиште (*»желео бих да гласам за онога ко ми се више свиђа, а не онога који ми се мање не допада«*) гласно се пита: *када ћемо у Русији моћи да бирамо председника на начин како смо ових дана бирали градоначелника Москве?*

Свакодневно се сетим, не без разлога, дивних стихова руског песника из XIX века, *Ф.И. Тјутчева*:

*Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить,
У ней особенная стать,
В Россию можно только верить*

Предизборна кампања, резултати избора и формирање власти у Србији ове (2008) године неодољиво подсећа на време избора у Русији из 1996. године. Наше друштво је јасно подељено на проевропску и просрпску политичку елиту као што је у то време у Русији била оштра подела на прозападне и проруске политичке снаге. Коришћена политтехнологија у пред и пост-изборном периоду и синхронизована медијска манипулација као да је разрађена и вођена од истих стручњака. После избора у Русији сазнало се да је у томе пресудну улогу имао тим америчких стручњака који је био ангажован у предизборном штабу Бориса Јелцина. И поред катастрофалних резултата дотадашњег председниковања, у створеној атмосфери страха од повратка на комунистички период, на изборима ће победити Борис Јелцин, али ће кроз две године (1998) у Русији доћи до финансијског краха и он ће бити присиљен да се одрекне прозападних и владу препусти проруским политичарима, а крајем следеће (1999) године Борис Јелцин дефинитивно одлази и у политичку пензију.

Формирање српске владе после избора који су одржани у мају 2008. године одвија се у атмосфери невероватног политичког волунтаризма и одсуства било каквих нормалних принципа, нескривеног ангажовања амбасадора САД и В. Британије⁷⁸ како би се формирала такозвана „проевропска“ (а не „просрпска“) влада, свакодневних агресивних навијачких јавних наступа такозваних политичких аналитичара у такозваним независним средствима јавног информисања. Невиђеном медијском манипулацијом Драган Марковић – Палма постао је оличење проевропског, а министар за Косово и Метохију др Слободан Самарџић (професор Европских интеграција на Факултету политичких наука у Београду) антиевропског политичара Србије. На нешто од тога указује Слободан Антонић у тексту „Само да би један човек отишао“ који је објављен у листу *Политика*, 11. јуна 2008. године.

Изненада, постало је дозвољено све што смо некада осуђивали.

Само да би један човек отишао.

Некада смо осуђивали сваку сарадњу са СПС-ом. „Тиме се поништавају све одлуке 5. октобра, поништава се велики напор који су грађани Србије изнели 5. октобра, поништавају се све политичке промене које су се до сада дешавале, релативизују се сви наши заједнички напори до 5. октобра да се обори са власти режим Слободана Милошевића“ (*Борис Тадић, 3. фебруара 2004*). *Данас је прављење владе са СПС-ом императив.* „Стегните руку онима са којима сте се сукобљавали деведесетих година и заједнички нађите решење за бољу будућност. Ако то не будете урадили, имаћете проблем са мном!“ (*Борис Тадић, у обраћању Градском одбору ДС, 7. јуна 2008*). *СПС је изненада постао идејно блиска странка, социјално одговорна снага, европска левица, носилац бола за преминулим председником...*

Само да би један човек отишао?

Некада смо се изругивали сировости политичара. „Мени није свирао и певао једино Бетовен и Шопен, јер сам био мален док су они били популарни“. *Новинарка:* „Ја мислим да сте Ви направили лапсус, Ви нисте били мали кад је Бетовен био жив“. *Политичар:* „Нисам направио лапсус. Па колико Бетовен има

⁷⁸ У средствима масовног информисања могли смо да прочитамо да је нова српска Влада формирана договором ова два амбасадора и три српска тајкуна.

сада година?". Када се овај политичар придружио народњацима, прва реченица у вестима на Б92 гласила је: „Јединствена Србија Драгана Марковића Палме биће на листи ДСС-а, тој странци не смета што је Марковић величао Жељка Ражнатовића Аркана” (20. новембра 2006). У вести је, затим, дат коментар да је „ово прва предизборна коалиција партије демократске оријентације са странкама бившег режима”. Али, било је довољно да овај политичар изрекне чаробну мантру о томе како „ЕУ нема алтернативу”, па да се све заборави. „Добродошли су сви који хоће Србију у ЕУ. ЛДП је проевропска странка, знам да су и неки људи из коалиције СПС–ПУПС–ЈС (проевропски оријентисани – А. С), Палма је говорио да жели инвестиције у Јагодини...” (Млађан Динкић, Б92, 11. маја 2008). Више нико не помиње деведесете, више нико не помиње Аркана, више нико не помиње Бетовена... Ништа више није важно.

Само да би један човек отишао?

Некада смо се питали како мањи коалициони партнер сме да захтева место премијера, како неко са 16 посто гласова може да буде председник владе, некада смо се жалили да то није демократски, да то није воља бирача... А сада? „Према сазнањима Блица, лидеру СПС-а Ивици Дачићу и потпредседнику СПС-а Милутину Мркоњићу демократе нуде могућност премијерског места” (6. јуна 2008). Са 16 одсто се не може бити премијер, али са 8 одсто може. Што да не? Европски смо људи, важно је да се иде ка Европи. Сва наша ранија брига за вољу гласача нестала је.

Само да би један човек отишао?

Некада су бриселски чиновници годинама кочили ССП. Објашњавали су да је то зато што Србија није ухватила Младића. Тако су прошле 2005, 2006. и 2007. година. А онда, иако Србија није ухватила Младића, иако је извештај о сарадњи са Хагом негативан, иако су Холанђани наставили да се буне, Споразум је потписан. Оно што није могло три године, постало је могуће десет дана пред изборе. Раније није могло ништа, сада је могло све.

Само да би један човек отишао?

Изгледа да је тај човек, ма шта о њему мислили, ипак некако незгодан. Изгледа да је почео да смета. Незгодан је,

ваљда, зато што му се не може пребацити да је диктатор, као оном пре њега. Не могу му се пребацити ни ратни злочини. Не може се ни купити, некако је задрт. Ухватио се Косова 2004, таман кад су на њега сви заборавили. Узнемирио јавност, чак окупио странке. Србија је први пут, после 2000, пружила отпор. И пошто се Русија умешала, од плана да Косово „падне шап'том” није било ништа. На питању Косова, уз највећу и најбогатију земљу света стало је 40 земаља, уз малу Србију 150. Непојамно.

Тај човек је постао сметња. Зато на његовом примеру треба показати како пролази свако ко пружи отпор. Зато ће он од великог демократе, преводиоца „Федералистичких списа”, тумача Токвила, победника над Милошевићем, пошто га последњи пут провучемо кроз наше телевизије и наше новине, постати себични, мали политичар из Белановице, бедни властолубац за кога нико не сме да каже ни једну лепу реч...

И тај човек, како нам показују ови дани, стварно ће отићи. Последњи чеп ће бити уклоњен и транзиција ће неометано да потече. Све ће коначно бити приватизовано, све интегрисано, Руси ће бити враћени на своје место, Косово послато у историју, Београд ће, као што је и ред, поново молити за пријем у НАТО, Брисел ће се, као што је и ред, поново сетити неког услова, медији ће поново објашњавати како „ЕУ нема алтернативу”... И све ће бити како треба. А и ми ћемо бити задовољни. Урадили смо оно што смо морали, казали смо понеку лаж која је била неопходна, починили понеку нискост која је била потребна.

Зато што је један човек стварно морао отићи.

У току истога дана када је објављен овај текст у листу *Политика* (11.06.2008), на седници Владе у оставци, министри из редова Демократске странке и Г17 плус уврстили су као допуну дневног реда и изгласали (уз противљење премијера Војислава Коштунице и министара из редова Демократске странке Србије и Нове Србије) именовање новог председника друштвеног капитала у Скупштини *Политика* (Јован Симић, саветник председника Србије Бориса Тадића). Ускоро ћемо се уверити да ли је то увод у „реформисање“ (односно „дисциплиновање“) медија које је недавно наговестио председник Србије Борис Тадић.

9.2. Академско ућуткивање

Последњих година, како сам то већ написао у предговору, учествовао сам на саветовањима Научног друштва економиста. Реферати са тих саветовања касније су и објављивани у часопису Економског факултета у Београду – *Економским анализама*, али моји реферати су, по правилу, били од стране уредништва, уз различите изговоре, скраћивани – цензурисани, да би на крају избором новог председника Научног друштва економиста (Љубомира Маџара заменио је Божидар Џеровић) и новог председника Програмског савета и Редакцијског одбора (Милене Јовичић) завршили у «кошу» за отпадке. Из Научног друштва економиста су ме позвали (крајем 2006. године) да пријавим реферат што сам и учинио – благовремено им га доставио (поштујући и дужину текста коју су захтевали). Два дана пред почетак Конференције бивам обавештен да *због великог броја приспелих радова мој реферат није прихваћен за официјелни програм Конференције*. После тога уследила је следећа преписка са председником Програмског савета.

Проф. др Јован Б. Душанић

НАУЧНО ДРУШТВО ЕКОНОМИСТА
АКАДЕМИЈА ЕКОНОМСКИХ НАУКА
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
Програмски савет Конференције од 9.12.2006.
- Проф. др Милена Јовичић, председник -
Б Е О Г Р А Д

Драге колеге из Програмског савета,

Ваша одлука да прво од мене тражите да напишем реферат за наш традиционални децембарски скуп који организујете, а два дана пред његов почетак ме обавестите да реферат (*ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА, СТАБИЛИЗАЦИЈА, ПРИВАТИЗАЦИЈА – Програм модернизације Србије или програм економског неоколонијализма*) који сам Вам доставио у року који сте захтевали -

због великог броја приспелих радова – нисте прихватили за официјелни програм Конференције, разлог је због чега Вам се обраћам.

Већину мојих текстова са ових наших скупова до сада сте скоро редовно цензурисали (видети у *Економским анализима*, децембар, 2003, мој апел да то не чините), а сада направили нови искорак и мој рад у целини забранили за јавну презентацију. Сматрао сам и сматрам да на овим нашим скуповима, (поготово што их организују институције тако звучних имена – *Научно друштво економиста, Академија економских наука, Економски факултет*) треба да се чују различита, па и супростављена, мишљења, а не само мишљења економиста истомишљеника – неолиберала.

Међутим, одлука коју сте донели је и најбоља потврда исправности неких од мојих ставова које сам изложио и у реферату који сте забранили. У њему сам, између осталог, написао и следеће: *Поставља се питање како то да је неолиберални програм радикалних економских реформи (и поред негативних искустава које су многе земље имале спроводећи га, те критика великог броја ауторитативних економских мислиоца – међу којима и раније помињаних нобеловаца) толико популаран и скоро једнодушно прихваћен од наше политичке и економске елите.*

Пре свега, треба имати у виду да светска олигархија и крупни капитал имају своје интересе, а уз то поседују огроман новац и преко њега и све утицајније медије. Од светске олигархије и крупног капитала зависи који пројекти ће бити финансирани и ко ће на њима радити (и добро зарадити), ко ће добити разне стипендије, грантове и путовати на међународне скупове, ко ће бити уводничари или медијатори стручних скупова, учесници »стручних« емисија на њиховим »реформским и независним« средстава јавног информисања преко којих ће медијски да буду промовисани у водеће »експерте« и буду кандидовани и за кључна економска места у држави. Најревноснији међу њима имају шансу да постану добро плаћени чиновници међународних институција или саветници светске олигархије у некој од неразвијених земаља.

Истине ради треба рећи да ваш поступак није нешто што се среће само на нашим просторима. Ригидне комунистичке идеолошке комисије замењене су економско-политичким идеолошким апаратом који данас функционише на један много суптилнији начин. Тако у угледном *Le Monde diplomatique* (српско издање, јун 2003) пише:

По степену утицаја који имају на државни апарат у најразвијенијим земљама света, пре свих САД и В. Британији, неолиберали су у позицији да утичу на политичке токове и на одлуке мултилатералних институција, посебно на „свето тројство“ које чине ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација. Ведрећи и облачећи у медијима који су доминирали над светским јавним мњењем, неолиберали су могли да бојадишу или пак потпуно да укину информације које им нису по вољи, а посебно оне које се односе на бројке везане за стопу развоја. С обзиром да стоје на позицији силе у одељењима за економију најугледнијих светских универзитета, будно мотре да ни један једини економиста-дисидент не буде примљен за професора како не би уживао у престижу које би му пружало професорско звање.

У земљама које су у процесу развоја, снажне менгеле неолиберализма су још јаче стиснуте. Многе владе су принуђене тек да преживљавају због политике ММФ-а, Светске банке и најбогатијих земаља, чија финансијска подршка им је неопходна иако таква политика доводи до бесконачног ваљања у благу економске кризе у процесу развоја... Предлози за алтернативна решења су све малобројнији јер интелектуалци немају довољно поверења у нове идеје које би изазвале и надјачале устаљену, круту праксу неолиберализма. Неки од њих су чак и пребегли у супротан табор неолиберала у чему нема ничег чудног с обзиром да једна консултација за рачун ММФ-а или Светске банке доноси онолико новца колико се у нормалним околностима заради вишегодишњим преданим радом на универзитету бројних неразвијених земаља.

Контролишући тако глобални политички и интелектуални домен, неолиберали располажу свим средствима с којима могу да претворе у безначајни, усамљени глас сваког ко се усуди да их критикује. Наравно, уколико их кроз невиђену медијску

машинерију не прогласе неспособним да схвате „шта се то, забога, заправо заиста дешава око њих“. Тако, свака озбиљна дебата бива сасечена у корену, а дисиденти се држе у строго чуваном резервату, систематски игнорисани од медија, што све заједно доприноси јачању и доминацији либералне доктрине... Упркос неоспорном неуспеху, неолиберална догма о предностима слободног тржишта и даље се намеће захваљујући економско-политичком идеолошком апарату који, по својој величини и утицају, нема пандама...

Колегијални поздрав,

Јован Б. Душанић

Београд, 12.12.2006.

P . S .

Када сам написао овај датум (12. децембар), сетих се да сам управо на данашњи дан пре нешто више од 20 година био ухапшен (због сумње да сам починио кривична дела из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ – *вербални деликт или деликт мишљења*) и „смештен“ међу дугогодишње робијаше и полицијске провокаторе у ћелији затвора „Туњице“ недалеко од Бањалуке, а потом и избачен са Економског факултета у Бањалуци, где сам – до тада – радио као доцент на предмету Монетарна економија). У званичном саопштењу које је пренела скоро сва тадашња југословенска штампа окривљен сам да сам кроз *приватно дружење испољавао негаторски став и ниподаштавао основне вредности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а и социјалистичке револуције, братство, јединство и социјалистичко заједништво, те омаловажавао личност и дело друга Тита, доводећи у сумњу темељна уставна одређења... Коментаришући Устав из 1974. године говорио је да је он донет под притиском хрватских националиста, да је њиме Србија ослабљена, распарчана и дезинтегрисана – у распаду, да ужа Србија нема никаквог утицаја у одлучивању на нивоу Федерације и да зато све више заостаје у развоју... У његовим иступањима глорификована је и западна демократија и вишепартијски систем, те негирана*

демократија у нашем систему, истицана угроженост слободе говора и мисли у социјализму, који је по његовом мишљењу синоним за сиротињу, у којем су људске слободе угрожене. Нападана је наша несврстана спољна политика, којој су дани „одбројани“ и сл. Грубо је клеветао, нападао и вређао личност и дело друга Тита наводећи претерани раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности. За Председништво СФРЈ говорио је да је „веће стараца“ које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата...

Драге колеге, на крају се искрено надам да ћете ми опростити што сам вам овим мало дужим дописом одузео време, али је оно неупоредиво краће од времена које сам утрошио да напишем реферат који сте ви од мене прво тражили, а онда га бацили у кош.

* * *

Поштовани колега Душанићу,

Као одговор на Ваше писмо упућено Програмском савету протекле конференције о економској политици, могу Вас информисати о следећем.

Прво, сви пристигли дебатни реферати подвргнути су рецензији од стране Редакцијског одбора састављеног од седам угледних професора. У случају негативне рецензије, рад је упућиван још једном рецензенту на мишљење. Познато Вам је да се у таквим случајевима рецензентима мора дати пуно поверење. Друго, уверавам Вас да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима, као што сте се могли уверити из прилога позваних референата. Најзад, иако је услед великог броја пристиглих реферата извешан број морао изостати из регуларног тока конференције (и поред поделе дебатних реферата у две истовремене секције), надам се да ћете се уверити да су трибине НДЕ увек отворене за Ваше прилоге, борбу мишљења и нове идеје.

С колегијалним поздравом,

Милена Јовичић

13.12.2006.

* * *

Проф. др Јован Б. Душанић

НАУЧНО ДРУШТВО ЕКОНОМИСТА
АКАДЕМИЈА ЕКОНОМСКИХ НАУКА
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
Програмски савет Конференције од 9.12.2006.
- Проф. др Милена Јовичић, председник -
Б Е О Г Р А Д

Колегинице Јовичић,

Драго ми је да сте јучерашњи одговор Ви потписали пошто је претходни допис – у коме ме обавештавате да мој *рад није прихваћен за официјелни програм* – био потписан са *Програмски савет*, а два њена члана (*од седам угледних професора* - како Ви пишете) са којима сам у међувремену разговарао рекоше ми да нису упознати да је мој рад уопште стигао, а поготово да је одбачен. Морам одмах да Вам одам признање на ревности и суптилности са којом се (налазећи се на челу Програмског савета и Редакцијског одбора) борите, као непогрешиви правоверник, за чистоту економске (неолибералне) мисли, али и на ефикасности коју при томе постижете. Одлично демонстрирате шта чека оне који се усуде да посумњају у исправност владајуће неолибералне доктрине и покушају да заталасају и поремете тренутно успостављене и сада владајуће економске догме.

Убеђен да је питање транзиције највећи професионални (али и морални) изазов ове генерације економиста, те да од начина како она буде реализована пресудно зависи судбина наших потомака, сматрао сам да није поштено да се задржавам само на углађеним академским расправама него да на многе појаве треба и директније јавно да укажем, независно од тога да ли ће се неко у њима препознати. Заузевши такав став био сам свестан ризика који тиме на себе преузимам, па и тај да ме (доктора економских наука и редовног професора универзитета са објављених више од десет књига и преко стопедесет радова из економске проблематике) Ви и Ваши рецензенти прогласите

неспособним да схватим шта се то заиста дешава око нас, те јасно покажете како ћете јавност заштитити од свих (по Вашем суду) погрешних мишљења.

Колегинице Јовичић, мислим да нема потребе за наставком нашег дописивања јер је јасно о чему се овде ради без обзира на Ваше уверавање *да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима*. Поготово што ћу ускоро и овај рад јавно објавити (као што сам у међувремену интегрално објавио и све радове које су до сада само цензурисани – скраћивани), а време је најбољи судија и видећемо ко је од нас био у праву.

Колегијални поздрав,

Јован Б. Душанић

14.12.2006.

P.S.

Постоји не мали број књига којим се често враћам и ових дана осетио сам потребу да у руке поново узмем ТВРЋАВУ и из ње прочитам неколико странице. Меша Селимовић пише о времену од пре неколико векова и једном тадашњем скупу - седам угледних људи са кадиефендијом – сазваном како би се осудио човек који је посумњао у тада владајуће догме и још се дрзнуо да то јавно саопшти.

Ја сам пошао у библиотеку, да наставим читање Мевлијиних стихова о Сарајеву. Као да је говорио о мени и о данашњим људима, као да није прошло цело столеће. Зар време стоји ? Питао сам се, не знајући да ли ми је то утеха или нова горчина. Зар се људи не мењају ?

Меша Селимовић, ТВРЋАВА

Горе, у прочељу, устао је Џемал Зафранија, и почео да говори. Рекао је да је по наређењу часног и поштованог кади-

ефендије замолио најугледније људе да дођу на овај скуп, на чему им он, у своје име, захваљује. У нашем граду је боравио неки пробисвет Рамиз, позната ништарија, који за себе тврди да је студент Ал Азхара, што је сигурно лаж, а ако је истина, то је срамота за њега а не за Ал Азхар. Нико нема ништа против тога што је он био у граду, наша гостољубивост и отвореност позната је свакоме. Нико није ни против тога што је он држао предавања, реч је свакоме слободна, али се тај безверник и незналица усудио да људима говори најстрашније ствари. Тај бјесомучник је нападао наше законе, веру, државу, чак и пресветлог цара. Тај зликовац је сипао отров цео месец дана, из ноћи у ноћ, пред пуном џамијом. И нико, баш нико, за пуних тридесет дана, није устао да одбије такво богохуљење. Можемо ли трпети да сваки злочинац, само кад му се то прохтије, плује на наше светиње?

Неће више! – рекао је кадија мрко, прекинувши лепо извезен Зафранијев говор. Ви ћете рећи шта имате, али оваквог злодела у моме кадилуку више неће бити, а ни овакве несмотрености. Надам се да ћете рећи све што мислите, без обзира шта ја мислим. А сад говорите !

Први је устао мој несуђени добротвор Мула Исмаил. Не знам како је ухватио да је реч о непријатељу царства, али ту није погрешно. Пред нама је питање непоштовања власти, питање непоштовања закона, питање непоштовања вере. А то слуги на кугу. Целог овог месеца завијали су пси, и то слуги на кугу. Онај ко доноси кугу сигурно је опасан. То, додуше, не треба доказивати, али је потребно рећи.

Мудерис Рахман је објаснио корен и разлоге настанка хамзевејског учења, које одриче сваку власт и проповеда неред. Из многих података, година, имена, мутних израза, извукао сам за себе закључак, а богзна је ли тако, да се то учење појавило, не знам када и не знам где, као последица сиромашења и незадовољства народа, чији су услови живота били тешки. Данас је то учење бесмислено јер свако види да данашњи сељаци добро живе.

Мудерис Нуман је свој говор засновао на тврдњи да је погрешно свако учење којему вера није темељ. Он одлучно заступа слободу мишљења, без тога нема напретка ни среће,

али слободу мишљења у оквиру Курана, јер мишљење изван Курана није слободно већ назадно. Тешко греши и непријатељ нам је сваки онај ко слободом сматра слободу од божијих заповести. То није слобода већ најгоре ропство. А робовање мраку и сатани смртни је грех, против кога се мора поћи у свети рат.

Илијаз – ефендија је рекао да му је жао и да га је стид што дајемо толико слободе онима који је не заслужују. Наша је дужност да бдемо, да све знамо, да се супростављамо. Неће клонити, бориће се док је даха у њему, али моли кадију да му помогне, кад неће они који су дужни.

Хамзи – ефендија види смисао овог скупа у неопходном заоштравању борбе против непријатеља. И није Рамиз један, с њим је најлакше. Има на стотине младих Рамиза, треба то отворено рећи, који нам бацају клипове под ноге и ометају нас у напорима да извршавамо свој свети задатак, да учврстимо веру и царство.

А онда је устао белобради хафиз Абдулах Делалија кога сам увек сусретао с поштовањем, због благог осмеха и лепе речи за сваког. У почетку је говорио што и остали, и сви су слушали поспано. А онда је засвирао на своју свиралу, и снене учтивости је нестало, одједном. Рекао је да је против свега што је говорио Рамиз, а што је младић толико времена говорио свашта, криви смо ми, сви. Зато што нам је сведно, ништа нас се не тиче осим нас самих, сувише мислимо на своју корист и на добра овога света. Чудимо се што нам нико ништа није рекао, што су га људи крили. А ја се, видите, не чудим. Зашто би нам рекли ? Какве ми везе с народом имамо ? Мало и све мање. Границе су успостављене између нас и народа. Ово није једна држава, ми стварамо своју, народ своју. И не кривите народ. Кривица је у нама, у нашој охолости, себичности, безобзирности, у хиљаду глупих навика без којих не можемо замислити живот. Једино себи задржавамо право да мислимо, да указујемо на пут којим треба ићи, да одређујемо кривице и казне.

Јесте ли кадкад помислили, по чему ће нас народ запамтити? По страху који сејемо? По безобзирности којом се бранимо? По тешком животу о којем се не бринемо? По праз-

ним речима које просипамо? Нико не помисли на наше грешке, нико не помену дубље разлоге наших невоља. А зашто? Не мислим да сви мислите тако као што говорите, било би страшно кад би то била истина. Не верујем да то чините из користољубља, било би недостојно звања које вршите. Је ли то онда из страха да се не замерите некоме ко је изнад вас? Ако је тако дубоко вас жалим. Молим кадију и све вас, да ми не замерите што говорим овако отворено. Сувише поштујем и вас и себе да бих ћутао а мислио другачије, или говорио другачије него што мислим.

Не уставши, кадија је завршио разговор, рекавши да је, без обзира на нека усамљена погрешна мишљења, скуп показао високу свест и оправдао његова очекивања. Разлике у мишљењима, није било, и та јединственост ће нас подстакнути на веће напоре за очување и учвршћење свега онога што нам је свето.

* * *

Када сам написао овај одговор премишљао сам се да ли да изоставим написани *постсцриптум*. Тада сам (14.12.2006) колегиници Милени Јовичић послао одговор, а *постсцриптум* изоставио, а сада мислим да није лоше да и он буде јавно објављен. И још да напоменем да је колегиница Милена Јовичић председник Програмског савета и Редакцијског одбора у коме се, поред ње, налази још и *седам угледних професора*: Бошко Живковић, Стипе Ловрета, Данијел Цветичанин, Млађен Ковачевић, Стојан Стаменковић, Божидар Церовић и Петар Ђукић. Двојица од њих – колеге Млађен Ковачевић и Бошко Живковић – саопштили су ми да нису ни упознати да мој реферат није прихваћен за *официјелни програм*.

Реферат сам послао редакцији *Нове српске политичке мисли* и они су га (са горе наведеном мојом препислом са колегицом Миленом Јовичић) одмах – у децембру 2006. године – објавили (видети: www.nspm.org.yu)

9.3. Стручна сатисфакција

Од 2000. године упозоравао сам на последице које ће по српску привреду, а и друштво у целини, имати реформе које ДОС-ова власт реализује на основу принципа Вашингтонског договора. У почетку је мој глас био усамљен међу нашим академским економистима, а и данас сам још увек у убедљивој мањини мада резултати досадашњих реформи у Србији најбоље показују да сам био у праву.⁷⁹ У исто време, када у Србији владини економски „експерти“ и медијски најекспониранији академски економисти и даље хорски певају оду неолиберализму, критике неолиберализма и на њему базираног Вашингтонског договора стижу, не само од светских познатих економиста нобеловаца него и од оних са Запада од којих се то до скоро није могло да очекује. (Н. Катић, *Похвала ефикасној држави* - www.nspmt.org.yu).

„Вашингтонски консензус – стабилизуј, приватизуј и либерализуј – мртав је”. Овим речима почиње редакцијски уводник угледног „Фајненшл тајмса” од 22. маја 2008. године, у коме су сажети најважнији закључци управо објављеног Извештаја Комисије за раст и развој.

Вашингтонски консензус је кованица која се користи као синоним за неолибералну доктрину и економску политику какву су годинама заједнички промовисале Светска банка, Међународни монетарни фонд и Министарство финансија САД, сви са седиштем у Вашингтону.

Како је стварност тврдоглаво одбијала да се прилагоди неолибералној доктрини, од ње се на крају морало одустати. Требало је да прође готово двадесет година да би се признало нешто што је одавно било јасно – ниједан успешан економски модел није почивао на неолибералним идејама.

Комисија за раст и развој је формирана 2006. године, с циљем да лидерима земаља у развоју понуди препоруке у вези са оптималном и одрживом стратегијом развоја. Њен рад је спонзорисало неколико западних влада, једна фондација и Светска банка. Комисији је председавао нобеловац Мајкл Спенс, а у

---

⁷⁹ Сигурно да то представља велику стручну и професионалну сатисфакцију али се томе не могу да радујем када, као грађанин Србије, видим у какво стање је доведена наша земља.

њеном раду је поред 21 сталног члана из 18 земаља, учествовало још око 300 угледних стручњака.

Комисија је проучила искуства и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава у последњих шест деценија. С изузетком Боцване, Бразила, Малте и Омана, све остале земље су из југоисточне Азије, уз Јапан и Кину. На бази њихових искустава, формулисане су и препоруке у извештају.

Анализа је обухватила период од 1950. до 2005. године. Свака од поменутих 13 држава је успела да у неком континуираном периоду од најмање 25 година, оствари просечну годишњу стопу раста од 7 одсто. Како се чуда не дешавају 13 пута, ова стопа раста се данас сматра реалистичним циљем. С таквом стопом држава може удвостручити свој бруто домаћи производ сваких десет година.

Комисија је закључила да нема јединственог рецепта за развој, али да упркос томе постоји најмањи заједнички садржитељ економског успеха. Сви успешни модели базирају се на интегрисаности са светском економијом, имају велику покретљивост радне снаге, високу стопу штедње и инвестиција и способне владе које су посвећене економском расту.

У извештају се наглашава да активна и прагматична влада, која је спремна да храбро али разумно експериментирате, има кључну улогу у развоју економије. Оваквим наглашавањем улоге државе начињено је радикално одступање од економских доктрина које су владале последњих деценија.

Иако не даје готове рецепте, извештај се дистанцира од неолибералних мантри које су до јуче пролазиле као рецепт „здраве” економске политике. Утисак је да се налази Комисије понајвише ослањају на праксу азијских земаља и на модел којим је Јапан започео своју економску експанзију.

Констатује се да земље – шампиони – нису превише наклоњене слободном тржишту. У спровођењу развојне политике, оне су често прибегавале потцењивању вредности домаће валуте, селективној контроли прилива капитала и политици акумулирања високих девизних резерви. Јединственог става у вези са врлинама овог сегмена економске политике нема, али то можда и није превише важно – таква политика је дала одличне резултате.

Указује се и на опасност од пребрзог отварања економије спољној конкуренцији. Даје се и пример земаља које су се најпре сконцентрисале на супституцију увозне робе, да би се тек у следећем кораку окренуле инотржиштима. Ово ће бити занимљиво оном делу домаће економске јавности који огроман дефицит трговинског биланса везује само за слабост извозне привреде, занемарујући при томе бујајући увоз.

У извештају се наглашава и да је инострано задуживање неадекватна замена за домаћу штедњу, која је најважнији извор динамичног инвестирања. Иза овог става скривена је непријатна истина – државе које желе брзи развој, морају у дужем периоду жртвовати личну потрошњу.

Снажно се наглашава и да нема одрживог и динамичног развоја без убрзаног инвестирања у инфраструктуру, образовање и здравство. Ова врста државног инвестирања не угрожава приватне инвестиције тиме што апсорбује слободан капитал, како тврде присталице приватизовања свега постојећег, напротив, она приватно инвестирање подстиче.

Извештај Комисије би могао добро послужити будућој влади Србије, ко год да је састави. У контексту српске економије, неки правци деловања су већ данас кристално јасни. Држава мора улагати у инфраструктуру: у путеве, производњу енергије, водоснабдевање, итд... Тај стратешки сегмент се не сме препустити вољи страних инвеститора, концесионара или њихових банака. Држава такође мора инвестирати у образовање и здравство, јер у тим областима тржиште функционише лоше – образована и здрава нација је одговорност државе, али и адут у привлачењу капитала.

Србија ће увидети, бојим се веома брзо, да нагомилани проблеми српске економије морају бити разрешавани не само тржишним мерама, већ и осмишљеним административним захватима државе, како су то већ радиле најуспешније земље. Ово се подједнако односи и на буџетску и на монетарну сферу. Није сваки административни интервенционизам лош нити је „тржишност“ врлина по себи. Квалитет економске политика се вреднује кроз резултат, а не кроз њену доктринарну подлогу.

ДРУГИ ДЕО
ПРИЛОЗИ

1. ИЗ РЕВОЛУЦИЈЕ У ТРАНЗИЦИЈУ

У првом прилогу ћемо скренути пажњу на два писана документа о «српској октобарској револуцији», јер начин како је она припремљена и изведена није без утицаја и на ефикасност економских реформи које су касније уследиле. На крају ћемо се осврнути на фарсу о финансијској помоћи са Запада којом је био „шокиран“ чак и тадашњи премијер Србије – Зоран Ђинђић.

X X X

На српском језику је 2002. године објављена књига *“Игра сенки - петооктобарска смена власти у Србији”* чији аутор је Тим Маршал, уредник за међународне односе *Sky Newsa*, а издавач *Самоиздат Free B92*, која баца јасније светло на период који претходи садашњим реформама у Србији. И аутор и издавач не могу се ни на који начин сврстати у симпатизере «милошевићевог» режима нити петооктобарске контрареволуционаре. Чак, напротив.

На последњој страници корица књиге издавач пише: *Тим Маршал био је очевитац бројних догађаја који су суштински обележили историју држава насталих након распада Југославије у последњој деценији XX века. Имао је прилику и да разговара са особама које су јавно или иза сцене одлучивале о судбинама људи у овом региону. Све то омогућило му је да*

напише изузетно узбудљиву књигу о свргавању Слободана Милошевића с власти 5. октобра 2000. године... То што се Маршалова прича о стварним догађајима чита без даха не сведочи само о ауторовој вештини да узбудљиво исприча шта се заиста догодило него и о карактеру збивања о којима говори.

А о карактеру тих збивања у књизи можемо да прочитамо и следеће: *Те 1999. године размишљали смо овако: Пред нама је противник и ми морамо употребити политички рат да бисмо га победили... Политички рат има многобројне облике. Сваки понаособ не значи много, али сви заједно чине стратегију која је моћно оружје... У Форин офису, Министарству одбране и М16 прелазак на политички рат био је јавна тајна. Један британски амбасадор у том региону посматрао је како се процес одвија. Били смо свесни да наше службе врбују "таленте"... Врбовање се одвијало на три начина: давање помоћи одређеним медијима, давање подршке одређеним опозиционим политичарима и тражењем инсајдера који желе да сарађују. Кад су странци тражили људе, тражили су оне који су могли бити уцењени, плаћени или оне којима је напросто здрав разум говорио да време истиче.*

Лондон и Вашингтон су сели и разрадили ствар... Договорено је и да ће хуманитарни приступ и идеолошки аргументи у вези са демократијом и грађанским правима бити убедљивији ако буду праћени, уколико то буде потребно, врећама пуним пара. Вреће новца су годинама уношене у земљу. Хтели су још више да их напуне. Тако је било и са испорукама опреме за електронске медије, компјутера, па чак и малих штампарија. Организовани су семинари у Будимпешти и тајни састанци у Црној Гори, Бугарској, Босни и Аустрији. Америка, Британија и Немачка потрошили су више од шездесет милиона долара за финансирање опозиције.

Кад толико новца улази у земљу, вероватно је да ће један његов део нестати... Али западне земље нису смеле да дозволе да се због ситне корупције ствари одлажу. Напротив, улагали су још веће напоре... Опрема је и даље пристизала. Најмање двадесет сателитских апарата стигло је различитим путевима, између осталог и дипломатским пошиљкама за

амбасаду једне скандинавске државе. Сателитски телефони имају ту предност што их је тешко прислушкивати, па се могу користити за осетљиве разговоре.

На крају се показало да је, захваљујући вишемесечном планирању, пола посла било завршено и пре напада на скупштину. Насиље, паљевине, багер и дим били су неизбежни део позоришта. Да би преврат успео, биле су потребне две врсте критичне масе који су зависиле једна од друге. Прво, требало је да буде довољно људи из власти који су били спремни да промене страну; друго, требало је да буде довољно народа на улицама како би се промена стране оправдала. Брзо смо открили да у новој влади нису сви били задовољни нашим извештајем... Велики део Србије је још увек мислио да је то била спонтана побуна и ДОС је хтео да тако и остане; желели су да се о томе мисли као о народној револуцији.

У књизи Тим Маршал све наведено детаљно описује наводећи конкретна имена главних актера ових збивања. Његова пажња усмерена је пре свега на тадашње опозиционе лидере, невладине организације и “независне” медије. У вези са српским бизнисменима постоји само мањи део у коме се описује како су странци са њима поступали: *Кад би једном наишли на некога и били сигурни да су на правом трагу, говорили су му: Слушај, са Слобом можеш да зарадиш X, и то је сигурно много пара. Али без њега можеш да зарадиш X, Y и Z. Многи су схватили поруку, али се банкар Богољуб Карић није примио, и ево где је сада – нигде. А они који су загризли ? И даље су успешни бизнисмени.*

Наша “реформска” економска елита није предмет посебног интересовања Тима Маршала у овој књизи, а било би веома занимљиво да сазнамо да ли је и ту било семинара и тајних састанака по Мађарској, Аустрији или Црној Гори, и „осталог“ што је уз то ишло.

Међутим, и ове чињенице из наведене књиге само поткрепљују моју тврдњу да се изградња економског система сваке земље одвија у веома оштрој борби над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите, те да се последња, у циљу реализације сопствених интереса, служи разним методама, па и овим о којима пише Тим Маршал. И ту се

не ради о теорији завере уперене према некој конкретној земљи, него о објективном интересу крупног капитала који настоји да га реализује у свим државама у којима му то буде омогућено од стране домаће владајуће елите.

X X X

На масовну појаву формирања «кризних штабова» и начине “преузимања” предузећа и банака од стране «петооктобарских револуционара» освртао сам се првом делу ове књиге, а овде ћемо навести један илустративан начин “демократског преузимања” Београдске банке који је обављен (истина уз извесне потешкоће) непосредно после октобарских догађаја 2000. године (према писању тадашњег председника Београдске банке госпође Борке Вучић: *Банкарство – избор или судбина*, ЦЕР, Београд, 2002).

“Почело је упадом Кризног штаба од неколико чланова у моју канцеларију на челу са Славком Вукајловим. Били су веома неуредно обучени, у патикама и тренеркама. Тако неуредни и лоше се понашајући, разговор су започели стојећи, уручивши ми папир са откуцаном оставком на место председника Банке. Позвали су се на одлуку Кризног штаба и Народне банке Југославије (НБЈ). Не желећи да на такав начин водим разговор упутила сам их да се најпре пристојно обуку...

Сутрадан је дошла иста екипа, пристојног изгледа и са фалсификованим папирима НБЈ у којима је писало да се за председника Банке именује саветник Београдске банке Јован Видојевић. Поново сам их вратила са образложењем да ћу донете папире проверити у НБЈ. Тада су ми представници ове екипе саопштили да су плаћени да тај задатак изврше. Више пута су, што је било карактеристично, поновили да ме као мајку моле да се повинујем налогу иначе ће од стране Кризног штаба бити оцењени као неспособни и да неће примити хонорар... Била сам чврста у одлуци да ће се о томе решавати на ванредној Скупштини акционара.

За налажење сале за одржавање Скупштине било је много компликација. То је мене зачудило с обзиром да је Београдска банка своје Скупштине редовно одржавала у “Сава”

центру, “Интерконтиненталу” или “Хајату”. Овога пута су нас одбили наводећи да су сви термини заузети иако смо им понудили више термина. Посебно нас је изненадио генерал – директор Дома армије, који је првобитно прихватио издавање сале за Скупштину 17.10.2000. године, а уочи Скупштине отказао. Мене је лично обавестио да му забрањује Демократска странка издавање сале за Скупштину Београдске банке и уколико то учини демолираће Дом армије исто као Савезну скупштину...

Неколико дана пре Скупштине ... на Првом програму РТС-а видела сам да је Јован Видојевић преузео Банку и одржао тзв. колегијум директора од једног броја чланова које је успео накнадно да прикупи. Проверила сам преко обезбеђења ко их је и како пустио. Добила сам обавештење да је Кризни штаб ушао у Банку и довео своје обезбеђење.

У ноћи између 13. и 14. октобра, око један сат по поноћи, отишла сам у Банку у намери да од представника Кризног штаба добијем потребну документацију о упаду и преузимању банке... Како ново обезбеђење није хтело да отвори врата, успела сам брзо да добијем дежурну полицију која је са мном заједно, уз врло мало разговора и позивања на законски пропис, успела да отвори улаз. Тада је све постало јасно. Поред новог обезбеђења са великом количином наоружања у углу портирнице, била је присутна екипа Кризног штаба. Наравно, и овај пут неуредно обучена. На захтев полиције да им предају документацију органа који их је послао одговорили су да је немају и да могу да доведу некога из Кризног штаба, односно координатора, да он објасни целу ситуацију. У међувремену, екипа која је заузела Банку била је легитимисана. Нису имали дозволу за ношење оружја, већина чак ни личне карте, тако да их је полиција одмах упозорила да се удаље. Они који се нису могли идентификовати морали су да пођу у полицију где би се накнадно утврдило о каквим је особама реч...

Скупштина је одржана у просторијама Агробанке јер других могућности није било. Очигледно да је тадашње руководство Агробанке омогућило да седници Скупштине присуствују не само акционари, већ и сви они које је организовао Кризни штаб... Гласање је било пуно фалсификата.

Скуп је личио на све друго осим на ванредну Скупштину акционара Београдске банке.

У име Кризног штаба и гувернера НБЈ Душана Влатковића, Скупштини су присуствовали Млађен Динкић, извршни директор Г 17 плус, Радован Јелашић, до тада запослен у иностранству и Живко Нешић из Завода за обрачун и плаћање. Динкић ми је лично предао овлашћење гувернера НБЈ о мојој смени. Одмах сам приметила да је писмо фалсификат и предала сам га председавајућем Скупштине... Касније, по извршеној провери, гувернер НБЈ Влатковић је изјавио да такво писмо није потписао.

XXX

Зоран Ђинђић у интервјуу немачком недељнику *Шпигл* (видети: *Политика*, 15.07.2001) каже:

«Када сам био у опозицији, Европска унија је обећала три милијарде марака у кешу за збацивање Милошевића. Где су оне сада... Морам, међутим, да признам да сам шокиран фарсом о западној помоћи... У августу је требало да примимо прву траншу од 300 милиона евра. Изненада нам се најављује да ће од те суме бити задржано 225 милиона евра на име дугова који делом потичу из Титовог времена... Остатак од 75 милиона ће нам бити исплаћен најраније у новембру. Такви су садашњи принципи на Западу, речено нам је...

Ако не примимо одмах нашу финансијску ињекцију, имаћемо најкасније у септембру демонстрације и социјалне немире, јер нећемо моћи да испунимо обећања... У таквим условима, не искључујем да исплата прве транше помоћи буде од користи некој новој влади, чак екстремистичком лидеру Шешељу...

Озбиљно упозоравам Запад. Ако моја влада падне, то ће коштати међународну заједницу десет милијарди долара... Не могу нашем становништву стално да причам о помоћи Запада, коју не видимо да стиже. Губим кредибилитет и не могу више да стабилизујем земљу. Зашто би требало да ризикујем да изгубим породицу у бомбашком атентату, ако је овде све доведено у питање.»

Обећана финансијска помоћ са Запада изостала је и поред јасно демонстриране «кооперативности» од стране лидера ДОС-а, о чему Карла дел Понте у књизи *(Лов: ја и ратни злочинци)* пише:

Дана 20. марта 2001. Ђинђић и ја се поново срећемо на аеродрому у Амстердаму – Шипол, у паузи између два лета, док он одлази у званичну посету Вашингтону... Потом ми саопштава најлепшу вест: «На прагу смо хапшења Милошевића, не само по основу проневера, већ и за много теже злочине. Не желимо да се стекне утисак да то радимо због америчког притиска. Због тога би за нас било боље да га хапсимо у току прве недеље априла, радије него до 31. марта. Само што нисмо стигли до њега и његових присталица. Ако након избора у Црној Гори савезна влада одбије да изгласа доношење закона о сарадњи (са Хашким трибуналом), деловаћемо на нивоу Републике Србије. Коштуница ће се бунити... Што се Младића тиче нисмо га видели недељу дана. Убрзо ће и његов случај сазрети. Ухапсићемо га и предати мировном контингенту НАТО-а у Босни. Коштуница не мора да зна ништа о томе, будући да је већ ван себе због предаје Благоја Симића... Милутиновић ће се ускоро предати. Али са Шаиновићем ће теже ићи. Он је био Милошевићев кључни човек за све логистике и финансијска питања у Хрватској и Босни. Био је укључен у свако оперативно деловање. Он је добар случај за тебе. Био је Милошевићев Ајхман, а у Србији не ужива популарност. Али треба изабрати прави тренутак за то.»

...Неколико дана пре нашег сусрета 17. фебруара 2003 године, Ђинђић је повредио ногу. Играо је фудбал... Ђинђић ми у вези са Шешељом упућује само један захтев: «Води га и немој више да нам га враћаш».

2. ИСКУСТВА ДРУГИХ ЗЕМАЉА

У другом прилогу ћемо изложити нека од ставова водећих економиста из Хрватске и Словеније како би се упознали са начином на који су вршене економске реформе у овим земљама,

и како би могли да их упоредимо са искуством Србије о чему смо писали у првом делу ове књиге. На крају, ћемо пренет текст проф. др Благоја Бабића о искуствима Немачке и Јапана, непосредно после Другог светског рата, те нешто каснијем искуству Јужне Кореје у модернизацији својих држава. О искуствима Русије читаоци су могли да се упознају раније из текста објављеног у првом делу књиге.

XXX

Оцене о реформама у Хрватској изнете у књизи (*Какву државу имамо и какву државу требамо*, Прометеј, Загреб, 2002) проф. др Бранка Хорвата – једног од најбољих економиста друге половине XX века (и јединог кандидата за Нобелову награду за економију, предложеног од стране западних економиста, са простора бивше СФРЈ) – у целости би се могле односити и на Србију, што не треба да нас чуди јер су се реформе у обе земље реализовале у складу са Вашингтонским договором и базирале на три основна (носећа) реформска стуба: стабилизација – либерализација – приватизација.

Стабилизација. *Треба рећи да за 60% прецењени курс валуте доводи до неконкурентног извоза и јефтиног увоза услед чега се разара домаћа производња и повећава спољнотрговински дефицит. Тај степен прецењености валуте значи да смо за толико мање конкурентни на светском тржишту. Зато извоз стагнира, увоз буја, а спољнотрговински дефицит је неиздржив.*

Либерализација. *Међународни капитал – и стога ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација – тражи пуну слободу кретања капитала без икакве контроле... Наводе се “теоријска” образложења како потпуно слободна трговина максимизира економско благостање. Но још је пре два века Фридрих Лист знао да то вреди само за партнере једнаке економске моћи. Остали, међу њима и Хрватска, биће експлоатисани.) Земље су по свом привредном, политичком и културном развоју веома различите, а исто тако и по економској моћи. Због тога прокламација о слободној трговини и слобод-*

ном кретању капитала представљају реакционарну пропаганду политички и економски јаких који желе експлоатисати слабије. То се види одмах по протуречним захтевима кад нека богата земља захтева слободу кретања капитала (“свога”), а у исто време забрањује слободу кретања људи (“других”).

Експоненти капитала лако проналазе опортунистичке научне раднике који објашњавају – од својих бруцоша па до других држава као што је наша – да је слободно кретање робе и капитала корисно за све. То је тачно кад су услови привређивања подједнаки. То је лаж кад се они екстремно разликују. Данас неких 200-тињак транснационалних компанија контролише трећину светске производње, 70% међународне трговине и 80% међународних инвестиција. Свака од тих компанија производи неколико пута више него цела Хрватска и то производи у неколико десетина различитих земаља. Кад се таква компанија и неко хрватско предузеће сретну на међународном тржишту, прилично је јасно како ће испасти та “слободна” трговина. Оно мало великих предузећа које смо имали и која су се могла донекле равноправно носити на светском тржишту – сукцесивне су владе разбиле. Данас се говори само о “малим и средњим предузећима” – како и доликује једној полуколонијалној земљи.

Приватизација. Приватизација би требала бити лек за све невоље. Кад нешто запне, влада најављује да ће то поправити приватизацијом. А то преведено на обичан језик значи да ће се опет део народне имовине јефтино продати страном капиталу. То је постало еуфемизмом за продају највреднијих предузећа страном капиталу. Већ је преко 4/5 банака – а оне представљају једну од основних полуга економске политике неке земље – у страним рукама. Сад су на реду хотели, тј. продаја јадранске обале, понајлепше – уз егејску – у Европи. Управо је најављено да ће идуће године бити “приватизовани”, тј. продани страном капиталу телекомуникације, електропривреда и ИНА, што су у свакој привреди најакмулативније гране. Осим тога, објављено је да су за то ангажовани страни консултанти. Страни консултанти седе у нашим државним установама – као што су 1945. године седели советски “стручњаци”. И у то име одлева се десетина милиона

долара у иностранство. Некада смо стварали производне капацитете, а сад тобоже не знамо њима управљати. Очигледно се ради о срозавању земље на колонијални ниво.

Приходи од приватизације до сада су се употребљавали за покривање расипничког државног буџета неодговорних и неспособних влада. Но и упркос томе влада се непрестано задужује у иностранству. А шта ће се догодити када се “приватизује”, тј. када се прода и последња вредна народна имовина ? Зна се: даље повећање пореза и још веће задуживање у иностранству (ако нам још уопште буду хтели посуђивати). У односу на “неефикасну” самоуправну Хрватску, иностранци дуг је у “ефикасној” капиталистичкој Хрватској порастао четири пута... А то међународном капиталу – као и неком домаћем лихвару – сасвим одговара: да се из дуга не можемо ископати па да светски кредитори бесконачно извлаче ренте за себе. И тако ништа не преостаје за привредни раст Хрватске. Према томе, перспектива Хрватске је све веће задуживање у иностранству, где ће се стари дугови отплаћивати новим задужењима, а сав пораст производње одлазиће на отплату дуга, животни стандард се неће повећавати, сиромаштво се неће смањити, двоцифрена незапосленост ће остати, безкућници неће добити станове јер ће се и даље градити упола мање него 1989. године. Број болница и животни век грађана остаће смањени, а бројност полиције повећана. Конфликтност фрустрираног друштва повећаваће се, а са њима и непрестани штрајкови и јавни протести. Дрогирање и самоубиства наставиће се, криминал ће цветати, а способни и образовани млади људи и даље ће у десетинама хиљада напуштати Хрватску.

И на крају још само неколико констатација из наведене књиге које говоре о стању економске науке данас, те судбини критички настројених аутора који се не уклапају у “хармонију” која постоји између “саветника” из иностранства, домаћих “експерата”, и медијски експонираних домаћих академских економиста.

Тек пишући овај Предговор увидео сам какав се назадак догодио у Хрватској. Озбиљне књиге о привреди не могу се објављивати, нити се студенти могу о томе поучавати... На факултетима наставници марљиво преписују или преводе

*стране уџбенике из савршене неокласичне економије. Слично се догађа и у свету где је још увек последњи хит тешко математизиране теорије рационалних очекивања, према којој влада економском политиком не може ништа учинити јер ће је тржиште увек надмудрити. Зато *laisser-faire* за тржиште... Радећи с маргиналним величинама, неокласичари су увели више математике у економију и тако је учинили егзактном. Тај се процес и данас наставља и економија је постала најматематизиранија наука после физике. Уместо да се математика прилагођава за решавање економских проблема, много је једноставније економске претпоставке вештачки формулисати тако да омогућавају математичко решење. Три најпопуларније такве претпоставке су: *homo oeconomicus*, рационално понашање и потпуна информисаност. На тим и таквим претпоставкама изграђена је велика суперструктура која се знатно разликује од економске стварности...*

Научници имају моралну обавезу да грађанима прикажу како ствари реално стоје, без обзира на своје политичко уверење. Било би ми веома драго када би се влада и Сабор пренули и тако ме чињеницама и успесима демантовали. Но како ово стање разарања хрватске привреде и друштва траје 11 година, таква очекивања не чини ми се вероватним... На тај начин патриотски орјентисаном научнику преостаје само критика. Свестан да ће, као и до сада, ова влада то игнорисати...

Закључак се своди на нужност да се радикално промени привреда, а са њом и друштвена политика. Дакако, уз услов да је остало макар и трунка патриотизма који ће то омогућити...

XXX

Погледи проф. др Јоже Менцингера и проф. др Ивана Рибникара, кључних креатора успешне економске реформе у Словенији, везана за питања стабилизације, либерализације и приватизације били су доступна и нашим економским «експертима» пошто су објављивани у српским медијима (*Економист магазин, НИН, Политика*) у периоду непосредно после „српске октобарске револуције».

Стабилизација: Проф. др Јоже Менцигер: За економски најзначајнију сматрам нашу одлуку, коју смо донели на самом почетку, да курс толара буде пливајући насупрот предлогу са Запада да буде фиксни. Од самог почетка Централна банка Словеније чинила је све да заштити домаћу производњу. Радила је супротно од онога што се обично очекује: мање је бринула о инфлацији, а више о томе да не дође до апресијације толара.

Проф. др Иван Рибникар: Ја сам све време, у протеклих десет година, у централној банци Словеније утицао на монетарну политику (као члан Савета), али увек смо водили рачуна да не уништимо домаћу индустрију која извози. Мислим да држање чврстог курса није добро. То може допринети мањој инфлацији, али инфлација није највеће зло. Веће је ако имате 20 и више одсто незапослених.

Либерализација (уласка страног капитала у домаће банкарство и трговину): Проф. др Јоже Менцигер – Ја се још увек поносим тиме што имамо властити банкарски систем. Негде 20 одсто банака, односно капитала је у страним рукама, а то је однос који важи у било којој западноевропској земљи, малој или великој, изузев Луксембурга који нема свој банкарски систем. Словенија га има и то ћемо покушати задржати, док су све источноевропске земље већ изгубиле банкарски систем. Ја за то не видим никаквог разлога. Ту се поставља питање националног интереса и индиректно се види да постоји национални интерес да се поседује сопствени банкарски систем, пошто је и у западноевропским земљама банкарски систем претежно у домаћим рукама...

Сматра се да је један од индиректних ефеката страних инвестиција повећање конкуренције. А ја чак тврдим да је у малој земљи тешко рећи да то повећава конкуренцију. У источноевропским земљама читаву трговину преузели су велики трговачки ланци. "Меркатор" и сви ти велики ланци уништили су све мале трговине. Оне које су отворене раних деведесетих, мање-више су све затворене јер једноставно не могу конкурисати "Меркатору". Сматра се да један трговац у великом ланцу узима посао седморици у малим продавницама. То је ефикасније, али са становишта националне привреде ту је

доста питања. И то не зато што се ту стварају монополи него је све то, по мом мишљењу, штетније због тога што се ту стварају монополи, они сад произвођаче терају на ниске цене. Ти монополи против произвођача су, по мом мишљењу, већи проблем него монополи против потрошача.

Приватизација: Проф. др Јоже Менцигер: *Ја само тврдим: продај што мораш и не продај ништа што није неопходно. Противим се идеализовању и идеологизацији страних инвестиција. Дакле, не видим зашто би било толико добро да сељак прода имање. Стране инвестиције су махом продаја домаћих фирми. Ти продајеш, а они купују најбоље фирме. И ако купљена фирма улази у мултинационалну, она постаје много ефикаснија, а истовремено се њена веза са осталом домаћом привредом смањује. Но она је ефикаснија као карика у мултинационалки која убире користи од повећања ефикасности. С наше стране ограничење страним инвестицијама постављено је Законом о приватизацији који је делимично направио предузећа приватним али са већинским власништвом инсајдера, значи радника и менаџера. За Словенију сам сигуран да је управо менаџмент, дакле “црвени директори” најзаслужнији за некакво привредно чудо. Не мислим да су страни менаџери бољи. Но, пошто не живе са радницима они могу бити безобзирнији. Такви, нажалост, постају и наши нови менаџери, за које су радници одједном некакав репроматеријал – само радна снага.*

Проф. др Иван Рибникар: *Најважнија ствар у транзицији је да се не дозволи да пропадне ниједно предузеће чији се проблеми могу решити. У Словенији је, на пример, пропало врло мало предузећа. Једна је логика да се све почисти као да ништа не ваља па да се онда креће из почетка. То је погрешно. Словенија је спашавала све што се спасти могло. Спровели смо санацију банака. Делом су предузећа опстала преко банака, а делом добијали средства директно (од државе). Ако пустите да пропадне све што мислите да не вреди, онда ће мало шта остати. Уколико би после тога пропадања наступила јака предузетничка иницијатива то би било добро. Но, то слабо иде.*

X X X

Проф. др Благоје С. Бабић, аутор изузетно интересантне књиге *«Економија Азије»* на Округлом столу *«Економско стање и перспективе Србије»* (који је у организацији *Центра за геостратешка истраживања* одржан 14.04.2008 године у *Међународном прес центру*) поднео је веома интересантан рад *«Пут спаса Србије – израстање из пораза»* у коме је говорио и о искуствима Немачке и Јапана непосредно после Другог светског рата, те Јужне Кореје нешто касније.

Полазна поставка

Излаз из големих привредних, социјалних и политичких криза, у коју је Србија гурнута деценијама дугим прогањањем, је у окупљању свих друштвених снага и средстава ради израстања из пораза.

Угледање на успешне

Да су Србија и српски народ доживели пораз је горка истина. Што јој се пре погледа у очи, утолико боље. Да је могуће израсти из пораза постоје живи докази. Најречитији су Република Кореја, Немачка и Јапан.

Република Кореја је имала судбину сличну судбини Србије. Но, Кореја се спасила користећи искуства Јапана. Србији преостаје да, без обзира на разлике у пореклу пораза, користи и искуства Јапана и Немачке. Три поменуте земље су на рушевинама својих привреда изградиле „привредна чуда“. Захваљујући томе превладале су последице пораза и на привредној и на међународно-политичкој равни. Захваљујући управо поразу, све три поменуте земље изградиле су моћне привреде. Јапан је данас друга, Немачка трећа, а Кореја десета привреда света. На таквој основи и у привредној моћи и у међународном утицају све три земље надмашују многе победнике.

Тајна успеха бивших губитника

Питање које одавно постављају многи је како су три поменуте земље успеле да израсту из пораза. За то се наводе многи чиниоци. Чини се да је на првом месту морално-психолошки: колективна свест о националном интересу и колективна спремност за његово остваривање.

У све три посматране земље постојала је висока свест свих друштвених чинилаца о нужности удруживања напора за израстање из пораза. У истом смеру су деловали сви „социјални партнери“ – радници, послодавци и држава. Становништво је показало високу спремност да подноси жртве за обнову. Питање је свакако, зашто је становништво у земљама губитницима пристајало на ове жртве?

Поверење у управљаче

Разлог треба тражити не само у свести да је пораз претрпљен, него и у поверењу у вођство ових земаља. Позив на жртвовањем праћен је обавезом државе да обезбеди учешће свих у плодовима обнове. Ово обећање управљачи су одржали.

У пораженим земљама праведност расподеле дохотка била је виша него у земљама победницама. У Јапану Ђини индекс је износио 24,9. Био је нижи чак него у Шведској. Томе су доприносила сва три социјална партнера: држава одговарајућом политиком доходака, а послодавци и радници међусобним споразумима – писаним у Немачкој и неписаним у Јапану и Републици Кореји – да најамнине расту у сразмери с растом производности рада.

Праведност у расподела националног дохотка показала се као битно важан чинилац «привредних чуда» и у Јапану и у Немачкој и у Републици Кореји. То им је обезбеђивало пристајање становништва на жртве и отуда политички и социјални мир, погодан за економски развој.

У Немачкој након другог светског рата то је било кључни састојак концепције "социјално-тржишне привреде", која је синтезирала тржишни начин пословања са социјалном солидарношћу. Ова концепција занована је у и око часописа "Ордо". Раз-

вили су је Ојкен, Армак-Милер, Репке, Ерхард и други. Није чудо што су то урадили управо правници. Економија не познаје правду, а она је је кључни појам права. Што је земља сиромашнија, то је неправда разорнија. Уграђујући социјалну правду у економски систем Немачка се дигла из рушевина и остварила "привредно чудо".

У Јапану је «привредно чудо» остварено по «јапанском обрасцу развоја». Цела привреда је дејствовала као једно предузеће («*Јапан акционарско друштво*») у коме се сви – и радници и послодавци – жртвују за државу.

Један од кључних састојака корејског обрасца развоја било је «партнерство државе и приватних предузећа». Држава је гарантовала зајмове која су предузећа узимала у иностранству. Услов за ову државну гаранцију био је успех предузећа на тржишту, особито страном.

У све три посматране земље било је небитно да ли је предузеће државно или приватно. Колико људи је знало да је немачки аутомобилски див, највећи произвођач аутомобила у Европи, државни? За сва предузећа, приватна и државна, важли су исти услови пословања. Сва су успешност доказивала на тржишту. Социјалном одговорношћу стицала су углед у друштву.

Спремност на одрицање

Три посматране земље по Другом светском рату имале су вишу стопу штедње него друге земље, а тиме и више стопе инвестиција и стопе привредног раста. У Јапану стопа штедње од средине 1950- их година креће се између 30% и 35% домаћег бруто производа.

На другом крају Евроазије, једна друга земља је остварила привредно чудо не мање задивљујуће од јапанског и корејског. То је Западна Немачка. Међу земљама Запада предњачила је и по стопи штедње и по стопи инвестиција и по стопи привредног раста.

На равни чињеница познато је да су две земље, највећи губитници у другом светском рату – Немачка и Јапан – имале највишу склоност штедњи. Изгледа да је пораз у великом рату

учинио да и домаћинства и радници и послодавци у обе земље буде најспремнији на жртве ради обнове земље.

На то указује и кретање стопе штедње. У Јапану до Другог светског рата стопа штедње била је скромна. Како наводи јапански економист Казуо Сато, она је износила 3% годишње у времену 1935-39.

Дакле, расположиви подаци показују:

а) да се ни Јапанци нису рађали с урођеном склоношћу штедњи већој него други народи;

б) штедњу као високу врлину Јапанци су, као и Немци, стекли тек након пораза у Другом светском рату.

Индустријализација изнад свега

Главна невоља нашег друштва је висока незапосленост. Њен главни узрок је деиндустријализација земље. Превладавање незапослености могуће је само поновном индустријализацијом на новим технологијама. Без обнове индустрије неће бити ни обнове пољопривреде ни сектора услуга, па самим тим неће бити ни одговарајуће извозне понуде ни по количини ни по квалитету. Том циљу треба прилагодити мере економске политике, укључујући заштиту домаћег тржишта.

И ту је поучно искуство трију посматраних земаља. Заједнички састојак стратегија свих трију је индустријализација.

Према класичној теорији размештаја (*location theory*), лака доступност сировинама је основни предуслов за добар размештај индустрије. По тој теорији за Немачку се може рећи да је и била «предодређена» за индустријализацију, јер је имала природна богатства нужна за развој индустрије.

По овој теорији, Јапан и Кореја требало је да буду иза афричких земаља. То су им непосредно након Другог светског рата предвиђали економисти. По расположивости природних богатстава ни једни ни други нису «предодређени» за индустријализацију. Јапан спада у земље сиромашне у природним богатствима, као што су угаљ, нафта, руде метала и друго. Уопште не производи боксит, магнезит, никал и фосфат. Сличан је и случај Кореје.

Показало се, међутим, да су два источна дива искочила из теорије размештаја. Јапан и Република Кореја, најсиромашније у природним богатствима, постали су најуспешнији у развоју индустрије и уопште најуспешнији у развоју привреде. Ове земље су по Другом светском рату имале доходак по становнику на нивоу земаља у развоју. Данас спадају у најбогатија друштва у свету.

Јапан и Република Кореја су убрзо по Другом светском рату прешли на стратегију развоја засновану на «упоредним предностима», то јест на коришћењу најобилнијег, а тиме и најјевтиније чиниоца производње – радне снаге. Најоскуднији чинилац, капитал, су усмериле у лаку индустрију, радом интезивну – тканине и обућа, с високом профитном стопом. У овим делатностима су брзо повећавали производност рада и извоз. Приходима од извоза набављале су опрему за изградњу извозне усмерене индустрије и инфраструктуре. Пошто су у овим делатностима трошкови ниски (јефтина стручна радна снага), профитна стопа била је висока, па и стопа акумулације. Ове земље су стога могле временом да се врате и на развој тешке индустрије.

На основу успеха у развоју индустрије, ове земље су постале способне да подстичу развој пољопривреде.

Све три поменуте земље – Немачка, Јапана и Република Кореја - су имале добро смишљену индустријску политику. Посебно је поучан случај Јапана. У 1949. години гувернер Банке Јапана и неки професори економских наука процењивали су да Јапан нема упоредних предности за производњу аутомобила. Министарство за међународну трговину и индустрију (у економској литератури познат као *МИТИ - Ministry for International Trade and industry*) је мислило друкчије. Његова је заслуга што је, ослањајући се на «административно усмеравање» (*gyosei shido*), Јапан развио једну од највећих аутомобилских индустрија у свету.

Примера ради, «Тојота», водећи произвођач аутомобила у Јапану, почела је петогодишњи план модернизације производње након Другог светског рата са свега 3.000 аутомобила месечно. Данас се *Тојота* надмеће с *General motors*-ом за прво место на свету у производњи аутомобила.

Зато не чуди што је управа Јапана стекла углед и међу приватним предузетницима, тако да они следе њена упутства о усаглашавању њихових интереса с интересима земље.

Извори финансирања поновне индустријализације

Главна препрека на путу поновне индустријализације је економски закон који делује безизузетно, снагом природног закона: све има цену. А сваку цену неко мора да плати.

Питање је из којих извора наша земља може да финансира поновну индустријализацију? Теоријски постоје три извора: домаћа штедња, страна непосредна улагања и страни зајмови.

У нас постоје жалопојке да нема развоја без страног капитала. Расуђивање је следеће. У привреди с ниском дохотком по становнику и расположиви доходак је нужно низак. Чак и при високој стопи штедње апсолутни износ штедње био би недовољан за остваривање индустријске обнове у догледном времену. Дакле, без страних улагања нема превладавања сиромаштва.

Превиђају се следеће ствари.

а) Носиоци штедње су домаћинства, предузећа и држава. Главни извор штедње – предузећа – држава је отуђила. Из економске азбуке се зна да се један извор прихода може отуђити само под једним условом: да се добијеним средствима прибави други извор прихода и то с вишом стопом приноса од отуђеног. У супротном отуђивање извора прихода значи укидање економске основе опстанка друштва. Поставља се питање шта би било да су голема средства која су добијена продајом друштвених и државних предузећа и банака уложена у фонд за кредитирање поновне индустријализације?

б) Разуме се да би било добро да странци улажу у обнову домаће индустрије. Међутим, одавно се зна да „нема бесплатног ручка“. Власници сами одлучују где ће уложити свој капитал. Чињеница је да непосредна страна улагања притичу ритмом који не обећава знатнији допринос полету домаће привреде. Како наша држава одговара? „Оскудицу“ у капиталу решава задуживањем земље.

б) Најбољи доказ да дуг не мора бити "зао друг" су успешне земље. Јапан и Јужна Кореја су остварили своја "привредна чуда" без страних директних инвестиција. До 1987. године Јужна Кореја је увезла око 56 милијарди долара страног капитала. Од тога 94% били су страни зајмови, а свега око 6% страна предузетна улагања. Тек под снажним притиском из иностранства и Јапан и Кореја су се "отворили" према страном предузетном капиталу.

Али, ево још једне невоље за нашу привреду. Одавно је уочен парадокс: страни предузетни капитал најмање хита у презадужене земље. То је логично. Презадуженост је упозорење за власнике капитала да у датој земљи не постоји "профитносно окружење", то јест окружење у коме се може уносно пословати. Дакле, "дуг је зао друг" земљама које нису способне да га уносно користе. Земље у којима не постоје услови за уносно коришћење страних зајмова нису привлачне ни за приватни предузетни капитал.

Израза и овде има. Он није у подмићивању страних власника капитала у виду високих повластица да улаже у нашу привреду. Управо је обрнуто. Наша држава треба да ствара одговарајуће услове за уносно улагање домаћег капитала. Управо би такви услови били најмоћнији подстицај за прилив страних улагања.

У погледу превладавања оскудице у капиталу посебно је поучан «*Маршалов план*». Свакако је финансијска помоћ добро дошла. Али, судећи по искуству са "Маршаловим планом", ипак финансије нису од пресудног значаја. То речито показује искуство Немачке.

Укупан износ средстава која је Немачка добила у оквиру "Маршаловог плана" био је несразмерно низак у поређењу с разарањима која је доживела немачка привреда. У расподели средстава из Маршаловог плана друге земље су боље прошле: Британија (\$3,2 милијарди), Француска (\$2,8 милијарди), државе Бенелукс (\$1,5 милијарди), Италија (\$1,5 милијарди). Немачку је запало 1,4 милијарде долара у времену 1948-52. године. Немачка је тиме започела своје "привредно чудо", а ни једној другој корисници средстава из "Маршаловог плана" то се није десило. Зашто? Због начина на који су средства коришћена.

У Немачкој су средства делотворно коришћена. Кредити које су предузећа добијала за увоз робе, претварани су, по враћању, у кредите за нове инвестиције. То је подстакло оснивање Кредитне установе за обнову (*Kreditanstalt für Wiederaufbau - KfW*) 1948. године. По овом механизму, немачка предузећа, која су добила кредите од владе САД могле су враћање кредита да изврше преко ове установе (*KfW*) у Франкфурту. На основу тог прихода *Кредитаншталт* је могао да даје нове кредите или инвестициону помоћ одабраним секторима немачке привреде. Деценијама је ова установа поступала на тај начин, тако да је обим кредита које је одобрила достигао око 40 милијарди ДЕМ.

Углавном, "привредно чудо" Немачке је чедо Маршаловог плана. Али, њој није био потребан ни један амерички долар да би остваривала своју функцију стварања кредита. Један једини улог капитала од стране домаће владе био би довољан за то. Довео би до истог резултата. Поука је следећа: Свака суверена држава слободна је да оснује такву државну развојну банку, по узору на *KfW*, чак и без првобитног добијања кредита повезаног са страним Маршаловим планом.

Важно је имати у виду да су средства из Маршаловог плана у Немачкој у највећој мери била коришћена у областима у којима је и у Србији обнова првенствено важна: јавна инфраструктура, подстицање стамбене изградње и развој малих и средњих предузећа. Стамбена изградња је ишла рекордном брзином.

Јапан је такође имао посебну финансијску установу за обнову и развој. Али, главни извор финансирања развоја била је унутрашња штедња.

Питање оскудице капитала за развој у Јужној Кореји по доласку на власт генерала *Парка* решаван је заснивањем партнерства између државне управе и приватних предузетника. Држава је гарантовала зајмове које су приватна предузећа узимала у иностранству. Али, гаранција државе била је условљена успехом предузећа-зајмопримаца на тржишту, особито страном. Није било „буразерских“ кредита ни других повластица.

Питање је да ли је у Србији оскудица у капиталу сметња за поновну индустријализацију на новим технологијама? Судићи по ономе што се овде чује, није. Колико је нових радних места у

индустрији могло бити отворено да су средства од продаје друштвених предузећа била улагана у производна улагања?

Све три поменуте земље су обнову своје индустрије потпомагале помоћу посебних државних развојних банака.

Улога државе у привреди

Економска историја учи да су се развили само народи који су имали своју државу. Управо данас је постало актуелно пророчко упозорење Николаја Ј. Даниљевског: Народи који изгубе независност, осуђени су да своје трајање наставе - уколико физички преживе - као "етнички материјал" за друге народе. У највећој опасности од такве судбине је управо наш народ. Зато је питање органске заштите нашег друштва и привреде од судбоносне важности.

Иначе, од када постоји држава, неспорно је да је њен главни посао економски. У погледу улоге државе економска историја оставља нам следеће поруке:

а) Ни једно друштво се није економски развило пре него што је добило суверену државу.

б) Увођењем заштите домаћег тржишта од спољне конкуренције Александар Хамилтон је постао праотац индустријализације САД. То је у Немачкој постао његов најпознатији следбеник, Фридрих Лист, који се сматра утемељивачем протекционизма.

в) Сем Велике Британије, која је колевка индустријализације, ни у једној другој земљи индустрија није заснована без интервенције државе. У Француској за то је заслужна Коблерова управа. У Немачкој и Јапану индустријализацију је још непосредније засновала држава. И у другим "успешним причама", као што су Јужна Кореја и Кина, су нове потврде те поуке економске историје. У овим земљама држава је «наклоњена тржишту» (*market friendly*). Другим речима, интервенција државе је «тржишно усмерена».

г) Ни облик владавине ни природа политичког режима нису одлучујући у погледу успешности интервенције државе у привреди.

Укратко, економска историја нас учи да није питање да ли држава треба да интервенише у привреди, него, како то треба да чини. У том погледу одлучујући чиниоци су:

а) конципирање улоге државе у развојној и економској политици; и

б) квалификованост државне управе да такву политику остварује.

Дакле, није питање да ли држава треба да утиче на развој привреде, него да ли је она стручна и способна за ту улогу.

ЗАКЉУЧАК

1. Шта држава данас треба да уради?

Пре свега она треба што пре да:

а) формулише одговарајућу индустријску политику;

б) обезбеди заштиту домаће индустрије у мери коју допуштају правила Светске трговинске организације, укључујући право на заштиту нових индустрија у "васпитном период" (*infant industry argument*);

в) обезбеди заштиту пољопривреде по угледу на три посматране земље.

2. У датом стицају околности у спољнополитичком погледу идеално решење за Србију би био положај «друге Швајцарске». Од оснивања Европске економске заједнице Швајцарка је постала острво у њој. То је поготову по уласку Аустрије у ЕУ. Да ли икоме пада на памет да сматра како је Швајцарска у гету? Ако ни Швајцарској ни ЕУ не смета што је мала алпска земља острво у њој, зашто би сметало Србији и ЕУ да једна мала балканска земаља постане друго мало острво у њој? Зашто са Србијом не би могао бити постигнут исти аранжман као и са Швајцарском: да ЕУ призна Србији положај као Швајцарској и да Србија призна ЕУ оно што јој признаје Швајцарска. Србији ће требати бар пола века да вида ране које су јој нанете економском и оружаном агресијом у којој је учествовала и ЕУ.

3. ИНСАЈДЕРСКА КАЗИВАЊА

Многе наше колеге, који су после “српске октобарске револуције” били високи владини функционери или њени саветници спремни су да, (за сада) само у приватним разговорима говоре о стварној улози, те моралним и професионалним квалитетима иностраних саветника и представника разних међународних институција који су радили (и даље раде) у Србији. Неки од њих су синови високих функционера (односно функционерки) ЕУ задужени за ове просторе и који се не истичу нарочито благодарним ставом према Србији. Управо такви инострани саветници односе лавовски део иностраних донација којима се финансира израда предлога законских решења и других студија на бази којих се реализују реформе у Србији. Мањи део средстава намењен је домаћим економским «експертима» (*стручњака за свако време*) који се потписују испод тих предлога. У ретким тренуцима искрености наши економски „експерти“ признају да су ти предлози уствари само превод на српски језик већ готових, унапред припремљених универзалних, материјала, те да они ту нису могли да промене «ни запету», како сликовито рече један од њих. Џозеф Стиглиц (*Противуречности глобализације*) наводи једну анегдоту везану за универзалне унапред припремане материјале ММФ-а. Сада *тзв. ворд процесори чине тај посао много лакшим. Можда је измишљена прича да једном ворд процесор није извршио команду «претражи и замени» те да је име прве земље која је била анализирана у целини остала у тексту документа раздвојеном за дискусију о другој земљи.*

Посебно питање јесу страни и домаћи «експерти» које плаћају странци и који раде у многим државним институцијама. На саветовању Научног друштва економиста (*Економски анали, 4/2003*) покушао сам да иницирам ту расправу и тада сам, између осталог, истакао: *“И поред прокламоване транспарентности масовно присуство у кључним владиним министарствима и њеним агенцијама (на пример, Агенцији за приватизацију) страних саветника и/или наших грађана који су плаћени*

средствима из иностранства још увек је табу тема. Није познато да ли страни саветници имају само саветодавна улога или је она знатно већа. С друге стране, нејасно је коме су лојални и чије интересе заступају наши грађани које плаћају странци, да ли су то интереси државе (чији су држављани и за коју формално раде) или странаца (који их плаћају). Њихов положај је нарочито незавидан јер се ангажују уговорима на одређено време и било каква њихова “непослушност” за последицу може да има да њихов уговор неће бити продужен. А њихове плате су знатно веће од плата осталих запослених у истим тим министарствима и агенцијама, а које исплаћује држава.”

Нажалост, ова питања су у Србији још увек табу тема. Ипак се искрено надам да ће се и код нас ускоро појавити “инсајдери” или “дувачи пиштаљки” (*whistleblower* - амерички жаргон за појединце који одлуче да, уз ризик за сопствену каријеру и добро плаћени посао, јавно проговоре о незаконитом и неморалном понашању надређених им појединаца и организација) као што је то случај, истина не тако чест, у другим земљама.

О правој улози светске олигархије и њених институција које су у служби крупног капитала (о чему сам у више наврата писао) много више се може сазнати из писања појединаца *инсајдера* него из хиљада књига и “лепо упакованих” пропагандних материјала које служе да “замагле” праву суштину њиховог деловања.

X X X

Добитник Нобелове награде из економије (за 2001. годину) Џозеф Стиглиц написао је изузетну књигу (*»Globalization and Its Discontents«* W.W. NORTON & COMPANY, New York, 2002.) која је објављена и код нас у издању СБМ-х под насловом *»Противречности глобализације«*. Треба нагласити да се, у случају нобеловца Џ. Стиглица, не ради само о професору светски познатих елитних универзитета (Стенфорд, Оксфорд, Принстон, Колумбија) и добитнику Нобелове награде за економију него и *»инсајдеру«* који је од 1993. до 1997. године био члан, а затим и

председавајући Већа економских саветника председника САД Била Клинтона, а после тога потпредседник и главни економиста Светске банке, те »изнутра« зна како функционише такозвана »међународна заједница«.

Веома интересантан поговор за издање књиге Џ. Стиглица на српском језику написао је проф. др Јоже Менцингер, ректор Универзитета у Љубљани и један од "архитекта" економских реформи у Словенији. У наведеном поговору проф. др Јоже Менцингер пише, између осталог, и следеће:

"Нобеловац професор Џозеф Стиглиц најпознатији је и најпризнатији дисидент садашњег светског економског поретка, који је и производ и стваралац глобализације. Чињеница да је нобеловац веома је значајна, али је још важнија чињеница да је деценијама живео, радио и одлучивао у центрима светске економске и финансијске моћи. Главни актер његове књиге је Међународни монетарни фонд, дакле институција која заједно са Светском банком одлучује о судбини милиона људи..."

Но, када Стиглиц говори о ММФ-у то подразумева причу о глобализацији и о неокласичној економској мисли; и једна и друга не осврћу се на екстерналије, односно на оно што се у једном другом контексту зове колатерална штета.

Глобализација, реч која је обележила последњу деценију спада у највише употребљаване, али и злоупотребљаване појмове - за све је заслужна, за све крива. Она нема само привредну димензију него се протеже на сва подручја живота са непредвидивим привредним, социјалним, културним, политичким, еколошким и правним последицама, а глобални криминал и тероризам такође су њезине компоненте. У економском смислу она значи приступ раду, капиталу и сировинама на свим тржиштима и производњу за сва та тржишта што би требало да омогући алокациону ефикасност, смањење трансакцијских трошкова и повећање трговине, темељене на компаративним предностима.

Теоријска основа глобализације је неокласична економска мисао која истиче тржиште и конкуренцију те потпуно прилагођавање привредних субјеката ценама и захтевима светског тржишта. Све што то спречава, сматра се штет-

ним. Теоријска основа се практично ослања на превласт америчког модела чисте тржишне привреде над европским моделом социјалне тржишне привреде. Та би превласт заједно с новом економијом требало да доведе до Фукујаминог краја историје и вечито важећег глобалног привредног система са неокласичном *share-holder value* максимумом по којој је једини циљ привређивања повећавање профита и вредности капитала његовог власника. Прихватање такве максиме приморава произвођаче на драматично повећавање ефикасности, што наводно користи свима: потрошачима, власницима и запосленима; сиромашнима и богатима...

Share-holder value максима и конкуренција нису третирали само као творци ефикасности пословања, привредног раста и нових могућности запошљавања, него и као магично решење за све друге проблеме, па и за осигурање пензија без међугенерациског финансирања. Глобално тржиште би било алтернатива државе за здравство, школство и социјално осигурање. Због тога парадигму *share-holder value* на микроекономској равни прате монетаризам, а на макроекономској одбијање фискалне и социјалне политике. Синдикати постају немоћни и сувишни, што смањује права радника и претвара их у надничаре, односно некакав репродукциони материјал, који узимаш колико ти треба и то по најнижој цени, по којој можеш да га добијеш. *Re-engineering, down-sizing, out-sourcing* типични су слогани арогантне и себичне управљачке елите - некаквог племства с краја XX и почетка XXI века.

Присталице глобализације тврде, да глобализација повећавањем конкуренције и ефикасности дугорочно користи свима, да смањује провинцијализам, расизам и незнање, те да омогућава изједначавање дохотка развијених и неразвијених. Критичари и скептици упозоравају на глобализацијску замку, опрезни су у оцени повећавања ефикасности те истичу негативне социјалне ефекте, пре свега диференцијацију унутар појединих земаља, и повећавање разлика између њих. Непрекидно "повећавање" ефикасности, које би требало да осигура опстанак предузећа у конкурентској борби коју сама стварају, осликава се непрекидним сукобима за уделе на тржишту, банкротима, интеграцијама и аквизицијама што се претвара

у "привредни канибализам", док већина земаља, поготово мале, потпуно губе контролу над привредом.

Токови капитала на светским финансијским тржиштима су покретач глобализације; капитал кружи светом без већих препрека; дневни проток капитала већи је од годишњег бруто производа Немачке. Преношење производње у земље у којима се може наћи радник за плату мању од долара дневно, ствара незапосленост у развијеном свету, а плате у неразвијеном свету остају мизерне, и у њему се гомила сиромаштво и мржња. Све препреке токовима капитала проглашавају се привредно штетним и непријатељским за западну демократију иако страни капитал након повлачења оставља земље привредно и социјално опустошене. Управљачи токова капитала, који посезање државе у привреду иначе не одобравају, помоћу те исте државе спречавају слободне токове рада.

Сумње у целисходност и трајност садашњег светског економског поретка проглашаване су лудизмом, иако већ сама хармонизација производа и преузимања предузећа намећу барем једно питање: Шта ће остати од тржишне привреде када на тржишту опстане један произвођач хармонизованих производа, односно неколико њих који се такмиче само смањивањем трошкова рада. Веру у трајност *share-holder value* парадигме, монетаризма и глобализације уздрмало је последњих година, брзо падање берзанских индекса нове па и старе економије што је преполовило берзанско богатство и унапред, на неуспех осудило покушаје Алена Гринспана да ситуацију спаси снижавањем каматних стопа.

11. септембар 2001. године и Енрон нису променили свет, они су га само разголитили. Истина је да Светски трговински центар нису срушили неписмени сиромаси, које су западне мултинационалне компаније запошљавале за дневницу од долара или мање, већ су похлепа и ароганција Запада створиле основу за необуздану мржњу према богатим и њиховим симболима.

Иако другачија, ово није прва глобализација. Светска привреда се чак брже повезивала крајем XIX века и после Првог светског рата до 1930. године, када се сматрало, да капита-

лизам делује као слободна тржишна привреда у којој ништа не спречава развитак производних снага и у којем понуда сама ствара тражњу и осигурава равнотежу. Велика депресија је тада пореметила функционисање Смитове невидљиве руке. Да ли се седамдесет година након велике привредне кризе, свет поново налази пред њом? Највероватније, да, мада су разлике велике нарочито због издвајања и превласти финансијске над реалном привредом и промена у међународним привредним односима, која много више од размене роба и услуга формира размену производних фактора, пре свега неограничено кретање капитала.

То што је транзиција из социјалистичког у капиталистички привредни систем обављана у време превласти парадигме чисте тржишне привреде и монетаризма, битно је утицало на њезине токове. Подручје Стиглицове критике која на овим просторима заслужује највише пажње управо су односи између транзиције и такозваног Вашингтонског договора између америчке Владе, Светске банке и Међународног монетарног фонда. Иако је транзиција почела без јасне слике о стварном привредном и социјалном стању и без размишљања о социјалним последицама због промена, савети западних економиста, а поготово финансијских институција базирани су на претпоставци да ће елиминисање деформисаних нетржишних институција, увођење приватног власништва и "laissez-faire" тржишног механизма, социјалистичке привреде одмах претворити у државе благостања. Сасвим су пренебрегнута привредна реалност, социјална структура друштва, па и искуства западноевропских земаља после Другог светског рата односно чињеница да је садашња развијеност европских земаља производ модела социјалног партнерства у послератној Европи као и чињеница да су некадашње социјалистичке земље много сличније европским привредама после Другог светског рата, него садашњим тржишним привредама. Укратко, једна идеологија замењена је другом; овог пута идеологијом тржишног фундаментализма.

Знање је по дефиницији припадало онима који су долазили из међународних финансијских институција и који су захтевали да се у земљама транзиције спроведу чак и теорет-

ски спорна уџбеничка решења, која у својим привредама не би применили. Многи су о земљама у које су долазили знали оно што су прочитали у туристичким проспектима на путу од аеродрома до Холидеј Ина. У еуфорији илузија која је након распада социјализма захватила Источну Европу, многи су домаћи марксисти преко ноћи постали монетаристи, а до-недавни проповедници различитих облика социјализма поста-јали су загрижени проповедници *share-holder value* идеологије. На упозорења ретких домаћих економиста на последице прива-тизације без јасних правила, макроекономске стабилизације ослоњене на погрешне процене стања привреда и увођења тржишта без институција узвраћено је ругањем због носталгичности и незнања. Негативну улогу у транзицији, међународне институције и даље не признају, образлажући да је до неуспеле транзиције дошло јер земље нису у потпуности спровеле све што им је сугерисано. Као мерила успешности транзиције и даље се користе индикатори који произлазе из неокласичног модела тржишне привреде: стопа либерализа-ције привреде, удео приватног сектора у друштвеном про-изводу, удео страног капитала, постојање финансијских ин-ституција и дубина финансијског тржишта. Привредни раст и социјални ефекти промена сасвим су занемарени.

Човек који је схватио и признао грешке управо је про-фесор Џозеф Стиглиц...”

XXX

У “Ел паис”-у (НИН, 3.3.2005.) Хорхе Волпи је објавио приказ бестселера – аутобиографске књиге Џона Перкинса *Confessions of an Economic Hit Man* (Исповест економског убице), наводно «независног економског експерта» у земљама “трећем свету”, а у ствари тајног агента крупног капитала.

“Године 1976. Џон Перкинс је завршио студије за руково-диоце компанија на Универзитету у Бостону и оженио се девојком са којом се забављао читав живот. На инсистирање њеног рођака, Перкинс је позван на пробни тест у Националну агенцију за безбедност (НСА), једно од мање познатих обавеш-

тајних тела која су тада постојала у САД. Иако је имао добре оцене на тесту и испунио постављене услове, Перкинсу се ипак више допало да се на две године прикључи Корпусу за мир, и заједно са женом проведе три године у амазонској џунгли. По повратку НСА га није заборавила, и кроз замршену мрежу веза помогла му је да нађе посао у мистериозној фирми за консултације званој Chas. T. Main Inc. (MAIN), чија је основна делатност била саветовање Светске банке око инвестирања у земље “трећег света”. У почетку, Перкинсу нису били јасни ни циљеви фирме ни његова функција у њој, све док му прелепа директорка Клодин, у коју се убрзо и заљубио, није показала каква ће даље бити његова судбина.

“Мој задатак је да те претворим у economic hit man (ЕНМ)”, рекла му је на првом тајном састанку (увек су се и после одржавали без сведока и у њеној кући). “Ми смо ретка врста у прљавом послу. И нико не сме за то да сазна, чак ни твоја жена. И запамти, ако одлучиш да уђеш у то, онда је то за цео живот.”

Онда му је до детаља изнела шта су његови циљеви и задаци од тог дана. А његов посао се састојао у томе да препоручује да огромни међународни кредити за планирање и остваривање пројеката у земљама у развоју теку кроз MAIN и друге америчке компаније, као Bechtel или Halliburton. На другом месту је да се ради на банкроту тих земаља, тако да никада не могу да плате своје кредите и да постану послушни партнери САД, они који неће моћи да одбију да се на њиховим територијама изграде војне базе, да своја природна добра ставе на располагање инвеститорима, као и да своје гласове у УН и другим међународним организацијама дају САД. За обавештајна тела САД овај план је био перфектан, посебно у доба као што су биле шездесете, најгори тренуци рата у Вијетнаму. Уместо да се за овакве послове ангажују агенти ЦИА или армије, саме приватне фирме су плаћале ЕНМ, уз додатну сигурност: уколико буду откривени, никада се неће моћи доказати њихова веза са владом САД.

Иако прича изгледа као да је извађена из неког романа Џона Ле Кареа, ради се о истинитом догађају. У књизи *Confessions of an Economic Hit Man*, једном од највећих бестсе-

лера последњих недеља, Џон Перкинс тврди да се све оно што у њој пише заиста и догодило. Као и десетине америчких наводно пословних људи по “трећем свету”, Перкинс је, у ствари, био економски револвераш, нека врста тајног агента *ex officio* чији се посао састојао у повећању моћи САД и њене доминације над задуженим земљама.

У својој првој мисији Перкинс је путовао у Индонезију (тада политички циљ првог реда, посебно када је изгледало да ће комунизам да превлада у земљама југоистока Азије), са циљем да увери генерала Сухарта да MAIN буде посредник у финансирању електрификације острва Јаве. Перкинсов мање јавни задатак био је да Индонезију задужи са циљем да постане талац политике САД. Када је у овом успео, Перкинс је наименован за шефа за економију у MAIN и потом упућен у Панаму са сличним задужењем. Тамо се састао са Омаром Торихосом, једним од малобројних јужноамеричких лидера спремних да се отму контроли Вашингтона, а да се не потчине диктатима комунизма (што га је, према Перкинсу, коштало живота, исто као и другог хероја, председника Еквадора Хосеа Ролдоса).

Следећи задатак Перкинса био је још уноснији и значајнији за интересе његове земље. После оснивања ОПЕК-а (Организација земаља произвођача и извозника нафте) и ембарга које су арапске земље увеле против Америке због њене помоћи Израелу 1974. године, влада САД је одлучила да учини све да се тако нешто више никада не понови. Било је потребно да се са Саудијском Арабијом, највећим произвођачем нафте на свету, оствари велики договор, употребљавајући исту стратегију као и у случају Индонезије и Панаме, и на још широј скали. Глобални пакт између ове две земље временом је постао највећи у историји; изградња читаве инфраструктуре нације која је још увек живела у средњем веку, припала је америчким фирмама. После неколико година, захваљујући сваковрсним тактикама, укључујући и подвођење жена члановима краљевске породице, Саудијска Арабија је постала највећи савезник Вашингтона на Блиском истоку. Последице тог савеза сежу и до наших дана; довољно је подсетити на тесне везе које још постоје између краљевске куће и породице Буш.

Иако све мање задовољан својим послом и још мање сигуран у његову моралност, Перкинс је обавио нове мисије у Панами, све до мистериозног убиства Торихоса и касније до инвазије маринаца на Иран, где је живео у време пада шаха и пораза политике САД, и на крају у Колумбији, где га је сусрет са другом женом, Паулом, навео да се одлучи да промени живот. Године 1982. Перкинс напушта MAIN и живот економског револвераша и оснива сопствену енергетску компанију, Independent Power System. Од тада па до атентата 11. септембра држао је у тајности своју каријеру ЕНМ. Уз помоћ ћерке, схватио је да не може више да ћути и почео је да пише Confessions of an Economic Hit Man да би спрао кривицу и упозорио свет на нови амерички империјализам. Од тада се ангажује на остварењу пројеката за развој који заиста доносе корист најсиромашнијима, а не служе само политичким циљевима корпоратократије. На крају, поука Перкинсове књиге је јасна: док сиромашне земље не буду спремне да бране своја природна богатства, да се боре против унутрашње корупције и стране манипулације, успон ЕНМ и ширење америчке империје чине се осигураним."

XXX

Председник Русије Владимир Путин је на Западу нарочито критикован због промењеног односа према руским олигарсима који су за време владавине Бориса Јелцина, и његових реформатора-либерала, створили огромно богатство и фактички владали Русијом. Када је, последњих година, нова власт почела да и послове олигарха уводи у законски оквир откривене су многе њихове незаконите радње. Бежећи од закона неки су нашли уточиштва у иностранству (Гусински у Израелу, Березовски у Великој Британији, итд). У то време најбогатији руски олигарх (и један од најбогатијих људи у свету) – Михаил Ходорковски, нашао се иза решетака. После дебакла либерала на децембарским (2003.) парламентарним изборима када нису успели да пређу 5% цензус и уђу у парламент, те – више него - убедљиве победе Владимира Путина на председничким изборима у марту 2004. године, Ходорковски је у затвору написао писмо које је објављено

(29.03.2004.) у руској штампи и изазвало велики интерес јавности, нарочито политичке елите.

Делове из тог “покајничког” писма, кога је Михаил Ходорковски послао из затвора, преносимо у наставку јер оно и за многе у нашој земљи може да буде веома поучно.

Фактички ми данас јасно видимо капитулацију либерала... Руски либерализам претрпио је пораз зато што је покушао да игнорише:

1. *неке битне национално-историјске специфичности развоја Русије, и*
2. *животно важне интересе огромне већине руског народа.*

Либерали су се много бојали да говоре истину из страха пред хиљадугодишњом прошлoшћу, те због укорењеним, у 90-им годинама, навикама ка великом конформизму. Били су спремни на све због следеће «порције» кавијара. Такви су били и остали руски либерали...

Нећу да кажем да су Чубајс, Гајдар и њихови истомишљеници имали за циљ да свесно обмањују Русију, али они су мислили само о условима живота и рада за 10% становништва, који су били спремни на одлучне животне промене у условима напуштања државног патернализма. Трагичне последице своје политике либерали су прикривали, пре свега, обманом.

Либерали нису говорили истину када су тврдили да народ у Русији живи све боље и боље, пошто нису ни знали и схватали (подвучим – често нису хтели да схвате) како стварно живи огромна већина грађана. Они су себе одделили од народа провалијом.

Средином 90-их они су се сувише «оптеретили» мерцедесима, дворцима, ноћним клубовима, златним кредитним картицама. Либерал, који је био спреман да погине за своје идеје, одједном се претворио у бахату особу који није желео ни да прикрива своју равнодушност према руском народу... Они су увек говорили да са руским народом може да се поступа како год се пожели, да «у овој земљи» све решава елита, те о простом народу не треба ни мислити.

Чак и у односу на декларисане вредности либерализма њихова реакција није била доследна. На пример, либерали су

говорили о слободи изражавања али су чинили све како би успоставили финансијску и административну контролу над медијима користећи их за сопствене циљеве. То су оправдавали «опасношћу од повратка комунизма». А о томе да је «црно-црвена коалиција» јака онолико колико је либерална власт заборавила на свој народ и његове суштинске проблеме, либерали су ћутали.

На изборима 2003. године народ је либералима одлучно рекао «збогом».

А где је у то време био крупни бизнис ? Раме уз раме са либералном владом. Ми смо им помагали да греше и да лажу. Предузетницима је било много лакше договарати се са шачицом похлепних чиновника, него своје акције ускладити са разгранатом и ефикасном мрежом друштвених института.

Ми смо имали ресурсе да оспоримо игру по тим правилима, или тачније игру без правила. Но својом податљивошћу и покорношћу, својом понизношћу давати и када траже и чак када не траже, ми смо створили чиновнички хаос и корумпирано судство. Крупни бизнис је отишао са арене не због изненадног ширења корупције, већ због тога што су стандардни лобистички механизми постали неефикасни јер су рачунали са slabим председником.

Поред тога, бизнис је увек космополитичан пошто новац нема отаџбину. И за многе наше предузетнике Русија није отаџбина него само територија слободног лова. Њихови основни интереси и животна стратегија везани су са Западом.

Шта ми можемо и треба данас да радимо ? Навешћу седам тачака које ми се чине данас приоритетним.

1. Осмислити нову стратегију односа са државом. Држава и бирократија нису синоними.

2. Научити тражити истину у Русији, а не на Западу. Имиџ у САД и Европи је важан али он не може да замени уважавање од стране суграђана. Ми морамо да докажемо да ми нисмо привремени, него стални људи на нашој руској земљи. Не треба игнорисати – поготово не демонстративно – интересе земље и народа. Ти интереси су и наши интереси.

3. Одрећи се бесмислених покушаја да се стави под сумњу легитимност председника. Независно од тога да ли нам

се свиђа Путин или не, треба знати да он није само физичко лице. Председник је институт који гарантује целовитост и стабилност земље.

4. Треба престати лагати себе и друштво. Ми смо довољно одрасли и ојачали да морамо говорити истину.

5. Треба напустити космополитско схватање света и бити свестан да је либерални пројект у Русији могућ само у контексту националних интереса.

6. Морамо признати да 90% руског народа не сматра приватизацију праведном, а садашње «газде» законским власницима. Ако је то тако онда ће увек постојати снаге – политичке и бирократске, па и терористичке – које ће атаковати на приватну својину. Да би се приватизација «оправдала» пред друштвом потребно је да крупни бизнис добровољно врати део имовине стечене приватизацијом. Боље је да тај процес почнемо сами - како би могли утицати и управљати њиме – него да будемо жртве глупог супротстављања неизбежном. Легитимација приватизације није потребна власти већ пре свега нама и нашој деци која ће живети у Русији – и треба да се крећу по улицама руских градова без многобројног обезбеђења.

7. Уложити новац и памет у стварање нових друштвених института. Отворити врата за нова покољења. Привући к себи савесне и талентоване људе, који ће чинити основу нове елите Русије.

За мене је Русија отаџбина. Ја хоћу да живим, радим и умрем овде. Хоћу да се моји потомци поносе Русијом – и са мном као делићем те земље – те уникатне цивилизације. Можда сам ја то схватио касно. Боље и касно, него никада.

ПОГОВОР

Читаоцима, који су читали моје текстове посвећене економској транзицији у Србији, могли су да се увере да су они писани на начин који битније одудара од свих других мојих економских текстова писаних до сада, а што се, пре свега, огледа у следећем:

Прво, полазећи од уверења да је актуелно питање економске транзиције највећи професионални (али и морални) изазов садашње генерације економских делатника, те да од начина како ће она бити реализована, у великој мери, зависи судбина наших потомака, сматрао сам да, у текстовима посвећеним транзицији у Србији, није много продуктивно ако се будем придржавао углађених академских расправа него да треба на многе чињенице отворено (без увијања и директно) да указујем.

Друго, у свим текстовима посвећених економској транзицији (па и оним посвећених појединим њеним сегментима – приватизација, стабилизација, банкарство ...) стално сам понављао да је претходно потребно имати озбиљнију расправу о одабраном генералном концепту реформи, а тек после тога (уколико мислимо да је основна концепција реформи добра) целисходно је расправљати о појединим њеним сегментима. У супротном ће парцијална решења (ма колико она на први поглед изгледала добра) давати слабе резултате све док се не реши главни проблем и не отклони *конструкциона грешка* – погрешно одабрани концепт реформисања српске привреде.

Треће, у рефератима које сам презентовао последњих година на саветовањима Научног друштва економиста често сам указивао на моја благовремена упозорења (из текстова написаних крајем 2000. и почетком 2001. године) до каквих негативних резултата ће нас довести одабрани транзициони пут српске привреде. Морам да признам да тако често инсистирање на доследности мојих ставова можда и прелази меру доброг укуса.

Међутим, непосредно после октобарске револуције (2000) у Србији је постојало „хорско певање“ – не само економиста „експерата“ ДОС-ове власти него и осталих наших, медијских најекспониранијих, академских економиста – како је једино могућ и исправан реформски пут управо макроекономска стабилизација, брза приватизација, те широка либерализација. Први негативни резултати таквих реформи нису их обесхрабрили него су појачали медијску кампању („Србија на добром путу“ и „Поносна Србија“) у којој су дуж Србије путовали каравани владиних „експерата“ и познатих „естрадних“ економиста који су народ убеђивали да наше реформе одлично напредују и да су на видiku спектакуларни позитивни резултати.

Тек када је постало очигледно да су економске реформе доживеле фијаско и ДОС-ова власт била присиљена на привремене изборе у редовима економиста настало је веома интересно „престројавање“ које је лепо описао колега др Мирослав Прокопијевић (*Економски анали*, децембар 2003). *Пошто је више него очито да само лоше и скоро никакве реформе могу дати лоше резултате, у великим проблемима је котерија која је покренула велику кампању јавног лагања и обмањивања јавности у Србији. Осим што је један део котерије заћутао, други њен део је током времена променио мишљење и сада су се ти њени бивши делови придружили онима који говоре о лошим економским резултатима. (Пример за овај случај су „стручњаци“ Г17 плус, који су на сва уста хвалили реформе док су били на власти, а почели су такође на сва уста да куде реформе кад су пали са власти. Слично је и са делом аутора окупљених око Центра за либерално-демократске студије, Магазина економист, Економског института, Института економских наука итд.) Као што су неискрено хвалили претходне реформе и њихове резултате, они су једнако неискрени у*

садашњој критици. Наравно, за некога ко тако мења мишљење мора се посумњати да ли је елементарно стручан.

Али, додао бих, није ту у питању само елементарна стручност. Интересантан је овај феномен људи за свако време – “експерата” који су добро образовани и још боље информисани, али им недостаје само једна “ситница” – професионално-стручни и морални интегритет. Како пише Димитрије Вујадиновић (Политика, 11.06.2005) нису они толико ни способни ни бројни колико су агресивни и добро умрежени. Њима није важно ко је на власти, ко је министар, за шта се залажу партије, шта је стварни интерес страног капитала и многих белосветских фондова који би да нам скроје будућност. Они су ту да пруже “интелектуалне” услуге. Они тачно знају где и шта треба да кажу, колико и када треба да буду критични, а колико апологете. Западни политичари и “експерти за високе хонораре” просто их обожавају – јер они су кооперативни, увек говоре “паметно” и никада не постављају неочекивана питања. “Скромни” су, али увек присутни и добро плаћени. Они су врхунски експерти за пројекте у којима све изгледа баш онако како одговара наручиоцу. Они себе не сматрају одговорним за стварно стање, они само професионално (!) обављају свој део посла. Они себе сматрају интелектуалцима заборављајући да је основна обавеза интелектуалаца да слободно и критички мисли и дела! Зато се они међусобно добро разумеју и помажу, а највише не воле оне који шире информације и отворено говоре што знају и мисле.

Али не само економска, него целокупна наша јавна сцена, препуна је данас управо људи за свако време. Они су тако добро умрежени, агресивни и медијски толико експонирани да се јавно тешко може ћути неко другачије мишљење осим њихових, а које се увек – за дивно чудо – поклапа са ставом данашњих господара света. О њима смо недавно могли да прочитамо један одличан текст др Слободана Антонића под насловом Једнога дана (www.nspm.org.yu).

Отварање коверте са Ахтисаријевим планом у Србији је било праћено једном од најжешћих медијских кампања. По сто пута, из различитих уста и на различите начине, могли смо чути три ствари.

Прво, да треба бити реалистичан, а реалност је таква каква јесте и ту се ништа не може.

Друго, да морамо гледати оно од чега живимо, а да емоције и митове заборавимо, како нам се не би поновиле страшне деведесете.

И треће, да су наши грађани спремни да иду даље, али авај, има неких политичара који покушавају да злоупотребе питање Косова, па подбуњују народ, као некада Милошевић.

Сви ови разлози нису сасвим неразборити и свакако да јавност има право да их чује. Али занимљиво је да сте на поједином медијима могли чути само њих, и више ниједне друге. Када човек гледа Б 92 или чита Блиц не може а да се не запита: „Добро, како им само не досади? Све једно те исто. Што бар мало не прошарају, онако, реда ради”?

Ипак, не може се спорити да је у тој унисонности било и лепих примера личне креативности. Мени се, рецимо, највише допао наступ једног од припадника „златне” београдске елите на Б 92. Он је хладнокрвно образлагао све по уобичајеном репертоару: „Морамо бити реалистични”, „Наши грађани највише брину о стандарду”, „Косово је ионако изгубио Милошевић”, бла, бла... Али, када му је новинар поставио питање могуће поделе Косова, одједном се узбудио. „Не подела, али корекција граница свакако”! Јер, замислите ужаса, косовска граница иде до врха Копаоника! Тако би неки неопрезнији скијаш могао да се нађе очи у очи са „мултиетничком” и „мултикултурном” полицијом Косова. Морам рећи да сам се одмах и ја потресао. Ма, ко сме да квари одмор нашој НВО (невладине организације) елити! Него, да ми лепо трампимо Прешевску долину и још цело Врање за те скијашке стазе. У тој ствари никако не смемо бити реалистични! У тој ствари не треба да гледамо од чега живимо! У тој ствари није Косово изгубљено још 1999!

Да, баш волим тај аргумент из реалистичности. Не само у оној варијанти да „не може шут с рогатим” и да је нужно помирити се са јачим злом. Али, мој фаворит је ипак варијанта која гласи: „Ма какво зло, чим схватимо да тако и треба, биће нам лакше”! Јер, „то ионако није наше”, „ко је икада тамо био”, „за тим жале само попови и митомани”, „много су већи проблем редови пред страним амбасадама”, „тима нам само чине

услугу” итд. Али, када то наш НВО елитник говори, он заправо говори о себи. Док његова уста кажу „то ионако није наше”, његове очи одају да мисли „то није моје, баш ме брига”. Док његова уста кажу „ко је икада тамо био”, његове очи кажу „ја тамо никада нисам био, шта се мене то тиче”. Док његова уста кажу „за тим жале само попови и митомани” његове очи говоре „ја ионако мрзим попове, једна црква више или мање, свеједно ми је”. Док његова уста кажу „много су већи проблем редови пред страним амбасадама”, његове очи говоре „зар ја да чекам у реду због тог Косова, до врага с њим”! Он је изједначио „бити модеран”, са „мислити само на себе и мислити само на новац”. И сада покушава све нас да убеди да и ми треба да будемо „модерни”, па ћемо се добро осећати, као и он што се добро осећа.

Неко је већ отмицу Косова упоредио са силовањем. Силеџије су велике и јаке, несрећна девојка би још могла добити и батине ако се буде превише опирала и можда је стварно боље да се много не брани. Али, забога, како јој још поврх свега можете рећи: „Ма буди паметна, јесу силеџије, али богати су, утицајни, не смеш никако да поквариш своје односе са њима, не смеш се жалити. Мисли на своју будућност, мисли на то да треба сутра да постанеш део њиховог богатог и лепог друштва. Отплачи мало, па се врати. И насмеши се – као да ништа није било”! Да ли стварно може да буде – „као да ништа није било”? Је ли ви то озбиљно мислите са смешењем? Да момцима не падне на памет још који пут да се забаве на сличан начин? А шта тек да кажем о онима који на све то добацују несрећници: „Ма дај, сестро, немој да си конзервативна, момци ти само чине услугу, ти треба да си модерна, да уживаш у сексу, а нарочито треба да уживаш када се на теби испружи Главни Баџа, е онда нарочито мораш да дахћеш, стењеш и узвикујеш – То! То! Још! Још!”.

Да, Главни Баџа баш воли да је велики љубавник. Али, Србија мила, ипак, не мораш због њега глумити. Слободно плачи. И најважније је да их све запамтиш. И оне који су се по теби ређали и оне који су навијали и добацивали. Јер, једнога дана...

Да, да. Једнога дана!

И на самом крају, последњих година неколико мојих колега – економиста убеђују ме да је илузорно борити се против зла и неправде који нови светски економски поредак са собом носи, те да моји критички текстови о транзицији не могу то зло и неправду да умање, а ја ћу са таквим јавним ставовима бити (од стране светске олигархије, односно њених експонената у земљи) медијски маргинализован и ускраћен за потенцијално важне функције у власти и бизнису, те значајна финансијска средства која уз то иду. Одговарао сам им да су они – само као економисти – можда и у праву, те да се ми као људи суштински не разумемо; јер како је то раније већ неко рекао: против зла и неправде треба се борити не зато да би се они победили (увек ће их бити, у већој или мањој мери) него због тога да они не би победили нас.

ИЗВОД ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ

Нова студија (књига помало необичног наслова „*Бећарска економија*“) професора др Јована Б. Душанића, познатог истраживача наше економске стварности, представља право литерарно освежење овог врелог лета у плићаку и бонаци наше економске мисли која на незавидну економску ситуацију у нашој земљи или не реагује или се тек повремено огласи панегиричким коментаром понеког аналитичара-апологетичара власти.

Професор Јован Б. Душанић, личност изузетног моралног и професионалног интегритета, је добро познато име наше економске теоријске мисли који већ неколико деценија истрајава у доследној, али изнад свега отвореној и документованој критици наше економске стварности обележене двама крајње противречним процесима: транзицијом и глобализацијом, у свим њиховим значењима и видовима. Његова реч долази из дубине аналитичког „бунара“ у којем први, или барем међу првима, открива најчистије и најхладније изворе економских (и других) истина које или никад не би дошле на површину или би на путу до површине биле много чиме загађене, дорађене, препарирание и на друге начине оскрнављене. Маниром искусног и темељног истраживача, професор Јован Б. Душанић успева да укаже на оне скривене и нејасне димензије наше економске реалности, да открије узроке и носиоце њеног настанка, те понуди алтернативна решења.

Због таквог свог „кочићевског гена“ и приступа није омиљен код политичара, а медијска естрада га претерано не интересује, тако да публикување самосталних студија остаје најбољи начин да комуницира са својим бројним читаоцима. Имајући у виду квалитет студија професора Јована Б. Душанића, убеђен сам да ће исто тако, у годинама које долазе, интензивно комуницирати и са будућим читаоцима и неким новим и објективнијим аналитичарима.

Београд, 30.07.2008.

*Др Слободан Покрајац,
редовни професор универзитета*